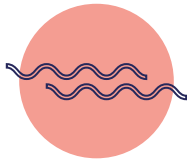

Vamos-nuortenpalvelun vaikuttavuustutkimus

Merikukka Marko
Hartman Maaria
Ristikari Tiina
Hilli Petri

Juutinen Aapo
Keski-Säntti Markus
Virtanen Petri

HORISONTTI
Itlan tutkimukset 2021:3

Kiitokset!

Haluamme välittää tutkimuksessa mukana olleille nuorille erityiset kiitokset osallistumisesta. Lisäksi tahdomme kiittää raportin vertaisarvioitsijoita. Heidän kommenttinsa olivat raportin kannalta arvokkaita.

Julkaisija	Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö sr.		30.6.2021
Tekijät	Merikukka, M., Hartman, M., Ristikari, T., Hilli, P., Juutinen, A., Keski-Säntti M. & Virtanen, P.		
Julkaisun nimi	Vamos-nuortenpalvelun vaikuttavuustutkimus		
Julkaisusarja ja numero	Itlan tutkimukset 2021:3		
ISBN	978-952-7458-02-0		
ISSN	2670-3416		
Sivumäärä	152	Kieli	suomi
Asiasanat	nuoret, Vamos, nuortenpalvelu, vaikuttavuus, koulutus, työllisyys, verrokkiaineisto, kaltaistaminen, hyödyt, kokemukset		
Tiivistelmä Tässä Helsingin Diakonissalaitoksen (HDL) rahoittamassa tutkimuksessa Itla selvitti HDL:n Vamos-nuortenpalvelun vaikuttavuutta. Vamos-palvelu tarjoaa intensiivistä yksilö- ja ryhmävalmennusta työn ja koulutuksen ulkopuolella oleville nuorille usealla eri paikkakunnalla Suomessa. Tavoitteena Vamoksessa on, että nuorten hyvinvointi, toimintakyky ja usko tulevaisuuteen vahvistuvat ja kiinnittyminen koulutus- ja työllisyyspoluille mahdollistuu. Tässä tutkimuksessa on tietoisesti hylätty ajatus satunnaistettuun vertailukoeasetelmaan perustuvasta arvioinnista sen toteutustavan haasteellisuuden vuoksi. Tutkimuksessa tutkittiin Vamos-palvelun vaikuttavuutta sekä määrällisen että laadullisen tutkimuksen keinoin. Määrällisessä tutkimuksessa Vamos-nuorten tilanne suhteutettiin heidän tilanteitansa vastaaviin nuoriin vuonna 1987 syntyneiden kohorttiaineistosta. Toisin sanoen Vamos-nuoret kaltaistettiin tiettyjen tekijöiden suhteen samanlaisiksi. Lisäksi kohorttiaineiston pohjalta tehtiin hyötyanalyysi rinnastamalla Vamos-palvelun nuoret kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneisiin nuoriin. Hyötyanalyysillä haluttiin selvittää, paljonko on Vamoksen tuottama kustannushyöty ottaen huomioon terveyden, koulutuksen ja työllistymisen kustannukset pitkittäistä kohorttiaineistoa apuna käyttäen. Osana vaikuttavuustutkimusta Vamos-nuoria haastateltiin, jotta nuorilla oli itsellään mahdollisuus kertoa Vamoksen mahdollisista vaikutuksista, niistä kokemuksista ja tekijöistä, jotka he olivat kokeneet vaikuttaviksi heidän polullaan. Vamokseen osallistuneiden nuorten kokemuksia kerättiin myös sähköisellä kyselylomakkeella. Sekä kysely- että haastatteluaineiston pohjalta rakennettiin kategorisointiluokat, joiden avulla tarkasteltiin niitä tekijöitä, jotka vaikuttivat siihen, ketkä valikoituivat haastatteluihin osallistujiksi. Vamos-nuoria verrattiin kaltaistettuihin nuoriin työmarkkinastatuksen ja ensisijaisen toimeentulon osalta. Kun tarkastellaan työmarkkinastatusta, niin Vamoksen päättäneet nuoret siirtyivät kaltaistettuja nuoria useammin opiskelemaan. Työelämän ulkopuolella olevien ja pitkäaikaistyöttömien suhteellinen osuus väheni huomattavammin Vamos-nuorilla kuin kaltaistetuilla nuorilla. Kaltaistettujen nuorten joukossa työttömien määrä väheni heidän siirtyessään töihin huomattavasti useammin verrattuna Vamos-palvelun päättäneisiin nuoriin.			

Ensisijaista toimeentuloa tarkasteltaessa Vamos-nuorten ja kaltaistettujen nuorten joukossa tulottomien nuorten osuus alkutilanteessa oli hyvin erilainen. Vamos-nuorten osalta toimeentulotuella olevien osuus pieneni kaltaistettuja nuoria enemmän. He siirtyivät myös useammin koulutuspolulle, kun kaltaistettujen nuorten tilanne pysyi lähes vakiona. Kaltaistetut nuoret siirtyivät useammin palkkatyöhön.

Vamoksen hyöty vaihtelee palveluun ohjautuvien nuorten määrän mukaan. Yhden nuoren osalta työllisyys- tai koulutuspolulle ohjautuminen tarkoittaa 5 000–7 000 euron vuosittaista taloudellista hyötyä yhteiskunnalle lisääntyneinä tuloina ja vähentyneinä tulonsiirtoina ja muina kustannuksina. Pitkällä aikavälillä pienestäkin summasta kasvaa merkittävä summa: yli koko työuran laskettuna ero on noin 240 000 euroa. Kyseistä lukua voidaan verrata Vamoksen onnistuneesti läpi käyneiden henkilöiden lukumäärään vuosittain. Annetulla aineistolla vaikutukset olivat vähintään 9–11 miljoonaa euroa vuodessa (1 575 nuorella). Tutkimuksen perusteella hyötyjen määrään vaikuttaa ikä, jossa palvelua annetaan. Nuorena työelämään saatetun henkilön työura on luonnollisesti pidempi, mutta myös onnistumisprosentti heikkenee iän myötä. Näin ollen mahdolliset koulutus- ja työllisyyspolkuja tukevat palvelut olisi annettava mahdollisimman aikaisin, jos halutaan mahdollisimman suuri vaikuttavuus sijoitettua euroa kohden, inhimillisen hyvän lisäksi.

Haastatteluaineisto tarjoaa tietoa erityisesti siitä, mistä Vamoksen mahdolliset vaikutukset nuorten kokemusten mukaan johtuivat. Nuoret kokivat, että tärkeimmät Vamoksen vaikutusmekanismit kytkeytyivät kohtaamiseen, kiireettömyyteen, hyväksytyksi ja välitetyksi tulemiseen sekä pienin askelin etenemiseen ja tarpeen mukaan tarjolla olevaan tukeen. Niillä nuorilla, jotka kokivat edellä mainittujen tekijöiden jääneen puuttumaan, oli kielteisiä kokemuksia Vamoksesta ja sen vaikutuksista. Lisäksi Vamoksen ryhmävalmennukseen osallistuneiden nuorten vastauksissa korostui Vamoksen merkitys sosiaalisena yhteisönä. Jokaisen haastateltavan nuoren omista kokemuksista huolimatta vaikutusmekanismit olivat yhtäläisiä. Jos haastateltavien määrä olisi ollut suurempi, samankaltaiset kokemukset vaikutusmekanismeista olisivat mahdollisesti toistuneet. Vamoksen lisäksi nuorten elämässä vaikuttivat samanaikaisesti muutkin tekijät. Monet nuoret ovat lukuisten toimijoiden tukemia, jolloin yksittäisen toimijan suhteellista merkitystä on vaikea päätellä. Yhtä kaikki, nuoret kokevat Vamoksen olevan turvallinen paikka, jossa saa hengähtää ja rauhassa tutkia elämäntilannettaan sekä pohtia jatkopolkuja.

Vamos-nuortenpalvelun vaikuttavuustutkimus

Tutkimuksen eri osioiden toteuttajat:

Laadullinen tutkimus: Maaria Hartman, Marko Merikukka, Tiina Ristikari ja Petri Virtanen

Määrällinen tutkimus: Aapo Juutinen, Markus Keski-Säntti, Marko Merikukka, Tiina Ristikari ja Petri Virtanen

Hyötyanalyysi: Petri Hilli, Aapo Juutinen, Markus Keski-Säntti, Marko Merikukka, Tiina Ristikari ja Petri Virtanen

Itlan tutkimukset 2021:3

ISSN 2670-3416

30.6.2021

Itsenäisyyden juhlavuoden lastensäätiö sr.
Helsinki

ISBN 978-952-7458-02-0 (PDF)

Ulkoasu: Itla / Annika Leppäaho

Kannen kuvitus: Annika Leppäaho

SISÄLLYSLUETTELO

1 Johdanto	13
1.1 Mitä Vamos on?	13
1.2 Vamoksen vaikuttavuus	14
2 Aineistot ja menetelmät	17
2.1 Vamos-asiakasrekisteri	17
2.2 Määrällinen aineisto	17
2.2.1 Kansallinen syntymäkohortti 1987	17
-rekisteriaineisto	
<i>Työvälistilasto</i>	18
2.2.2 Kaltaistettu kohorttiaineisto	18
2.2.3 Verrokkiaineisto	18
2.3 Laadullinen aineisto	18
2.3.1 Haastatteluaineisto	18
2.3.2 Kyselylomakeaineisto	19
2.4 Analysointi	20
2.4.1 Määrällisen aineiston analysoiminen	20
<i>Vamos-nuorten kaltaistaminen kohorttiaineistosta</i>	20
<i>Hyötyanalyysi</i>	21
2.4.2 Laadullisen aineiston analysoiminen	26
<i>Haastatteluaineiston analysoiminen</i>	26
<i>Kyselylomakeaineisto kategorisoinnin apuna</i>	28
2.5 Eettinen pohdinta ja tietosuoja	28
3 Tulokset	31
3.1 Vamos-asiakasrekisterin kuvailevat tulokset	31
3.2 Määrällisen aineiston tulokset	33
3.2.1 Vamos-nuorten tilanne	34
<i>Työmarkkinastatuksen kehitys</i>	35
<i>Ensisijaisen toimeentulon kehitys</i>	38
3.2.2 Hyötyanalyysin tulokset	41
3.3 Laadullisen aineiston tulokset	47
3.3.1 Haastatteluaineiston tulokset	47
<i>Muutokset hyvinvoinnissa Vamos-palvelun aikana</i>	48

<i>Muutokset työelämässä, opiskelussa tai muussa toiminnassa Vamoksen aikana ja jälkeen</i>	51
<i>Vamoksen vaikutustavat sekä suhde muihin ajankohtaisiin tekijöihin nuorten elämässä</i>	54
<i>Suotuisten käänteiden kestosta</i>	59
3.3.2 Kyselylomakeaineiston tulokset ja kategorisointi	61
4 Yhteenveto ja pohdinta	64
4.1 Keskeiset tulokset	64
4.1.1 Evidenssi määrällisestä aineistosta	64
<i>Johtopäätökset</i>	64
<i>Määrälliseen tutkimusaineistoon liittyvät tulkinnalliset rajoitukset</i>	64
4.1.2 Evidenssi hyötyanalyysistä	66
<i>Johtopäätökset</i>	66
<i>Hyötyanalyysiin liittyvät tulkinnalliset rajoitukset</i>	66
4.1.3 Evidenssi laadullisesta aineistosta	68
<i>Johtopäätökset</i>	68
<i>Laadulliseen tutkimusaineistoon liittyvät tulkinnalliset rajoitukset</i>	70
4.2 Tutkimusjoukon valikoituminen	71
4.2.1 Haastateltavien vertailu kyselylomakevastaajiin	71
4.2.2 Mahdollisia syitä valikoitumiseen	72
4.3 Koonti	73
5 Suositukset ja jatkotutkimus	75
5.1 Suositukset Vamos-palvelun kehittämiseksi	75
5.2 Suositukset Vamos-palvelun vaikuttavuuden todentamiseksi jatkossa	76
5.3 Jatkotutkimustarpeita	77
Lähteet	78
Liitteet	85

1 Johdanto

Yhä useampi nuori on jossain vaiheessa nuoruuttaan sekä työn että koulutuksen ulkopuolella. Satunnaisesti ja lyhyen aikaa tämä ei ole ongelma. Osalla nuorista kausi pitkittyy tai toistuu usein tai heillä on kasaantuvia haasteita elämässään, kuten mielenterveysongelmia ja arjen hallinnan haasteita. Nuorten näkökulmasta apua on vaikea saada, koska palvelut ovat pirstaleisia. Erilaisia tukitoimia työn ja koulutuksen ulkopuolisille nuorille on rakennettu. Yksi näistä nuoria tukevista toimista on Diakonissalaitoksen Vamos-nuortenpalvelu, jonka tavoitteena on auttaa nuorta kiinnittymään työhön tai koulutukseen.

1.1 MITÄ VAMOS ON?

Vamos työskentelee kaikkein heikoimmassa asemassa olevien nuorten kanssa tukien heitä kohti opiskelua tai työelämää. Vamos on syntynyt tarpeesta vastata kaksoishaasteeseen, jossa nuoret jäävät palvelujärjestelmän ulkopuolelle tai kohtaamiset palvelujärjestelmän kanssa eivät johda toivottuun lopputulokseen (Alanen ym. 2015, 7; Alanen & Kotkavuori 2014). Vamos on toiminut vuodesta 2008 alkaen ja on tavoittanut yhteensä noin 13 000 nuorta. Vuosittain Vamos-palveluun osallistuu noin 2 000 työn ja koulutuksen ulkopuolella elävää nuorta. Nuoret hakeutuvat palveluun usein omatoimisesti tai jonkun läheisen pyynnöstä. Nuoria ohjataan palveluun myös esimerkiksi työvoima-, sosiaali- ja terveyspalveluiden kautta.

Vamos tarjoaa intensiivistä yksilö- ja ryhmävalmennusta 16–29-vuotiaille työn ja koulutuksen ulkopuolella oleville nuorille usealla eri paikkakunnalla. Tutkimusta aloitettaessa Vamos toimi Helsingissä, Turussa, Vantaalla, Espoossa, Oulussa, Rovaniemellä, Lahdessa, Kuopiossa, Jyväskylässä ja Siilinjärvellä. Sittemmin toiminta on laajentunut myös Tampereelle. Näiden paikkakuntien lisäksi hanketyö tavoittaa nuoria Kemistä ja Tornion. Vamokseen voi hakeutua nuori, jota huolettavat esimerkiksi arjessa pärjääminen, asuminen, mielenterveys, raha-asiat tai koulutukseen tai työelämään siirtyminen. Vamos-palvelussa nuori saa oman työntekijän, valmentajan, ja tukea sekä arjen perusasioihin että tulevaisuuden suunnitteluun. Tavoitteena on, että nuoren hyvinvointi paranee ja usko tulevaisuuteen vahvistuu. Nuorelle etsitään vähitellen yhdessä polku työhön, koulutukseen tai ylipäättään tasapainoiseen arkeen. Toiminta on nuorelle vapaaehtoista ja maksutonta. Vamoksen toimintamalliin liittyy kiinteästi palveluintegraatio. Vamoksessa nuori saa matalalla kynnyksellä myös muita palveluja. Esimerkiksi sosiaaliohjaaja, psykiatri tai Kelan työntekijä ovat tavattavissa sovittuna aikana Vamoksen toimipisteessä, tai oma valmentaja voi lähteä esimerkiksi mukaan sosiaalityöntekijän tapaamiseen, jos nuori niin haluaa. Vamoksen tarjontaan kuuluvat esimerkiksi etsivä nuorisotyö, uravalmennus, peruskoulustartti-valmennus ja Kelan NUOTTI-valmennus. Osa toimintamuodoista on suunnattu erityisesti esimerkiksi vieraskielisille nuorille tai korkeakouluopiskelijoille. Toimintamuodot vaihtelevat paikkakunnittain. Vamos on integroitunut kuntien muihin palveluihin yleensä asiakasnuoren palvelupolun kautta.

Vamoksen yksilövalmennus on tarkoitettu nuorille, jotka ovat koulutuksen ja työn ulkopuolella tai muutoin toivoisivat elämäntilanteeseensa muutosta. Ryhmämuotoinen valmennus puolestaan on suunniteltu nuorille, jotka tarvitsevat tukea arjen hallintaan, sosiaalisten taitojen kehittämiseen ja oman itsetunnon ja voimavarojen vahvistamiseen sekä intensiivistä valmennusta työ- tai opiskelupaikan löy-

tymiseen. Tyypillisesti nuori kuitenkin saa samaan aikaan Vamoksesta sekä yksilö- että ryhmävalmennusta, jolloin näillä ei ole eri kohderyhmiä. (Diakonissalaitos 2021a; Laine & Sarmia 2020a.) Keskimäärin yksilövalmennuksia pidetään 1–2 ja ryhmävalmennuksia 1–4 kertaa viikossa. Vamos-asiakkuudesta syntyvät kulut ovat noin 3 500 euroa puolta vuotta kohden.

Vuonna 2020 intensiivisen valmennuksen Vamos-palvelussa päätti 741 nuorta. Vuonna 2019 palvelun päättäneitä oli 1 018. COVID-19-pandemia ja poikkeusolot vaikuttivat siten, että tätä seuranneen vuoden aikana valmennusjaksot pidentyivät, päättäneiden määrä väheni ja siirtymät työhön ja koulutukseen vaikeutuivat. Vuoden 2020 aikana Vamoksen päättäneistä nuorista lähes 48 prosenttia oli ollut pelkän peruskoulun varassa aloittaessaan Vamoksessa. Yli kolmanneksella nuorista oli toisen asteen tutkinto, mutta he eivät olleet työllistyneet sen jälkeen. Oppivelvollisuusiän ylittäneistä nuorista 7 prosenttia oli vailla peruskoulun päättötodistusta. 40 prosenttia nuorista oli aloittaessaan työttömiä tai pitkäaikaistyöttömiä ja yli kolmannes kokonaan työvoiman ulkopuolella. Nuorista 13 prosenttia tuli palveluun tulottomana vailla viimesijaistakaan etuutta. 41 prosenttia nuorista sai pääasiallisen tulonsa toimeentulotuesta, kuntoutustuesta, sairauspäivärahasta tai kuntoutusrahasta. (Laine & Sarmia 2020b; 2021).

Vamos-palvelusta on aiemmin Alasen ym. (2014) tutkimuksen sekä Mindset-palvelun mallinnuksen (Häkli ym. 2019) lisäksi tehty esimerkiksi lukuisia opinnäytetöitä, joissa on muun muassa tutkittu ja selvitetty nuorten kokemuksia tai kehitetty uusia käytäntöjä (esim. Hakonen 2018; Harju 2020; Hirvikoski 2016; Loukas 2019; Rekonen 2018; Ripatti & Ripatti 2012; Ruhanen 2020; Sipilä 2015; Taimi-Hannukainen & Puhakka 2020; Özbaz 2018). Lisäksi Espoossa on toteutettu vuosina 2012–2015 palvelukäytönanalyysi, jonka mukaan Vamos-palvelulla vaikuttaa olevan hillitsevä vaikutus mielenterveyspalveluita käyttävien määrään (Nordic Healthcare Group 2016).

1.2 VAMOKSEN VAIKUTTAVUUS

Helsingin Diakonissalaitos (HDL) haluaa kehittää nuorisolähtöisiä palveluja tieto- ja tutkimusperustaisesti, sillä nuorille halutaan tarjota vaikuttavia palveluita, joilla on oikeasti merkitystä heidän elämäänsä. Tämän vuoksi tarvitaan tutkimustietoa Vamos-palvelun vaikutuksista ja vaikuttavuudesta. Vamos-palvelusta on tuotettu systemaattisesti palvelun sisäistä vaikuttavuustietoa vuodesta 2015 alkaen (Diakonissalaitos 2021b). Haasteena on kuitenkin ollut vertailuryhmän puuttuminen.

Keväällä 2020 HDL etsi tarjouspyynnön avulla ulkoista toimijaa Vamos-palvelun vaikuttavuuden tutkimiseksi. Toimijaksi valittiin Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö, Itla. Tutkimuksella halutaan selvittää, millainen vaikutus Vamos-palvelulla on ollut nuorten elämään. Tutkimus on olemukseltaan vaikuttavuuden arviointia siinä mielessä, että tutkimus keskittyy siihen, miten Vamos-palvelun tavoitteet – polun löytyminen tasapainoiseen arkeen ja edelleen koulutukseen ja työelämään – toteutuvat. Tältä osin kyse on perinteisestä vaikuttavuuden arvioinnista, jossa lähtökohtana ovat Vamos-palvelun tavoitteet, panokset, tuotokset, tulokset (koettu hyödyllisyys) ja vaikutukset (aiotut ja ei-aiotut, myönteiset ja kielteiset) ja vaikutusten arviointi suhteessa asetettuihin tavoitteisiin (vaikuttavuus) (ks. Virtanen 2007, 32–35, 87–89). Tässä tutkimuksessa sovellettu vaikuttavuuden arvioiminen perustuu ajatukseen, että arvioitava kohde ja siihen liittyvät toimijat (Vamos-palvelu ja siinä mukana olevat nuoret) ymmärretään monimuotoisesti ottamalla huomioon tavanomaiset mahdollisuudet ja rajoitteet, jotka liittyvät kausaaliseen ja ei-kausaaliseen vaikutusarviointiin (esim. Mark & Henry 2006).

Vaikutusten arviointia tehdään usein osana oman toiminnan kehittämistä ja osana hyöty- kustannusanalyysia toiminnan rahoituksesta päätettäessä. Vaikutusten arvioinnissa yksi keskeinen tekijä on koeasetelma. Vaikuttavuuden arvioimisessa satunnaistettua vertailukoeasetelmaa (*randomized controlled trial*, RCT) pidetään luotettavimpana, ns. kultaisena standardina (esim. Flay ym. 2005; Jané-Llopis ym. 2010), koska sen avulla voidaan eristää tarkasteltavan tekijän vaikutus muista tekijöistä. Siinä verrataan tavanomaisesti kahta satunnaistettua ryhmää toisiinsa tietyn vastemittarin osalta – tässä hypoteettisessa esimerkissä Vamos-palvelun nuoria ja verrokkiryhmän nuoria toisiinsa koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautumisessa. Verrokkiryhmänä pidetään usein tavanomaista toimintaa (*treatment as usual*). Satunnaistetun vertailututkimuksen toteuttaminen on kuitenkin haasteellista osana kompleksista ongelmaa, jossa nuorten ohjautumiseen koulutus- ja työllisyyspoluille vaikuttavat monet tekijät, useimmiten jopa samanaikaisesti. Sen luominen onkin vaikeaa yhteiskuntatieteissä. Eri- laisten taustatietojen, kuten terveystietojen, tietäminen on vaikuttavuustutkimuksessa tärkeää, koska verrattavien ryhmien havaintoyksikköjen, nuorten, tulisi olla samankaltaisia ratkaisevien muuttujien osalta. Tietosuojasyistä näitä arkaluontoisia henkilötietoja ei useinkaan saada rekisteröidä, mikäli ne eivät tutkimuksen toteutuksen kannalta ole oleellisia. Lisäksi haasteena on vaikutusten pysyvyyden mittaaminen. Nuorten elämästä tiedetään, että tilanteet voivat muuttua nopeastikin. Vamoksen seurattaitietoja ei kaikilta osin tietosuojasyistä tai sopimusteknisistä syistä ole mahdollista kirjata, mikä mahdollistaisi pitkän aikavälin seurannan ja kustannusanalyysien tekemisen. Oman haasteensa Vamoksen vaikuttavuuden tutkimiseen satunnaistetulla vertailukoeasetelmalla luovat eettiset kysymykset. On eettisesti ongelmallista, jos palvelua tarjotaan toisille nuorille ja toisille samassa haastavassa tilanteessa eläville nuorille ei – ei edes viiveellä. Edellä mainitut seikat huomioiden ei ole lainkaan yllättävää, ettei Vamoksesta, kuten ei valtaosasta muitakaan interventioita, ole tehty vaikutusten arviointia satunnaistetulla vertailukoeasetelmalla. Näin ollen joudutaan turvautumaan muihin asitelmiin vaikuttavuutta arvioitaessa.

Tässä tutkimuksessa on tietoisesti hylätty ajatus satunnaistettuun vertailukoeasetelmaan perustuvasta arvioinnista sen toteutustavan haasteellisuuden vuoksi (esimerkiksi vaikea toteuttaa jälkikäteen muuten kuin mittavilla tutkimuspanoksilla, eikä välttämättä edes niin) ja sen sijaan tutkimuksen perustana on tavallaan kvasikokeellinen asetelma, jossa Vamos-palvelussa mukana olleita nuoria on verrattu suhteessa THL:n kohorttiaineistoon. Huomionarvioista on, että tässä tutkimuksessa aineistoja on kerätty eri tavoin ja varsinkin laadullisessa haastattelututkimuksessa annetaan nuorille ”ääni” kertoa Vamos-palvelun merkityksestä heidän tilanteensa kehittymiselle. Nuoria kuulemalla saadaan käsitys Vamoksen ja muiden tekijöiden suhteesta kompleksisessa tilanteessa, jossa monet tekijät vaikuttavat samanaikaisesti. Lisäksi kuullaan, mitkä vaikutusmekanismit nuoret ovat kokeneet merkityksellisiksi. Tutkimuksen aineiston monipuolisuus ja vaikutusarviointiin liittyvä kysymyksenasettelu tekevät mahdolliseksi sen, että tässä tutkimuksessa Vamos-palvelun vaikuttavuutta voidaan arvioida luotettavalla ja merkityksellisellä tavalla. Luotettavuus perustuu tässä tapauksessa tutkimusaineistojen validiteetin ja tutkimuksen tekemiseen liittyvään reliabiliteettiin (tutkimusryhmässä edustettuna monta kokenutta tutkijaa). Vaikuttavuuden arvioiminen on tärkeää sen vuoksi, että tiedetään, onko Vamos-toiminta taroituksenmukainen investointi taloudellisen panoksen ja hyödyn näkökulmasta, mutta se on erityisen merkityksellistä myös nuorten tilanteiden ymmärtämiseksi. On sekä yksilön että yhteiskunnan etu, että

nuoret kiinnittyvät työhön ja koulutukseen. Meidän täytyy tietää, millaisia mahdollisia koulutuksen ja työllistymisen pullonkauloja nuorten elämässä on.

Tämän vaikuttavuustutkimuksen tutkimuskysymykset on esitetty taulukossa 1. Ne on jaettu kolmeksi erilliseksi kysymykseksi sen mukaan, millä aineistoilla niihin vastataan.

Taulukko 1. Tutkimuskysymykset tutkimustyypeittäin.

Tutkimustyyppi		Nro.	Tutkimuskysymys
Määrällinen tutkimus		1.	Onko Vamos-palveluilla vaikuttavuutta nuorten työelämä- tai opiskelutilanteeseen, kun nuoria verrataan yhdestä kokonaisesta ikäluokasta, vuonna 1987 syntyneistä, kaltaistettuihin nuoriin?
	Hyötyanalyysi	2.	Paljonko on Vamoksen tuottama kustannushyöty ottaen huomioon terveyden, koulutuksen ja työllistymisen kustannukset kohorttiaineistoa 1987 apuna käyttäen?
Laadullinen tutkimus		3.	• Onko Vamos-palveluilla ollut siihen osallistuneiden nuorten kokemusten mukaan vaikutusta heidän ja työelämä- tai opiskelutilanteeseensa? • Miten Vamos-palvelu on nuorten mielestä vaikuttanut? • Mitä voidaan sanoa Vamoksen vaikutuksista suhteessa muihin nuorten elämässä vaikuttaneisiin tekijöihin? • Kuinka pitkäkestoisiksi nuoret ovat kokeneet Vamos-palvelun vaikutukset?

2 Aineistot ja menetelmät

Tässä luvussa avataan tutkimuksessa käytetyt aineistot ja analysointimenetelmät. Lisäksi pohditaan tutkimuksen eettisyyttä ja tietosuojaa. Aineistot on koottu taulukkoon 2 luvun 2.3 loppuun.

2.1 VAMOS-ASIAKASREKISTERI

Vamos-palvelun vuosina 2017–2020 päättäneiden nuorten (N = 3 260) tiedot saatiin HDL:ltä. Vamos-asiakasrekisteriin on kirjattu nuorten tietoja Vamos-palvelun aloitus- ja päättämishetkeltä sekä Vamoksen päättymisen jälkeisiä seurantatietoja. Rekisteriin on kirjattu mm. sukupuoli, ikä, työmarkkinastatus, koulutus, ensisijainen toimeentulo, äidinkieli, asuinkunta ja asuntotilanne. Kaikkia tietoja ei ole kysytty kaikissa aikapisteissä. Vamos-valmentajat ovat keränneet tiedot nuorilta.

HDL toimi rekisterinpitäjänä Helsingissä, Vantaalla, Lahdessa, Turussa, Kuopiossa, Oulussa ja Rovaniemellä. Espoon kaupunki toimi rekisterinpitäjänä Espoossa, ja siltä haettiin tutkimuslupa erikseen Espoossa Vamos-palveluun osallistuneiden nuorten osalta. Helsingin kaupunki toimi rekisterinpitäjänä kuntouttavan työtoiminnan osalta. Sitä lupaa ei haettu aikataulusyistä, joten Helsingin kuntouttavan työtoiminnan rekisteritiedot eivät ole mukana aineistossa. Lisäksi Jyväskylän ja Siilijärven nuorten tiedot eivät sisälly asiakasrekisteriin. Ne ovat eri järjestelmissä ja eri muodossa. Tietosuojasäännösten vuoksi asiakasrekisteri kattaa tiedot niiltä nuorilta, jotka ovat päättäneet Vamos-palvelun viimeisen puolen vuoden sisällä.

Se, mitä seurantatietoja asiakasrekisteriin merkitään Vamos-palvelun päättymisen jälkeen, riippuu siitä, kuka on asiakastietojen rekisterinpitäjä. Hankkeiden osalta rekisterinpitäjä on yleensä Diakoniasalaitos ja liiketoimintojen osalta kunta. Esimerkiksi STEA- ja ESR-hankkeet mahdollistavat tavallisesti 3 ja 6 kuukauden seurantatiedon keräämisen palvelun päättymisen jälkeen, sillä henkilötiedot tulee poistaa hankkeiden raportointiajan puitteissa. Liiketoiminnot, kuten esimerkiksi sosiaalisen kuntoutuksen ryhmät, etsivä nuorisotyö ja Kelan NUOTTI-valmennus, edellyttävät henkilötietojen poistamista heti palvelun päättyessä. Tällä hetkellä Vamoksen toiminnasta noin 40 prosenttia on liiketoimintaa, aiempina vuosina luku ei ollut näin suuri. Syynä poistamiseen ovat tilaajien kanssa tehdyt sopimukset ja sen tietosuojaliitteet (DPA). SIB-toiminnoissa (esim. Sitra 2021) rekisterinpitäjäyys on jakautunut osaltaan kunnalle ja osaltaan palveluntuottajalle.

Laadullisen aineiston keräämisessä asiakasrekisteristä käytettiin sähköpostiosoitteita nuorten tavoittamiseksi. Määrällisen tutkimuksen osalta asiakasrekisteriä käytettiin Vamos-nuorten kaltaistusta varten ja hyötyanalyysissä nuorten onnistumisprosentin laskemisessa eli kuinka moni Vamos-palveluun osallistunut nuori siirtyi koulutus- tai työllisyyspoluille.

2.2 MÄÄRÄLLINEN AINEISTO

2.2.1 Kansallinen syntymäkohortti 1987 –rekisteriaineisto

THL:n Kansallinen syntymäkohortti 1987-rekisteriaineisto (THL 2021a) kattaa Suomessa vuonna 1987 syntyneiden 59 476 lapsen tietoja pitkittäisesti sikiökaudelta 28-vuotiaaksi saakka. Kohorttiaineisto on

koottu THL:n Syntyneiden lasten rekisterin ympärille. Rekisteriin on yhdistetty lasten ja nuorten tietoja henkilötunnuksella eri rekisteriviranomaisten aineistoista (Paananen & Gissler 2011; Ristikari ym. 2016), esimerkiksi työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) työnvälitystilastosta. Kohorttiaineisto on kuvattu ja visualisoitu tarkemmin aineiston metavisualisoinnin verkkosivulla (THL 2021b). Aineisto on tietävästi tietosisällöltään ja seurantajakson pituudeltaan laajin mahdollinen käytettävissä oleva aineisto.

Työnvälitystilasto

Osana hyötyanalyysia käytetään kohorttiaineistoon liitettyä TEM:n työnvälitystilastoa. Se sisältää tietoja TE-toimistoihin ilmoittautuneista työnhakijoista, työttömistä työnhakijoista, erilaisista työvoimapolitiittisista palveluista sekä TE-toimistoihin ilmoitetuista avoimista työpaikoista. Työnvälitystilasto kattaa kaikki edellä mainittuihin ryhmiin kuuluvat henkilöt, palvelut ja avoimet työpaikat, jotka ovat rekisteröityinä tarkasteluajankohtana. Tiedot työnvälitystilastoon tulevat TE-toimistojen asiakaspalvelujärjestelmästä. Kohorttilaisten osalta aineisto sisältää muun muassa henkilön perustiedot, koulutus- ja ammattitiedot, työnhakutiedot, työllisyystiedot, työllistämistiedot sekä tiedot työvoimapolitiittisista palveluista.

2.2.2 Kaltaistettu kohorttiaineisto

Kaltaistettu kohorttiaineisto on se kohorttiaineiston osa-aineisto, jossa kohorttilaiset on kaltaistettu tiettyjen muuttujien osalta vastaamaan Vamos-asiakasrekisterin nuoria. Kaltaistettu kohorttiaineisto on yhtä suuri kuin Vamos-asiakasrekisterin nuorten määrä, $N = 3\,260$. Kaltaistaminen on kuvattu luvussa 2.4.1.

2.2.3 Verrokkiaineisto

Verrokkiaineisto on kohorttiaineiston osa-aineisto, johon on valittu mukaan kohorttiaineiston perusteella Vamoksen verrokki-interventioon, kuntouttavaan työtoimintaan, osallistuneet nuoret ($N = 1\,527$). Osa nuorista on osallistunut kuntouttavaan työtoimintaan usean kerran, joten todellinen nuorten lukumäärä on hieman pienempi. Verrokkiaineiston perusteella on laskettu Vamokseen rinnastettavat kustannukset ja hyödyt.

2.3 LAADULLINEN AINEISTO

Nuorille lähetettiin tiedote tutkimuksesta (liite 1) sekä suoraan Vamos-asiakasrekisterin kautta saatuun sähköpostiosoitteeseen että Vamos-valmentajien kautta. Osa tavoitetuista nuorista saattoi siten saada tiedon tutkimuksesta sekä sähköpostitse että valmentajalta ja osa vain toista kautta. Tiedote lähetettiin sekä suomeksi että englanniksi. Tutkimuksen laadullisen osuuden aineisto koostuu Vamos-palveluun osallistuneiden nuorten haastatteluista sekä sähköisen kyselylomakkeen vastauksista. Aineisto kerättiin aikavälillä 26.11.2020–10.2.2021.

2.3.1 Haastatteluaineisto

Tutkimusta varten haastateltiin kaikki haastatteluun ilmoittautuneet ja kohdeikäryhmään kuuluneet 13 nuorta. Usea nuori oli alustavasti yhteydessä sähköpostitse, mutta ei vastannut enää tutkijan kysy-

mykseen haastatteluajankohdasta. Osallistuminen oli vapaaehtoista. Suurin osa nuorista haastateltiin Microsoft Teams -sovelluksen välityksellä. Haastateltaviksi ilmoittautui Rovaniemen, Oulun, Lahden, Turun ja Helsingin Vamoksessa asioineita nuoria. Suurin osa haastateltavista oli osallistunut Helsingin Vamokseen. Kaikki haastattelut olivat yksilöhaastatteluja. Muutaman haastateltavan kanssa etäyhteydeksi vaihdettiin puhelin teknisten ongelmien vuoksi. Haastattelutallenteiden keskimääräinen pituus oli hieman yli tunti. Ennen haastattelua käytiin läpi tärkeimmät kohdat tietosuojaselosteesta ja pyydettiin haastateltavalta suostumus henkilötietojen käsittelyyn sekä haastattelun tallentamiseen ja tallenteen käyttämiseen tutkimuksessa. Haastattelun alussa täytettiin haastattelun taustatietolomake. Haastattelu oli puolistrukturoitu teemahaastattelu, jossa keskustelu eteni haastateltavasta riippuen eri aiheisiin painottuen ja myös jatkui hänen esiin nostamistaan asioista, mutta tietyt kysymykset käytiin kaikkien kanssa läpi (liite 2).

Haastattelukutsua toimitettiin Vamos-palveluissa asioineille nuorille kaikilla niillä paikkakunnilla, jotka järjestivät Vamos-palvelua tutkimuksen alkaessa, lukuun ottamatta Jyväskylän Vamosta, jonka toiminta poikkeaa muusta Vamos-toiminnasta. Haastatteluun osallistuneet nuoret tavoitettiin HDL:n rekisteristä saadun sähköpostiosoitteen kautta tai Vamos-valmentajien avulla. Suoraan tutkijoilta haastattelukutsu lähti niihin 476 sähköpostiosoitteeseen, jotka saatiin HDL:sta. Kyseiset nuoret olivat päättäneet Vamoksen 6 kuukautta sitten tai myöhemmin, jolloin heidän tietonsa olivat vielä HDL:n rekisterissä. Viesteistä palautui takaisin noin 40, eli suurin osa sähköpostiosoitteista oli voimassa. Tutkijoilla ei ole tarkkaa tietoa, kuinka monelle nuorelle kaikkienensa haastattelupyyntöä välitettiin valmentajien kautta. Valmentajien suorien yhteydenottojen lisäksi tiedotetta liitettiin valmentajien kertoman mukaan myös esimerkiksi verkossa toimivaan After Vamos -ryhmään. Osallistumisesta kiinnostuneet nuoret olivat itse yhteydessä tutkijaan. Myös tutkijan mahdollisuudesta olla nuoren toiveesta häneen päin yhteydessä tiedotettiin Vamos-toiminnasta vastaaville. Valmentajille toimitettiin ennen aineistonkeruun alkua tietoa tutkimuksesta sekä heille itselleen että välitettäväksi nuorille, joiden valmentajia he olivat nuoren Vamos-aikana olleet. Siten mukaan saatiin myös nuoria, joiden Vamos-ajoista oli ehtinyt kulua jo pidempi aika kuin 6 kuukautta. Myös loppupuolen haastateltavista yhdelle mainittiin, että jos hän tuntee muita Vamos-nuoria, jotka voisivat kiinnostua osallistumaan haastatteluihin, tutkijan yhteystietoja saa antaa eteenpäin. Tätä toimintatapaa kannattanee jatkossa harkita hyödynnettäväksi jo aiemmassa vaiheessa.

2.3.2 Kyselylomakeaineisto

Liitteessä 3 esitetty kyselylomake toimitettiin nuorille kuten haastattelukutsut. Lisäksi kyselylomaketta pyydettiin Vamos-valmentajien kautta välittämään myös niille nuorille, jotka eivät olleet vielä päättäneet Vamos-palvelua mutta olivat juuri päättämässä. Kyselyyn vastasi 47 nuorta. Kyselylomake oli suunniteltu siten, että mahdollisimman moni nuori pystyisi siihen itsenäisesti vastaamaan. Jokainen sai valita, vastaako suomen- vai englanninkieliseen lomakkeeseen. Kyselyyn vastaaminen oli vapaaehtoista. Lomakkeella kartoitettiin Vamokseen osallistuneiden nuorten taustatietoja sekä myös kokemuksia mahdollisista hyvinvoinnin ja työelämätilanteen muutoksista Vamoksen aikana. Hyvinvointi on laaja käsite, ja sitä voidaan pyrkiä selvittämään monin eri tavoin (mm. Lahtinen & Myllyniemi 2021). Kysymysten taustoituksessa päädyimme osin soveltamaan mm. Aaltosen ym. (2019) tutkimuksessaan hyö-

dyntämää Maailman terveysjärjestö WHO:n operationalisoimaa elämänlaadun neljää ulottuvuutta. Kysymykset itsessään sekä niiden muotoilu olivat tutkimusryhmämme tutkijoiden tekemiä. Kysymyksiä testasivat ja kommentoivat etukäteen tutkijoiden työyhteisön jäsenet, koska nuorten keskuudessa tapahtuva pilotointi ei ollut aikataulusyistä mahdollista.

Taulukko 2. Tutkimusaineistot tutkimustyyppittäin.

Tutkimustyyppi		Tutkimuskysymys	Tutkimusaineisto	Aineiston koko
			Vamos-asiakasrekisteri	3 260*
Määrällinen tutkimus		1	Kaltaistettu kohorttiaineisto	3 260**
	Hyötyanalyysi	2	Verrokkiaineisto	1 527***
Laadullinen tutkimus		3	Haastatteluaaineisto Kyselyaineisto	13 47

*Nuorten määrä vaihteli tarkasteltaessa Vamos-nuorten työmarkkinastatusta ja ensisijaista toimeentuloa eri aikapisteissä (ennen, jälkeen ja seurantamittaus) Vamos-asiakasrekisterin puuttuvien tietojen vuoksi. Vaihtelevat Vamos-nuorten määrät on ilmoitettu luvussa 3.2.1 olevissa kuvioiden 3, 4, 6 ja 7 otsikoissa.

** Kohorttiaineistosta kaltaistettujen nuorten lukumäärä 2 058 on ilmoitettua pienempi, koska kaltaistus tehtiin takaisinpanolla, eli kohorttiaineiston nuori voi olla sopiva kaltaistettu useammalle kuin yhdelle Vamos-asiakasrekisterin nuorelle. Ilmoitettu lukumäärä on Vamos-nuoria vastaavien Vamos-nuori ja kaltaistettu nuori -parien määrä. Kaltaistuksesta tarkemmin luvussa 2.4.1.

*** Nuorten lukumäärä on ilmoitettua pienempi, koska kohorttiaineistossa nuori on voinut osallistua kuntouttavaan työtoimintaan useammin kuin kerran. Ilmoitettu lukumäärä on kohorttiaineiston nuorten osallistumislukumäärä. Osallistujamäärät tarkemmin kuviossa 7 luvussa 3.2.2.

2.4 ANALYSOINTI

2.4.1 Määrällisen aineiston analysoiminen

Vamos-nuorten kaltaistaminen kohorttiaineistosta

Vamos-palvelun vuosina 2017–2020 päättäneet nuoret (N = 3 260) kaltaistettiin Kansallinen syntymäkohortti 1987 -aineistosta (N = 59 476) Vamos-asiakasrekisteritietojen pohjalta Vamoksen aloitustilanteen suhteen. Muuttujina kaltaistamisessa käytettiin sukupuolta, ikää, työmarkkinastatusta, koulutusta, ensisijaista toimeentuloa, äidinkieltä, asuinkuntaa ja asuntotilannetta. Jokaista Vamos-aineiston 3 260:tä nuorta kohti kaltaistettiin yksi nuori 1987-syntymäkohortista ja kaltaistamisessa noudatettiin otantaa takaisinpanolla, toisin sanoen sama kohorttilainen voi olla verrokkina useammalle Vamos-aineiston nuorelle. Mikäli kaltaistuksessa Vamos-nuorelle löydettiin useampi vastaava nuori, valittiin kaltaistettu nuori satunnaisesti. Kaltaistus toteutettiin vaiheittain ja ensimmäisessä vaiheessa kaikki kaltaistamisessa käytetyt muuttujat pakotettiin samoiksi kaltaistettujen parien välillä. Tästä eteenpäin pakotettujen muuttujien joukkoa pienennettiin yksi kerrallaan poistamalla muuttuja ja näin saadaan seuraavassa vaiheessa kaltaistettua eniten pareja. Poistettuja muuttujia ei kuitenkaan missään vaihees-

sa poisteta kokonaan varsinaisesta kaltaistusprosessista, vaan pois jätettyjen muuttujien suhteen kaltaistaminen toteutetaan Mahalanobiksen etäisyyden avulla (Mahalanobis 1936).

Kaltaistamisessa pois jätettyjen muuttujien järjestys oli seuraava:

1. asuntotilanne
2. asuinkunta
3. äidinkieli
4. ensisijainen toimeentulo
5. koulutus
6. työmarkkinastatus
7. ikä
8. sukupuoli.

Listalla viimeisenä olevia muuttujia pidettiin siis listan alussa olevia muuttujia tärkeämpinä. Järjestys pohjautui tutkimusryhmän kokemukseen ja aikaisempaan tutkimukseen (esim. Haapakorva ym. 2017).

Asiakasrekisteritietojen perusteella seurattiin Vamos-nuorten työmarkkinastatuksen sekä ensisijaisen toimeentulon kehittymistä intervention alusta intervention loppuun ($N = 3\,260$) ja vielä kuusi kuukautta intervention päättymisen jälkeen ($n = 318$). Asiakasrekisteri sisälsi seurantatietoja kolmen ja kuuden kuukauden kuluttua intervention päättymisen jälkeen. Näiden osalta rekisteristä puuttui kuitenkin huomattavasti tietoja, joten päätimme yhdistää seurantatiedot siten, että priorisoimme nuoren tilannetta kuuden kuukauden kohdalla. Näin ollen nuoren tilanne kolmen kuukauden kohdalla otetaan huomioon vain, mikäli nuorelta puuttuu tieto kuuden kuukauden kohdalta. Nämä tiedot olivat kaikkiaan 318 nuorella.

Hyötyanalyysi

Tässä alaluvussa kuvataan indikatiivinen kustannusten ja hyödyn välisen suhteen analysoiminen. Vamoksesta ei ole saatavilla tarkkaa hyöty-kustannustietoa satunnaistetulla vertailukoeasetelmalla, joten seuraavassa arvioidaan vastaavan kaltaiseen elämän haasteisiin liittyvän verrokki-intervention taloudellisia vaikutuksia verrokkiaineistolla, jotta saadaan selville taloudellisten vaikutusten kokoluokka. Näiden vastaavassa tilanteessa eläneiden nuorten verrokkiaineistoa käytetään arvioimaan Vamoksen vaikutuksia. Hyötyanalyysien osalta aineistona käytetään koko THL:n Kansallinen syntymäkohortti 1987 rekisteriaineistosta – ei pelkästään vaan kohorttiaineistosta kaltaistettujen nuorten aineistoa – muodostettavaa osa-aineistoa, verrokkiaineistoa. Kohorttiaineisto on kuvattu tarkemmin luvussa 2.2.1. Kohorttiaineisto ja siitä muodostettu verrokkiaineisto mahdollistaa nuorten kustannusten pitkittäisen seuraamisen 28 ikävuoteen saakka. Verrokkiaineiston avulla voidaan arvioida, mitä tapahtuu koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneille ja mitä niille nuorille, jotka eivät verrokki-intervention jälkeen ohjaudu kyseisille poluille. Jälkimmäisistä osa ohjautuu työelämään myöhemmin ja osa jää pysyvämmiin pois työelämästä, ja vaikutuksia laskettaessa on otettava huomioon nämä siirtymät. Tämän arvioimiseen tarvitaan riittävän suuri ryhmä, jotta satunnaisvaihtelua voidaan vähentää suurten lukujen lainojalla (esim. Tuominen 2004). Lisäksi interventoiden vaikutuksia arvioitaessa ongelmana on usein valikoitumisharha, joka olisi joissain tapauksissa poistettavissa satunnaistetulla vertailukoeasetelmalla.

la. Valikoitumisharhaa on tässä tapauksessa monenlaista: osa liittyyne osallistujien motivaatioon, osa elämäntilanteeseen ja keskimääräisestä poikkeaviin etuuksien käyttöön ja työuriin, jotka kustannusvaikutusten näkökulmasta ovat seurausta motivaatiosta ja elämäntilanteesta.

Yleisesti ottaen taloudellisten vaikutusten ennakkoarviointi, jota voidaan pitää myös investointilaskelmana, perustuu aina oletuksille. Oletukset pohjautuvat useimmiten historiaan, käytännössä aikaisempaan kokemukseen kyseisestä interventiosta tai sen puuttuessa johonkin muuhun asiantuntija-arvioon. Ennakkoarvioinnissa arvioidaan toiminnan odotettuja hyötyjä, jotka hieman yksinkertaistaen perustuvat oletuksille

1. onnistumisprosentista
 - Kuinka suuri osuus henkilöistä pääsee toiminnan tavoitteisiin?
2. kontrafaktuaalisuudesta
 - Kuinka moni olisi päässyt tavoitteisiin ilman interventiota?
3. kustannuksista
 - Mitä euromääräisiä hyötyjä ja haittoja toiminnasta syntyy?

Ennakkoarvioinnissa oletusten laatu on kriittinen tekijä, jossa parhaimmillaan voidaan käyttää satunnaistetulla vertailukoeasetelmalla saatuja tuloksia. Usein palveluntuottajilla ei ole käytössä edes oman toiminnan tuloksia, jolloin joudutaan turvautumaan muihin oletuksiin. On hyvä muistaa, että parhaatkaan oletukset eivät takaa tuloksellisuutta, vaan vaikutuksia pitäisi seurata jatkuvasti intervention aikana ja sen jälkeen sekä arvioida niitä suhteessa oletuksiin. Jos tulokset poikkeavat oletuksista, voidaan analysoida syyt ja tehdä tarvittaessa korjaavia liikkeitä tuloksellisuuden parantamiseksi.

Verrokki-interventio: kuntouttava työtoiminta

Vamos on tarkoitettu 16–29-vuotiaille nuorille, joita huolettavat esimerkiksi arjessa pärjääminen, mielenterveys, asuminen, toimeentulo ja koulutukseen ja työelämään siirtyminen. Valitsemalla samantyyppisessä elämäntilanteessa olevia nuoria saadaan mahdollisimman realistinen arvio palkkojen, etuuksien ja vastaavien tasosta ennen ja jälkeen intervention. Tarkasteltavaksi verrokki-interventioksi, Vamos-palvelun parhaaksi estimaatiksi kohorttiaineistosta, on valittu kuntouttava työtoiminta (Finlex 2021; STM 2021), joka on STM:n mukaan sosiaalihuoltolain mukainen sosiaalipalvelu ja jonka tavoitteena on

- ehkäistä työttömyyden aiheuttamia kielteisiä vaikutuksia asiakkaan toimintakykyyn
- vahvistaa asiakkaan elämän- ja arjenhallintaa sekä työ- ja toimintakykyä
- ehkäistä syrjäytymistä tarjoamalla mahdollisuutta työtoimintaan ja muihin palveluihin.

Kuntouttavaa työtoimintaa tarjotaan alle 25-vuotiaille työttömille, ja sitä voi järjestää kunta, valtio, säätiö, yhdistys tai uskonnollinen yhteisö. Kuntouttavan työtoiminnan järjestäjästä ei ole tietoa kohorttiaineistossa. Sekä kuntouttavan työtoiminnan että Vamoksen tavoitteena on toimintakyvyn vahvistaminen. Muiden mahdollisten verrokki-interventioiden tavoitteena on työllistyminen toimintakyvyn vahvistamisen sijaan.

Polkujaottelu ja polkujen kustannukset verrokkiaineistossa

Verrokki-interventioon osallistuneet nuoret on jaettu kolmelle eri polulle ohjautuneisiin ja siirtyneisiin:

1. koulutuspolulle ohjautuneisiin
2. työllisyyspolulle ohjautuneisiin
3. muulle polulle siirtyneisiin.

Näistä poluista koulutus- ja työllisyyspolut ovat Vamoksen kannalta ns. tavoitepolkuja. Polkujaottelu tehtiin kahden vuoden kuluttua verrokki-intervention päättymisen jälkeen¹²³ siten, että lisääntyntä vuosiansiota tai uutta tutkintoa (tai sen osaa) arvioitiin ja verrattiin verrokki-intervention alkutilanteeseen.

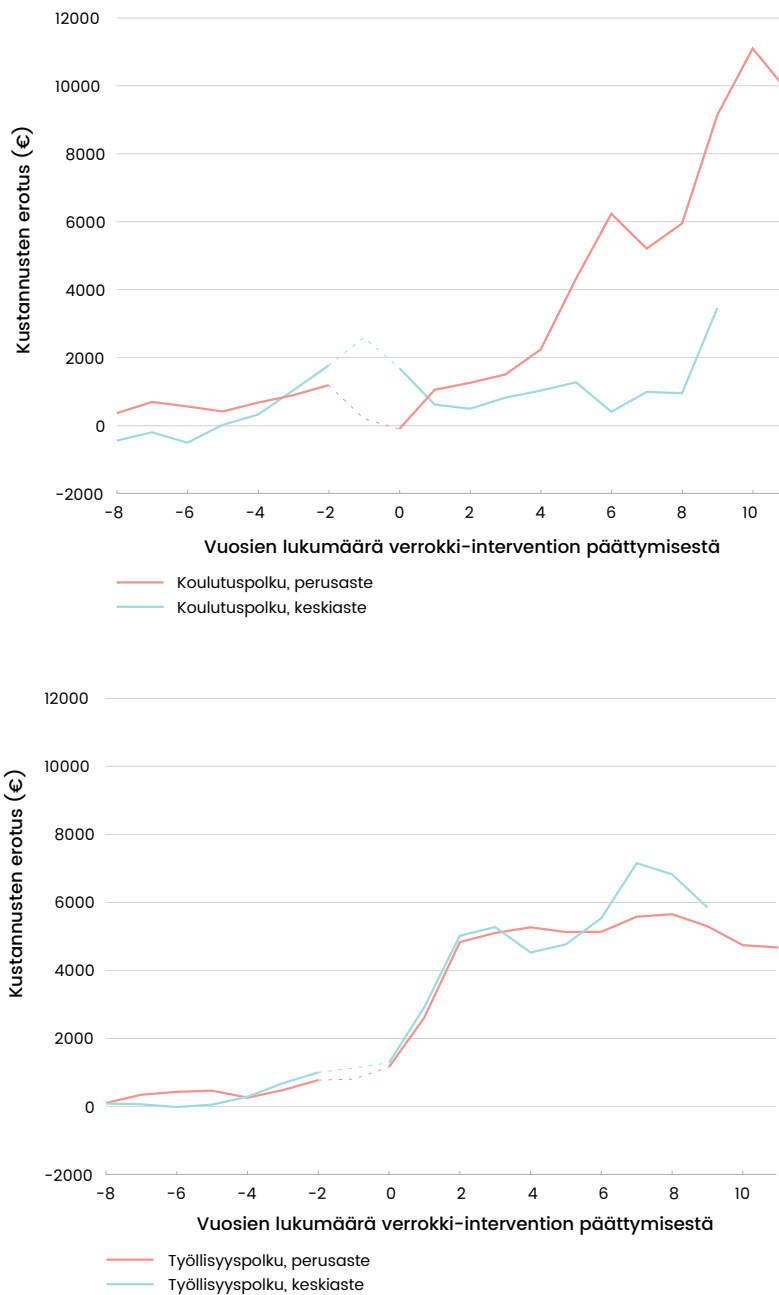
Näiden polkujen kustannuksia laskettaessa tarkastellaan ansiotuloja, erikoissairaanhoidon kustannuksia, toimeentulotuki-, työttömyysetuus- ja työkyvyttömyyseläkemenoja, työllisyystoimien kustannuksia, rikollisuudesta johtuvia kustannuksia, sakkoja ja vankeuskustannuksia Itäen tutkimuksen (Hilli ym. 2020) mukaisesti. Tämän lisäksi otetaan huomioon menetetyt (ansio)tuloerot ja työeläkemaksut. Tuloveroa maksetaan palkan lisäksi työttömyysetuuksista ja eläkkeistä, kun taas toimeentulo- ja asumistuet ovat verottomia. Työeläkemaksut poikkeavat verotuloista siten, että niitä vastaan syntyy henkilökohtaista eläkeoikeutta, kun verotus on vastikkeetonta siinä mielessä, että tarkkaa henkilökohtaista vastinetta ei synny. Perustelut työeläkemaksun huomioimiselle taloudellisena hyötynä on esitetty liitteessä 4 – *Työeläkemaksu*. **Muita** palkan sivukuluja ei huomioida, koska ne asetetaan vastaamaan keskimääräistä lisäkustannusta, toisin sanoen suuressa joukossa maksetut maksut ja lisääntyneet kustannukset kumoavat toisensa.

Kuviossa 1 on esitetty erikseen koulutus- ja työllisyyspolkujen euromääräiset erotukset suhteessa muuhun polkuun verrokki-intervention päättymisestä. Yksinkertaisuuden vuoksi erotuksissa on otettu huomioon tuloverot, työeläkemaksut, työttömyysetuudet ja toimeentulotuet. Kuviossa on yhdistetty kaikki tarkastellut ikäluokat ja keskiarvo on painotettu ikäluokan osallistujamäärien mukaan. Kun erotus on nolla, muun polun ja koulutus- ja työllisyyspolkujen kustannukset ovat keskimäärin yhtä suuret, positiivinen arvo kertoo, että kyseisen muuttujan osalta verrokki-interventioon osallistujista on tullut keskimäärin taloudellista hyötyä, ja negatiivinen arvo merkitsee suurempia menoja. Ennen interventiota erotus on pieni, mikä kertoo siitä, että palveluun valikoituminen on onnistunut ainakin palkkojen (josta verot ja työeläkemaksut maksetaan) ja tarkasteltujen tulonsiirtojen suhteen. Verrokki-intervention kesto on ollut 3–24 kuukautta, mikä on merkitty kuvaan katkoviivalla. Intervention jälkeen polku-

¹ Kahden vuoden arviointiajankohtaan päädyttiin, koska koulutuspolulla tutkinnon (tai sen osan) suorittamisen merkitsemisessä rekisteriin on viivettä. Jos arvioidaan tutkintoja vuoden kuluttua verrokki-intervention päättymisestä, osa tutkinnon suorittaneista olisi ohjautunut *muulle* polulle eli ei koulutus- tai työllisyyspolulle – jos ei ole opiskeluaikana ollut ansio-työssä. Työllisyyspolulle ohjautuminen näkyy ansiotuloissa aikaisemmin, ja heidän osaltaan vuoden arviointiajankohtaa olisi voitu käyttää. Selkeyden vuoksi kummankin tavoitepolun arviointiajankohtana käytettiin kahta vuotta.

² Vamoksen palvelun jälkeiset seurantatiedot olivat kuuden kuukauden kohdalta. Kohorttinuorten kustannusten seuraaminen kuukausitasolla ei teknisesti ollut mahdollista, koska sekä kustannus- että ja palkka-aineisto olivat vuositasoisia.

³ Mikäli nuori oli sekä suorittanut tutkinnon että siirtynyt työllisyyspolulle, valittiin kyseessä olevan nuoren poluksi työllisyyspolulle siirtyminen ensisijaisesti.

Kuvio 1. Koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneiden nuorten kustannusten erotukset (tuloverot, työeläkemaksut, työttömyysetuudet ja toimeentulotuet) suhteessa muulle polulle siirtyneitten nuorten kustannuksiin verrokki-intervention päättymisestä. Vuosi 0 on verrokki-intervention päättymisvuosi. Päättymistä edeltävä intervention aika on piirretty katkoviivalla.

jen välinen erotus kasvaa, ja kasvu näyttää myös pysyvän tarkasteluperiodin loppuun saakka. Vain toisen asteen koulutuspolku näyttää tuottavan lähellä nolaa olevan tuloksen verrattuna niihin, jotka eivät saa uutta tutkintoa tai työllisty. Vastaavasti voidaan laskea kaikki kustannustekijät. Nämä on kuvattu tarkemmin ikäluokittain ja kustannuksittain liitteessä 5 – *Kustannustekijöiden erittely ja laskentamalli*.

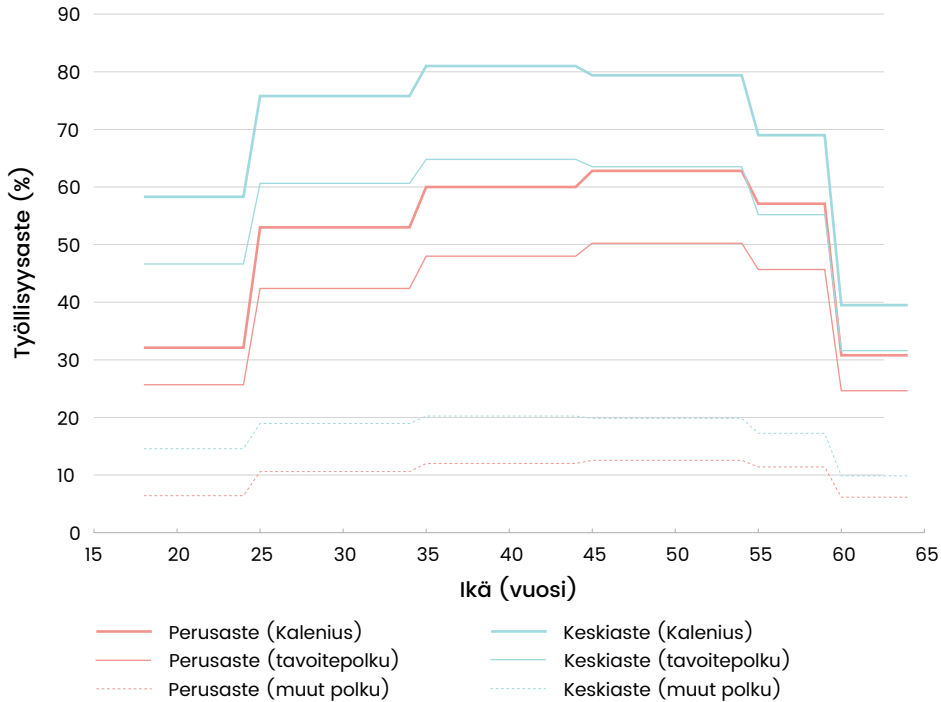
Elinkaaren aikaiset vaikutukset

Edellä kuvatut vaikutukset laskettiin verrokkiaineiston pohjalta 28-vuotiaaksi asti. Siitä eteenpäin elinkaaren mukaisia veroja ja kustannuksia on arvioitava muun kuin kohorttiaineiston perusteella.

Elinkaaren osalta lasketaan vain tuloveroihin, työeläkkeisiin ja työttömyysetuuksiin liittyvät kassavirrat. Työttömyysetuuden ja työkyvyttömyyseläkkeiden osalta vuosittainen kustannusero on pieni, koska nuorena tai katkonaisen työuran perusteella työeläkettä ei ole juurikaan kertynyt ja eläke muodostuu pienistä valtion eläkkeistä. Näin ollen jaottelua työttömyyden ja työkyvyttömyyseläkkeen välille ei tässä tehdä, koska sillä ei ole merkittävää vaikutusta lopputulokseen.

Eri koulutusasteilla on erilainen työuran, työttömyyden ja työmarkkinoiden ulkopuolisuuden odote sekä keskipalkka. Tässä hyötyanalyysissä käytetään odotteena Kaleniuksen esittämiä osuuksia (Kalenius 2014, 6–9). Tällöin työuran odotteet ovat 24 vuotta perusasteen ja 33 vuotta keskiasteen suorittaneille. Työuran odote vaihtelee hieman taloustilanteen mukaan, mutta vaihteluväli on muutaman vuoden sisällä riippuen laskentavuodesta (ja erityisesti sen työllisyysasteista). Kalenius on raportoinut työllisyysasteen lisäksi työttömyyden ja työn ulkopuolisuuden odotteet, mitä ei yleensä raportoida, mutta ne ovat olennaisia kustannuslaskennan näkökulmasta. Palkkana käytetään Tilastokeskuksen mukaista mediaanipalkkaa kyseisessä ikä- ja koulutusluokassa (Tilastokeskus 2021).

Todellisuudessa myös saman koulutusasteen sisällä on ryhmiä, joilla on selvästi suurempi työttömyys ja pienempi työelämään osallistuminen kuin ryhmässä keskimäärin. Tässä koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneiden työllisyysasteen oletetaan olevan suhteessa neljä kertaa suurempi kuin muulle polulle siirtyneillä. 28-vuotiaana koulutus- ja työllisyyspolkujen vuosiansiot ovat kohorttiaineistossa keskimäärin 4–6 kertaa suuremmat kuin muulle polulle siirtyneillä (ks. liite 5, kuvat L5.1 ja L5.2). Myös koulutus- ja työllisyyspoluille siirtyneiden vuosiansio oli keskimäärin pienempi kuin keskiaverto 28-vuotiaalla. Tämän oletetaan johtuvan matalammasta työllisyysasteesta, jonka oletetaan olevan pysyvästi 80 prosenttia ikäluokan keskimääräisestä työllisyysasteesta koko elinkaaren yli. Näitä oletuksia vastaavat työllisyysasteet on esitetty kuviossa 2: perusura Kaleniuksen tutkimuksen mukaan (paksummat ja ylimmät käyrät), koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneiden työllisyysasteet 80 prosenttia perusurasta siten, että ne ovat nelinkertaiset muulle polulle siirtyneiden työllisyysasteisiin (katkoviivat) verrattuna. Käytetyillä oletuksilla on suuri merkitys laskennan lopputulokseen, koska tarkasteltava ajanjakso, ikävuodet 29–65, kattaa noin 80 prosenttia työuran pituudesta. Kuvion mukaisista työllisyysasteista laskennassa käytetään ikävuosia 29–65 ja 28 ikävuoteen saakka käytetään kohortin mukaisia keskiansioita.

Kuvio 2. Kaleniuksen perusuran, tavoitepoluille eli koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneiden ja muulle polulle siirtyneiden työllisyysasteet perusasteen ja keskiasteen suorittaneilla.

2.4.2 Laadullisen aineiston analysoiminen

Haastatteluaineiston analysoiminen

Haastatteluaineistoa lähestyttiin fenomenologis-hermeneuttisesta näkökulmasta, joka pyrkii ymmärtämään nuorten kokemusten merkityssisältöjä ja jossa huomioidaan myös ihminen osana yhteisöä ja merkitysten syntyminen näillä kasvualustoilla: Kokemuksissa on yksilöllisiä elementtejä, mutta samalla ihminen on kulttuuriolento. Keskeinen tarkastelun kohde on ihmisen suhde elämistodellisuuteensa, tässä tapauksessa kokemuksiin Vamoksesta ja siihen kytkeytyviin tekijöihin. (Laine 2018; Tuomi & Sarajärvi 2018.) Analyysin mahdollistamiseksi haastatteluaineiston sisältö purettiin tarvittavilta osin tekstiksi niin, että haastateltavan kerronnan merkityssisällöt säilytettiin. Sanasta sanaan litterointia ei tehty. Tekstiksi purkamisen tehtiin hyödyntäen taulukkoja, joihin taustatiedot sekä haastattelujen sisällöt sijoitettiin erilaisten, tutkimuskysymyksiin pohjautuvien ja haastatteluissa esiin nousseiden teemojen mukaan. Lisäksi kirjoitettiin muita tarpeellisia huomioita erilliseen tiedostoon. Analyysi eteni kerronnan merkityksiä tarkastelevan sisällönanalyysin avulla (esim. Tuomi & Sarajärvi 2018).

Suurimmalla osalla sekä haastatteluista että kyselylomakkeeseen vastanneista Vamoksesta oli kulunut verrattain vähän aikaa. Tämän vuoksi Vamos-aika oli hyvin mielessä, mikä mahdollisti yksityis-

kohtaistenkin kokemusten kertomisen (vrt. Robertson 2018, 757). On kuitenkin huomioitava, että haastattelutilanteessa voi olla vaikeaa sanoittaa ja tavoittaa kokemuksia. Oman lisänsä aineistolle tuovatkin aiempien kokemusten käsittely nykyisyyden lähtökohdista käsin sekä menneiden tapahtumien, tässä tapauksessa Vamos-kokemusten, koettu merkitys jatkumona nykyhetkessä. Kokemuksen ilmaisua haastatteluhetkellä lähestyttiin myös kokemuksena itsessään eikä ainoastaan kuvauksena alkuperäisestä kokemuksesta (Toikkanen & Virtanen 2018).

Jokaisen nuoren kertomien kokemusten kokonaisuutta tarkasteltiin ensin erikseen ja eriteltiin mahdollisia muutoksia nuoren tilanteessa Vamoksen aikana sekä tekijöitä, jotka olivat nuoren kertoman mukaan vaikuttaneet hänen hyvinvointiinsa ja siirtymiinsä myönteisesti tai kielteisesti (tai ei lainkaan, mikäli tämä tuli esiin). Ymmärtämiseen pyrkivällä lähestymistavalla ja nuorten omaa reflektointia kuunnellen tehtiin tulkintoja Vamoksen ja muiden tekijöiden vaikutuksista jokaisen nuoren tilanteessa konteksti huomioon ottaen. Tässä tapauksessa kiinnityttiin esimerkiksi nuoren sosiaalisen piirin merkitykseen niiltä osin kuin se kävi ilmi. Huomiota suunnattiin myös nuorten koettuun toimintakykyyn sekä kysymyksiin aidoista toimintamahdollisuuksista ja kyvyistä tavoittaa arvostamansa elämäntapa ja -sisältö (Sen 1985). Tästä käsin tarkasteltiin nuorten osallisuuden ja hyvinvoinnin kokemuksia sekä sitä, millaisia työelämään liittyviä muutoksia tai siirtymiä nuoret ovat mahdollisesti Vamoksen aikana tai jälkeen kokeneet. Tutkimuksessa selvitettiin myös, miten ja minkälaisen tekijöiden kautta Vamos on edellä mainittuihin kokemuksiin ja siirtymiin nuorten mukaan vaikuttanut. Voidaan puhua Vamoksen vaikutusmekanismien tutkimisesta (ks. esim. Rajavaara 2006, 42–43) huomioiden, että tutkimuksen kohteena olivat ihmiset ja siten nämä mekanismit ovat usein kompleksisia ja monen suuntaisia.

Taimi-Hannukainen ja Puhakka (2020) ovat tutkimuksessaan tarkastelleet nuorten kokemuksia toimijuudestaan ja sen muutoksista Vamos-kuntoutuksen aikana. Nuoret nostivat tutkimushaastateluissamme esiin Vamoksen vaikuttavuuteen liittyviä kokemuksia, joiden voidaan nähdä niin ikään kytkeytyvän monin tavoin osallisuuteen, toimijuuteen ja toimintakykyyn. Osallisuus voidaan nähdä kuulumisena johonkin kokonaisuuteen, jossa ihmisen on mahdollista liittyä hyvinvoinnin lähteisiin. Nämä lähteet voivat olla aineellisia (esimerkiksi koulutus ja riittävä toimeentulo), aineettomia (esimerkiksi luottamus ja luovuus) tai jotakin siltä väliltä, kuten luonto, taide ja palvelut. Osallisuus tarkoittaa myös mahdollisuutta kiinnittyä merkityksellisiin vuorovaikutussuhteisiin sekä vaikuttamista oman elämän kulkuun, mahdollisuuksiin ja yhteisiin asioihin. Osallisuuden edistäminen kytkeytyy toimijuuden vahvistamiseen. (Isola ym. 2017.) Vamoksen tärkeimpänä tehtävänä voidaan nähdä olevan nuorten kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin ja toimintakyvyn lisääminen, ja vasta se kestävämmän mahdollistaa myös opiskelut ja työelämän (Alanen ym. 2014, 7). Onkin tarpeen lähestyä nuorten kertomia kokemuksia myös tarkastellen palvelun toimintojen ja nuorten toimijuuden keskinäisiä kytköksiä. Toimijuus voidaan nähdä yksilön koettuna mahdollisuutena vaikuttaa omaan elämäänsä ja osallistua, toimia ja vaikuttaa esimerkiksi yhteiskunnallisesti, mikä voi tapahtua myös muita kuin virallisia kanavia pitkin. Oleellinen tekijä toimijuudessa on myös yksilön kokemus ympäristön suhtautumisesta hänen vaikuttamiskykyisiinsä. Toimijuuden mahdollisuudet kytkeytyvät kulttuuriseen ympäristöön ja olosuhteisiin sekä valtakysymyksiin, minkä johdosta toisilla on enemmän lähtökohtaisia toimijuuden mahdollisuuksia kuin toisilla. Toimijuus myös ilmenee eri ihmisillä eri tavoin. (Honkatukia ym. 2020; MacNay 2016; Peltola & Moisio 2017; Sen 1985; Toiviainen 2019.)

Päätelmiä tehtiin myös Vamoksen mahdollisten vaikutusten kestosta ottaen huomioon Vamoksen päättymisestä kulunut aika sekä nuorten kuvaukset nykytilanteesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Haastateltujen kertomasta hahmoteltiin tyypitarinoita sen perusteella, miten nuoret olivat kokeneet Vamoksen vaikutukset, missä määrin he kertoivat muista vaikuttaneista tekijöistä ja millainen on heidän nykytilanteensa.

Kyselylomakeaineisto kategorisoinnin apuna

Kyselylomake- ja haastatteluvastausten pohjalta rakennetaan kategorialuokat, joihin nuoret sijoitetaan heidän kuvaamansa tämänhetkisen kokonaistilanteen pohjalta. Haastattelu- ja kyselylomakevastaukset ristiintaulukoidaan nuoren nykyisen työmarkkinatilanteen ja nykyhetken koetun hyvinvoinnin osalta ja niiden perusteella vastaajat liitetään kategorialuokkiin. Vertaamalla nuorten määriä kategorialuokissa kyselylomake- ja haastatteluvastaajien välillä tutkijaryhmä saa käsityksen siitä, keitä onnistuimme tavoittamaan haastatteluihin ja keitä ei tavoitettu. On huomioitava, että kukaan nuori itsessään ei yksiselitteisesti sijoitu mihinkään kategorialuokkaan, vaan sijoittelu perustuu nuoren kyseisellä hetkellä antamiin vastauksiin.

2.5 EETTINEN POHDINTA JA TIETOSUOJA

Tutkimuksella on Diakonissalaitoksen eettisen toimikunnan puoltava lausunto (7.10.2020). Lisäksi tutkimuksen teossa noudatettiin hyvän tieteellisen käytännön eettisiä ohjeita (TENK 2012).

Tilaaaja toimitti Vamos-asiakasrekisteriaineiston toteuttajalle, toimi tutkimusta tehtäessä Vamos-asiantuntijana ja osallistui tämän vaikuttavuusraportin kirjoittamiseen tarkastamalla Vamokseen liittyvät tiedot. Muutoin tutkimuksen toteutuksesta ja raportoinnista vastasi toimittaja, Iida.

Laadullisessa tutkimuksessa haastatteluihin osallistuneilta nuorilta pyydettiin suostumukset tutkimuksen osallistumiseen sekä henkilötietojen käsittelyyn tutkimuksen kannalta välttämättömiltä osin. Ennen haastattelua nuoria informoitiin tutkimuksen tarkoituksesta, tietosuojasta sekä tutkimusaineiston ja henkilötietojen käsittelyn tarkoituksesta, tavasta ja kestosta. Nuorille kerrottiin, että tutkimuksen tarkoitus ei ole arvioida heidän elämäntilanteitaan tai onnistumisiaan vaan selvittää heidän kokemuksiaan palvelun vaikutuksista. Haastateltaville kerrottiin, että osallistuminen on vapaaehtoista, samoin kuin kysymyksiin vastaaminen, ja että osallistuminen ei aiheuta kustannuksia tutkittavalle eikä vaikuta hänen palveluiden saantiinsa. Myös mahdollisuudesta halutessaan keskeyttää osallistuminen koska tahansa ilman seuraamuksia kerrottiin ja tämän tekemiseen annettiin ohjeet. Tieteellisen tutkimuksen tietosuojaseloste lähetettiin haastateltaville sähköpostitse. Helsingin Diakonissalaitoksen eettinen toimikunta edellytti lausunnossaan tutkittavien joukon rajaamista 18 vuotta täyttäneisiin, ja näin toimittiin. Tutkimuksessa mukana olevat olivat olleet alle 30-vuotiaita Vamokseen osallistuessaan. Selkeyden vuoksi kaikkia kutsutaan tutkimuksessa nuoriksi, vaikka osallistuja olisi sittemmin jo täyttänyt 30 vuotta. Taustatietoja kartoittava sähköinen kysely toteutettiin nimettömänä julkisen linkin kautta. Haastattelut toteutettiin nimellisenä, jotta tiettyä nuorta koskeva aineisto pystyttäisiin paikantamaan, mikäli nuori haluaisi keskeyttää osallistumisensa tutkimukseen. Haastateltavien kesken arvottiin kolme lahjakorttia, ja yhteystietoja käytettiin myös arvonnassa voittaneiden informoinnissa. Tutkimuksen päättyessä nuorille ilmoitettiin sähköpostitse, mistä he voivat lukea tutkimusraportin. Tämän viestin

vastaanottamiseen kysyttiin nuorilta halukkuus haastattelun yhteydessä. Kaikki kerätty aineisto sekä nuorten henkilötiedot hävitettiin tutkimuksen päätyttyä.

Sensitiiviseen otteeseen pyrittiin niin haastattelutilanteissa kuin raportointivaiheessakin. Nuorten tunnistetietojen muuttamisessa, poistamisessa ja yleiskategorioiksi muuntamisessa aineiston aihepiiri huomioiden oltiin huolellisia raporttia kirjoitettaessa. Myös kyselylomakevastaukset käsiteltiin häivytytyn tunnistetiedoin. Raportti kirjoitettiin pyrkien huomioimaan sekä yksityisyydensuoja⁴ ja vahingon välttäminen että tieteen vapaus ja tulosten luotettavan ja merkitykset säilyttävän raportoinnin periaate. (Kuula 2011.) Tulosten raportoinnissa tuodaan sitaatteina esiin nuorten omin sanoin kertomaa. Sitaatit on valittu niin, että yksittäinen nuori ei ole niistä tunnistettavissa. Nuorista käytetään peitenimiä heihin viitattaessa sekä sitaattien lopussa. Sitaateista on karsittu joitakin täytesanoja luettavuuden parantamiseksi.

Nuorille tarjottiin mahdollisuus joko yksilö- tai ryhmähaastatteluun. Suostumuslomakkeessa kerrottiin, keitä haastattelutilanteessa on läsnä, jotta nuori pystyy päättämään hänelle sopivimman tavan esimerkiksi yksityisyydensuojaa ja tilanteen luontevuutta ajatellen. Alun perin oli suunnitelmassa tarjota mahdollisuus joko kasvokkaiseen tai etäyhteyksin tapahtuvaan haastatteluun, mutta COVID-19-tilanteen vuoksi kaikki haastattelut toteutettiin lopulta etäyhteyksien välityksellä. Esimerkiksi kasvatustapahtuvia ryhmähaastatteluja ei voitu nuorille markkinoida, mutta haastateltavat toivoivat muutenkin ensisijaisesti yksilöhaastattelua⁵⁶⁷.

Kyselylomakkeen kysymyksiä puntaroitiin huolella myös eettisestä näkökulmasta, jotta minimoitaisiin se mahdollisuus, että vastaaja esimerkiksi ahdistuisi lomaketta täyttäessään. Koska lomaketta lähetettiin myös suoraan nuorille HDL:n rekisteristä saatuihin sähköpostiosoitteisiin, ei voitu kuitenkaan olla varmoja, mitä viestien ja lomakkeiden saaminen on eri tilanteissa olevissa nuorissa herättänyt⁸. Kyselylomakkeen osalta on myös tuotava esiin eettisesti huomioitavana seikkana esiin se, että kaikkea kysyttyä ei ollut mahdollista ajan ja tilan puitteissa käsitellä tutkimuksessa.

Raportissa puhutaan Vamoksen toimintamallien osalta ryhmämuotoisesta toiminnasta eli ryhmävalmennuksesta ja yksilövalmennuksesta tai näiden yhdistelmästä. Esimerkiksi ryhmien nimiä tai paikkakuntia ei mainita nuorten kokemuksiin liitettynä heidän yksityisyytensä suojelemiseksi. Aina nuoret eivät myöskään tienneet tai muistaneet, oliko ryhmällä tai toimintamuodolla jokin erityinen nimi tai minkä alan ammattilaista he olivat tavanneet. Kokemukset esimerkiksi erilaisista ryhmistä sekä niiden toimintatavoista olivat hyvin samankaltaisia ryhmästä riippumatta, joten myös sen vuoksi niitä käsitellään raportissa viittaamatta tiettyyn ryhmään tai toimintamalliin.

Määrällisen tutkimuksen osalta Vamos-palvelun suorittaneisiin nuoriin ei oltu yhteydessä. Heiltä ei vaadittu suostumusta yleisen edun nimissä. Lisäksi Vamos-asiakasrekisteriaineistoa ei yhdistetty mi-

⁴ Yksi haastatelluista kertoi, että voisi jatkossa haluta kertoa kokemuksistaan omalla nimelläänkin. Tämä on myös tutkimuseettisesti huomionarvoinen asia: ihmisille voi joskus olla tärkeääkin esiintyä tunnistettavana.

⁵ Haastatteluissa keskusteltiin myös nuoren elämästä ennen Vamosta tavoitteena saada hieman laajempaa perspektiiviä Vamoksen ja muiden tekijöiden mahdollisiin vaikutuksiin. Tarkoitus ei ollut syventyä aiempia vaiheita koskeviin tapahtumiin tarpeettoman paljon. Osa nuorista sivuutti tietyt kysymykset nopeammin ja käytti siten valtaa ja itsemääräämiso-

hinkään muuhun aineistoon, vaan heidän tietojensa perusteella kohorttiaineistosta etsittiin (kaltaistettiin) mahdollisimman samankaltaiset nuoret. Aineisto oli anonymisoitua niiden nuorten osalta, joiden tiedot oli poistettu asiakastietojärjestelmästä, ja muiden osalta pseudonymisoitua. Tutkijoilla ei ollut mahdollisuutta yhdistää saatuja tietoja Vamoksen suorittaneeseen nuoreen pseudonymisoidun tiedon osalta. Määrällisiä aineistoja käsittelivät luvat saaneet henkilöt.

keutta vastaamisessa (ks. myös Toivainen 2019, 66). Kysymysten mahdollisia vaikutuksia pohdittiin ennakkoon tarkasti, koska haluttiin välttää nuoren liiallinen ahdistuminen (Hänninen 2008). Etenkin etäyhteyksin tapahtuvassa haastattelussa tutkijan mahdollisuudet tarvittaessa auttaa haastateltavaa olivat rajalliset. Joskus haastateltava nuori kertoi myös hyvin vaikeista muistoista ja kokemuksista. Vaikka osassa haastatteluista heräsi myös voimakkaita tunteita, nuoret kertoivat lopussa, että haastattelu ei ollut liian raskas kokemus. Toiset pitivät hyvänä mahdollisuutta käsitellä ja pohtia myös vaikeita kokemuksia näin jälkikäteen, osa koki sen olevan jo entuudestaan hyvin tuttua. Kun nuori oli ennestään tuntematon ja haastatteluun lähdettiin etäyhteyksien kautta, ahdistumisen todennäköisyyttä oli vaikea kuitenkin arvioida. Tutkija kysyi haastattelujen lopuksi nuoren kokemuksia haastattelutilanteesta ja aika ajoin myös haastattelun aikana tarkisti nuoren vointia ja jaksamista. Tarpeen mukaan haastattelun loppupuolella tutkija varmisti, että nuorella on mahdollisuus haastattelun jälkeen keskustella jonkun kanssa, jos haastattelu vaikka jälkikäteenkin aktivoi vaikeita tunteita. Haastattelut myös pyrittiin aina päättämään myönteisiin ja voimavarakeskeisiin aiheisiin (Hänninen 2008, 127).

⁶ Haastattelun oli tarkoitus olla ystävällinen, myönteinen ja turvallinen kokemus. Lomake- ja haastattelukysymyksissä sekä itse haastattelutilanteessa otettiin huomioon nuoren itsemääräämis- ja itsemäärättyöoikeus. Lisäksi haastatteluissa painotettiin, että olemme kiinnostuneita nimenomaan haastateltavien kokemuksista ja mielipiteistä. Haastattelutilanteissa pyrittiin aina etenemään nuoren ehdoilla, kuitenkin aihepiirissä pysytellen. Oli huomioitava, että haastateltava ja haastatteleva tutkija ovat toisille entuudestaan vieraita ja etäyhteyksin tapahtuva vuorovaikutus ja luottamuksen rakentaminen lyhyessä ajassa oli monelle, myös tutkijalle, kasvokkaista vieraampaa ja jännittävämpää. Haastattelujen toteutus sujui kuitenkin videopuhelun tai puhelun välityksellä sekä tutkijan että haastateltavien arvion mukaan hyvin, ja haastattelu oli haastateltavien mukaan myönteinen kokemus. Moni haastateltavista kertoi halunneensa osallistua tutkimukseen voidakseen vaikuttaa asioihin, sanoa mielipiteensä ja olla osaltaan mukana tuomassa tutkimuksen kautta tietoa ja ymmärrystä. Osa kertoi tilaisuuden tarjouduttua halunneensa osallistua tutkimushaastatteluun ensimmäistä kertaa elämässään.

⁷ Haastatteluissa kerrottuun voi vaikuttaa esimerkiksi se, millaisten asioiden kertomisen haastateltava arvelee olevan hyväksyttävää ja mitä hän pystyy kyseisessä tilanteessa ilmaisemaan tai haluaa ilmaista (mm. Pietilä 2017). Etäyhteyksin toteutetuissa haastatteluissa haastattelijan ja haastateltavan välistä valta-asetelmaa saattoi lieventää se, että tutkijalla oli joka haastattelussa koko ajan videokamera päällä (ellei kyseessä ollut puhelinhaastattelu). Haastateltavista kaikilla ei ollut, jolloin osan oli ehkä helpompi puhua, osalla yhteydet eivät vain toimineet. Haastattelija kuitenkin antoi kasvojensa näkyä ja asettui siten tarkkailtavaksi eri tavalla kuin molemminpuolisessa kasvokkaistilanteessa. Ohjeena oli laittaa mikrofoni ja video päälle, mutta jos nuori päätti jättää videon pois, se sopi ilman muuta. Siten haastateltava sai hieman enemmän valtaa ohjata toimintaansa ja määritellä tilanteessa olemistaan. On kuitenkin huomioitava, että kehollinen läsnäolo ja vuorovaikutus sekä jaettu fyysinen tila toisivat haastatteluun oman lisänsä, joka nyt jäi puuttumaan. Toisaalta osalle nuorista voi olla helpompaa ja vähemmän jännittävää osallistua nimenomaan etäyhteyksien kautta.

⁸ Yhdeltä nuorelta tuli tutkijalle viestiin vastaus, että hän ei halua enää saada viestejä, koska hänen vointinsa ei ole sellainen, että hän voisi tutkimukseen osallistua.

3 Tulokset

3.1 VAMOS-ASIAKASREKISTERIN KUVAILEVAT TULOKSET

Asiakasrekisteriin on kirjattu kaikkiaan 3 260:n vuosina 2017–2020 Vamos-palvelun päättäneen nuoren tiedot. Asiakasrekisterin tarkempi kuvaus on esitetty luvussa 2.1. Taulukossa 3 on esitetty nuorten kaltaistusmuuttujien määrät ja osuudet.

Reilu puolet Vamos-palvelun päättäneistä nuorista (50,6 %) oli naisia. Iältään nuoret olivat keskimäärin 21,8-vuotiaita (keskihajonta 4,0) aloittaessaan Vamoksen. Enemmistö nuorista – kolme neljästä – oli osallistunut Vamokseen Helsingissä, Espoossa tai Turussa. Yhdeksän kymmenestä nuoresta puhui äidinkielenään suomea, muuta kieltä kuin suomea tai ruotsia puhui joka kymmenes. Lähes kaikki nuorista (95,3 %) asuivat jossain muualla kuin vanhempien luona tai sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Enemmistö Vamoksen päättäneistä nuorista oli suorittanut peruskoulun tai se oli edelleen kesken (60,7 %), tai oli suorittanut toisen asteen tutkinnon (33,4 %). Neljä viidestä nuoresta (79,1 %) oli työttömiä (työtön, työelämän ulkopuolella, pitkäaikaistyötön). Loput nuoret – yksi viidestä (20,8 %) – olivat jollakin tavoin kiinnittyneet koulutukseen tai työelämään (opiskelija, osa-aikatyössä, työssä). Reilu joka neljäs nuorista (26,5 %) oli tulottomia. Nuorten ensisijaiset toimeentulolähteet olivat työmarkkinatuki (24,0 %) ja toimeentulotuki (21,3 %).

Taulukko 3. Vamos-nuorten tekijöiden määrät ja osuudet Vamos-asiakasrekisterin pohjalta (N = 3 260).

Tekijä	Määrä (n)	Osuus (%)
Sukupuoli		
Nainen	1 648	50,6
Mies	1 440	44,2
Muu	107	3,3
Tietoa ei saatavilla	65	2,0
Asuinkunta		
Helsinki	1 298	39,8
Espoo	690	21,2
Turku	436	13,4
Kuopio	316	9,7
Lahti	237	7,3
Oulu	143	4,5
Vantaa	76	2,3
Rovaniemi	59	1,8
Äidinkieli		
Suomi	2 907	89,2

taulukko jatkuu seuraavalla sivulla

Tekijä	Määrä (n)	Osuus (%)
Äidinkieli		
Muu	349	10,7
Ruotsi	Alle 10	n alle 10
Asunnotilanne		
Muulla kuin vanhempien aikana	3 106	95,3
Vanhempien luona	119	3,7
Sijoitettuna kodin ulkopuolelle	35	1,1
Koulutustaso		
Peruskoulu/puuttuu	1 979	60,7
Toinen aste	1 089	33,4
Alempi korkea-aste	96	2,9
Opiskellut lähtömaassa	82	2,5
Ylempi korkea-aste	14	0,4
Työmarkkinastatus		
Työelämän ulkopuolella	1 299	39,8
Työtön	1 037	31,8
Opiskelija	564	17,3
Pitkäaikaistyötön	244	7,5
Osa-aikatyössä	60	1,8
Työssä	56	1,7
Ensisijainen toimeentulo		
Tuloton	865	26,5
Työmarkkinatuki	783	24,0
Toimeentulotuki	693	21,3
Kuntoutustuki	262	8,0
Sairauspäiväraha	221	6,8
Opintotuki	140	4,3
Palkka	108	3,3
Kuntoutusraha	87	2,7
Muu	70	2,1
Vanhempainpäiväraha	16	0,5
Työkyvyttömyyseläke	12	0,4
Peruspäiväraha	Alle 10	n alle 10
Kodinhoitotuki	Alle 10	n alle 10

Aineiston perusteella laskettu keskimääräinen palvelun kesto oli 5,8 kuukautta. Aikaisin palvelun aloitusajankohta oli vuonna 2012. Vamokseen ohjautuneista nuorista 23 prosenttia on ohjautunut itsenäisesti, noin 16 prosenttia on ohjautunut terveydenhuollosta ja 9 prosenttia sosiaalitoimesta. Muita ohjaamistahoja olivat esimerkiksi läheiset, oppilaitokset ja Kela.

3.2 MÄÄRÄLLISEN AINEISTON TULOKSET

Kohorttiaineistosta kaltaistettiin yksi nuori Vamos-asiakasrekisterissä olevaa nuorta kohden luvussa 2.4.1 esitetyllä tavalla. Kaltaistettuja nuoria on täten 3 260. On kuitenkin huomattava, että kaltaistamisessa noudatettiin otantaa takaisinpanolla, eli kaltaistettu nuori voi olla useamman kuin yhden Vamos-nuoren paras vertailunuori. Kaikkiaan eri nuoria kaltaistettiin kohorttiaineistosta 2 058.

Kaltaistuksen tulokset, eli se, kuinka monta samaa kaltaistusmuuttujaa oli kaltaistetuilla nuorilla kuin heitä vastaavilla Vamos-nuorilla, on esitetty taulukossa 4. Enemmistölle Vamos-nuorista (94,2 %) löydettiin vähintään kuuden muuttujan osalta vastaava verrokinuori.

Taulukko 4. Kaltaistuksen tulokset. Kaltaistusprosessissa niiden kaltaistettujen kohorttilaisten määrä (N = 3 260) ja osuus, jotka muistuttavat Vamos-nuoria (N = 3 260) mahdollisimman paljon kahdeksan tietyn muuttujan osalta.

Kaltaistusmuuttujien määrä	Vamos-nuorten määrä	Osuus (%)
3	1	0,0
4	24	0,7
5	163	5,0
6	568	17,4
7	1 049	32,2
kaikki 8	1 455	44,6
Yhteensä	3 260	100,0

Kaltaistetut nuoret ovat voineet osallistua elämänsä aikana erilaisiin työllisyyttä edistäviin interventioihin, jotka on rekisteröity TEM:n työväylätilastoon. Verrokinuorten interventiojakauma on esitetty taulukossa 5. On huomattava, että nuoret ovat voineet osallistua useaan interventioon.

Taulukko 5. Kaltaistettujen nuorten (N = 3 260) TEM:n työnvälitystilastoon rekisteröityihin interventioihin osallistuneiden määrä ja osuus.

Interventio	TEM-historia kaltaistusiästä alkaen		Koko TEM-historia	
	n	Osuus (%)*	n	Osuus (%)*
Työvoimakoulutus	345	16,8	552	26,8
Työharjoittelu	230	11,2	590	28,7
Palkkatuki	221	10,7	293	14,2
Omaehtoinen opiskelu	217	10,5	236	11,5
Työ- ja koulutuskokeilu	209	10,2	230	11,2
Ura- tai työnhakuvalmennus	177	8,6	238	11,6
Kuntouttava työtoiminta	143	6,9	197	9,6
Työelämävalmennus	126	6,1	194	9,4
Oppisopimus	51	2,5	75	3,6
Starttiraha	40	1,9	45	2,2

*Nuori on voinut osallistua useampaan kuin yhteen interventioon. Täten osuuksien nimittäjänä ei ole koko kaltaistettujen nuorten lukumäärä.

3.2.1 Vamos-nuorten tilanne

Vamos-nuoria ja heidän kaltaistettuja verrokkejaan verrattiin useiden muuttujien suhteen hyödyntäen pitkittäistä kohorttiaineistoa. Tässä luvussa esitetään näiden kahden ryhmän kehityskulut työmarkkinastatuksen ja ensisijaisen toimeentulon osalta. Muuttujat mitattiin kolmessa eri aikapisteessä: intervention alussa (ennen-mittaus), intervention jälkeen (jälkeen-mittaus) ja intervention päättymisen jälkeisessä kuuden kuukauden seurantamittauksessa. Vamos-nuorten osalta aikapisteet olivat selvät: Vamos-palvelun alkaessa, päättyessä ja kuusi kuukautta Vamoksen päättymisen jälkeen. Verrokkinuorten aikapisteet muokattiin vastaamaan samaa tarkkuutta. Kaltaistettujen nuorten ennen-mittaus vastasi sitä ajankohtaa, joka oli sama kuin heitä vastaavilla Vamos-nuorilla, toisin sanoen Vamos-nuoren ikä palvelun alkaessa kaltaistettiin vastaavaksi. Jälkeen-mittaus mitattiin kohorttiaineistosta kuuden kuukauden kuluttua aloituksesta, sillä Vamos-asiakasrekisteriaineiston pohjalta lasketun keskimääräisen Vamos-palvelun kesto oli 5,8 kuukautta. Näin ollen kuuden kuukauden seurantamittaus tehtiin 12 kuukauden kuluttua ennen-mittauksesta.

On huomattava, että Vamos-nuorten osalta aikapisteisiin osallistuvien nuorten määrä vaihteli. Ennen- ja jälkeen-mittauksissa Vamos-nuorten määrä oli 3 260 nuorta, mutta seurantamittauksen tiedot olivat tietosuojaja- ja sopimusteknisistä syistä vain 318 Vamos-nuorelta. Tämän sisäistäminen on hyvin keskeistä tulkittaessa seurantamittauksen tuloksia. Verrokkinuoria seurattiin kaikissa kolmessa aikapisteessä 3 260 nuoren osalta. Toinen havainnoitava asia tulkintaa tehtäessä on, että kaikki kaltaistettut nuoret eivät ole tarkastelujakson aikana osallistuneet interventiotyyppiseen palveluun. Se miksi osa kaltaistetuista nuorista ei ole osallistunut mihinkään interventiotyyppiseen palveluun, voi johtua

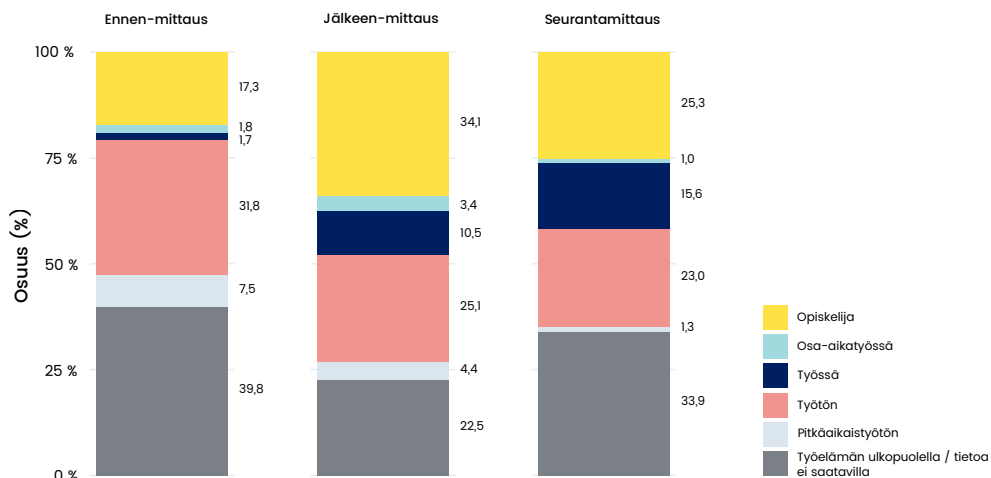
useasta eri syystä. Nuorilla voi olla heidän hyvinvointiaan tukevia läheisiä tai muita suojaavia tekijöitä. Toisaalta nuoret ovat voineet syystä tai toisesta olla hakeutumatta palveluihin tai olla ottamatta palveluita vastaan. Osittain syy voi olla myös palveluiden heikko saatavuus esimerkiksi haja-asutusalueilla. Kaiken kaikkiaan sekä Vamos-nuoret että kaltaistetut nuoret ovat kahdeksan muuttujan osalta olleet samanlaisessa elämäntilanteessa saman ikäisinä kuin Vamos-nuoret aloittaessaan palvelun.

Työmarkkinastatuksen kehitys

Kuviossa 3 on esitetty Vamos-palvelun läpi käyneiden nuorten työmarkkinastatuksen kehitys Vamos-asiakasrekisteriaineiston pohjalta. Aloittaessaan Vamos-palvelun (N = 3 260) 39,8 prosenttia nuorista oli työvoiman ulkopuolella ja 31,8 prosenttia oli työttömänä. Pitkäaikaistyöttömiä oli 7,5 prosenttia nuorista ja opiskelijoita 17,3 prosenttia. Työelämässä olleita oli lähtötilanteessa hyvin vähän, osa-aikatyössä nuorista oli 1,8 prosenttia ja kokopäiväisesti työskenteli 1,7 prosenttia.

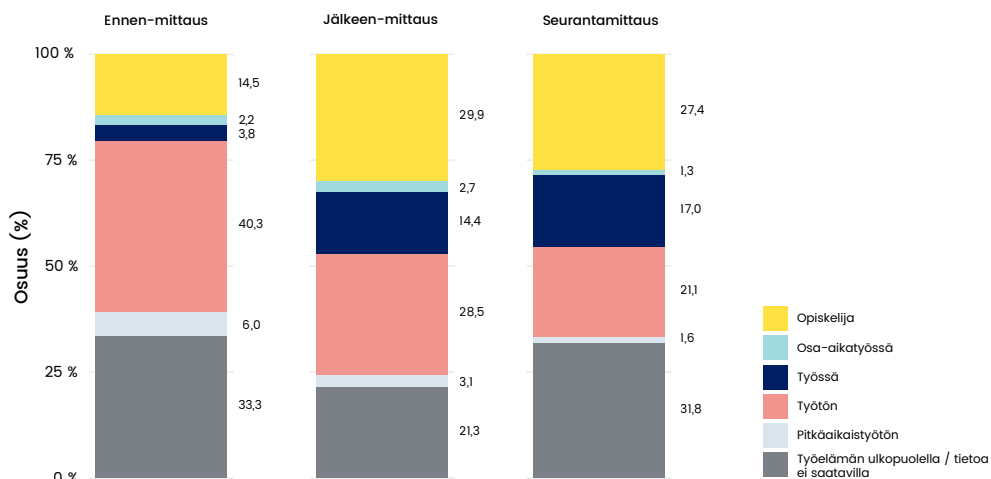
Vamos-palvelun päättyessä (N = 3 260) työelämän ulkopuolella olevien ja työttömien määrä oli selvästi vähentynyt: työelämän ulkopuolella nuorista oli 17,3, työttömänä 6,7 ja pitkäaikaistyöttömänä 3,1 prosenttiyksikköä vähemmän kuin Vamosta aloittaessa. Opiskelijoiden ja työssä olevien osuus puolestaan kasvoi: opiskelijoiden osuus kasvoi 16,8, osa-aikatyössä käyvien määrä 1,6 ja kokopäivätyössä käyvien määrä 8,8 prosenttiyksikköä.

Vamos-palvelun päättymisen jälkeen kuuden kuukauden seurantamittaukseen (n = 318) mennessä työelämän ulkopuolella olevien osuus kasvoi hieman – 11,4 prosenttiyksikköä –, kuitenkin siten, että heitä oli 5,9 prosenttiyksikköä vähemmän kuin Vamoksen alkaessa. Seurantamittauksen hetkellä työttömien ja pitkäaikaistyöttömien määrä oli vähentynyt ennen- ja jälkeen-mittaukseen verrattuna. Työttömien määrä vähentyi 2,1 prosenttiyksikköä ja kaiken kaikkiaan 8,8 prosenttiyksikköä. Pitkäaikaistyöttömien vastaavat erotukset olivat 3,1 ja 6,2 prosenttiyksikköä. Opiskelijoiden osuus väheni jälkeen- ja seurantamittauksen välillä 8,8 prosenttiyksikköä. Ennen-mittaukseen verrattuna opiskelijoiden osuus kasvoi kuitenkin 8,0 prosenttiyksikköä. Osa-aikatoissa olevien suhteellinen osuus väheni (-2,4 prosenttiyks., kaikkiaan -0,8 prosenttiyks.), kun taas kokopäiväisesti työskentelevien osuus kasvoi (5,1 prosenttiyks., kaikkiaan 13,9 prosenttiyks.).

Kuvio 3. Vamos-nuorten (N = 3 260) työmarkkinastatuksen muutos ja vertailu Vamos-palvelun alussa (N = 3 260), päättyessä (n = 2 842) ja päättymisen jälkeen (n = 392).

Työmarkkinastatuksen seurantatietojen vähyiden vuoksi tehtiin myös sensitiivisyysanalyysi, jossa myös ennen- ja jälkeen-mittauksessa olivat mukana vain ne nuoret, joille oli Vamos-asiakasrekisteriin kirjattu seurantamittauksiedot. Näillä 318 nuorella oli sekä työmarkkinastatuksen että myöhemmin esitetävän ensisijaisen toimeentulon seurantatiedot. Nämä tulokset on esitetty kuviossa 4. Nuorten määrä vaihteli mittauspisteittäin puuttuvien tietojen mukaan. Tulokset olivat samansuuntaiset kuin kuviossa 3 esitetyt.

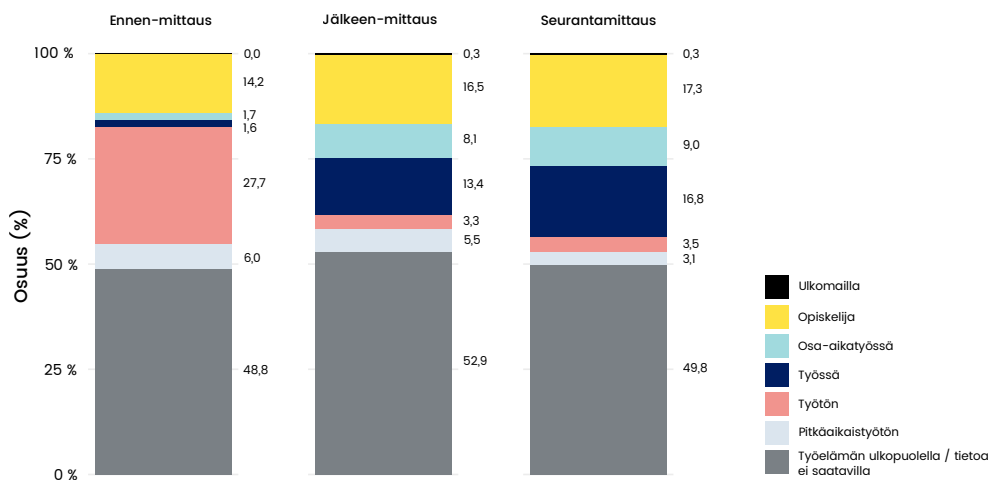

Kuvio 4. Työmarkkinastatuksen muutos ja vertailu niillä 318 Vamos-nuorella, joilla on Vamoksen päättymisen jälkeen (työmarkkinastatuksen ja ensisijaisen toimeentulon) seurantatiedot Vamoksen alussa (N = 318), päättyessä (n = 291) ja päättymisen jälkeen (N = 318).

Kuviossa 5 on esitetty syntymäkohortista kaltaistettujen nuorten työmarkkinastatuksen muuttuminen Vastaavasti kuten edellä tehtiin Vamos-nuorille kuvioissa 3 ja 4. Ennen-mittauksen aikaan suurin osa kaltaistetuista nuorista oli joko työelämän ulkopuolella (48,8 %) tai työttömänä (27,7 %). Muut statukset yleisyysjärjestyksessä olivat opiskelija (14,2 %), pitkäaikaistyötön (6,0 %), osa-aikatöissä (1,7 %) ja töissä (1,6 %).

Jälkeen-mittaukseen mennessä suurimmat muutokset tapahtuivat etenkin työttömänä olevien osuudessa, joka väheni 24,4 prosenttiyksikön verran 3,3 prosenttiin. Suurimmat suhteelliset kasvut tapahtuivat töissä ja osa-aikatöissä olevien osuudessa, jotka kasvoivat järjestyksessä 11,8 prosenttiyksikön verran 13,4 prosenttiin ja 6,4 prosenttiyksikköä 8,1 prosenttiin. Absoluuttisesti tarkasteltuna myös työelämän ulkopuolella olevien kasvu oli suuri: heidän osuutensa kasvoi noin 4,1 prosenttiyksikköä (48,8 %:sta 52,9 %:iin). Pitkäaikaistyöttömien osuus väheni hieman (–0,5 prosenttiyks.) ja vastaavasti opiskelijoiden osuus kasvoi (2,3 prosenttiyks.).

Seurannan lopussa 6 kuukautta jälkeen-mittauksesta saavutettujen statuksien osuudet ovat säilyneet lähes samoina. Suurimmat (itseisarvo-)muutokset ovat tapahtuneet töissä olevien (3,4 prosenttiyks.), työelämän ulkopuolella olevien (–3,1 prosenttiyks.) ja pitkäaikaistyöttömien (–2,4 prosenttiyks.) määrässä. Muilta osin muutokset ovat enintään noin yhden prosenttiyksikön luokkaa.

Kuvio 5. Kansallinen syntymäkohortti 1987 -rekisteriaineistosta kaltaistettujen nuorten työmarkkinastatuksen osuuksien muutos ja vertailu kaltaistushetkellä (eli kaltaistettua nuorta vastaavan Vamos-nuoren palvelun aloitusian hetkellä), keskimääräisen Vamos-palvelun keston jälkeen (5,8 kk) ja kuusi kuukautta sen jälkeen (N = 3 260).

Kun vertaillaan työmarkkinastatuksen kehitystä Vamos-nuorten ja kaltaistettujen kohorttilaisten välillä, muutokset ovat useimmiten samansuuntaiset ja myönteiset lähtötilanteeseen verrattuna: molemmissa ryhmissä työttömien ja pitkäaikaistyöttömien määrä vähenee. Vamos-nuorista etenkin pitkäaikaistyöttömien suhteellinen osuus pienenee paljon, kun taas kaltaistetuilla kohorttilaisilla suurin muutos tapahtuu muissa työttömissä. Molemmilla populaatioilla siirtymät kohdistuvat yleensä opis-

keluun ja työssäkäyntiin. Vamos-nuorten osalta siirtymät painottuvat enemmän opiskeluun, kun taas kaltaistetuilla nuorilla työllisyyteen.

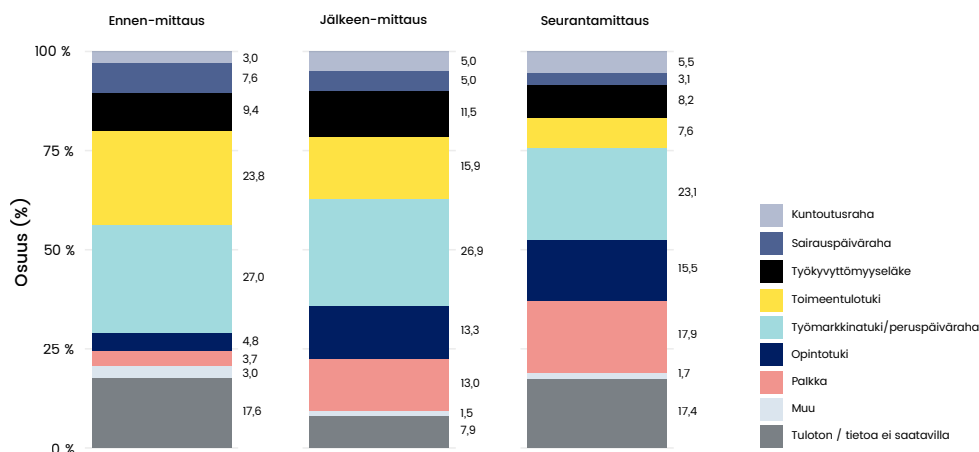
Kun tarkastellaan muutoksia jälkeen-mittauksesta seurannan loppuun saakka, voidaan havaita, että molemmissa ryhmissä muutokset pysyvät samansuuntaisina, mutta Vamos-nuorten osuudet heiluvat huomattavasti enemmän. Tämän voi olettaa johtuvan pienestä seurantamittauksen otoskoosta ($n = 318$). Tätä tukee havainto siitä, että vastaavaa hajontaa ei ole kaltaistetuilla populaatiolla, jonka otoskoko on 3 260 henkilöä koko seurannan osalta. Lukujen yksityiskohtainen vertaaminen ei siis välttämättä ole mielekästä, mutta niistä voi selkeästi havainnoida, että muutokset ovat samansuuntaiset.

Ensisijaisen toimeentulon kehitys

Kuviossa 6 on esitetty Vamos-palvelun läpi käyneiden nuorten ensisijaisen toimeentulon kehitys Vamos-asiakasrekisteriaineiston pohjalta. Aloittaessaan Vamos-palvelun 27 prosenttia nuorista oli ilmoittanut ensisijaiseksi toimeentulokseen työmarkkinatuen tai peruspäivärahan ja 23,8 prosenttia toimeentulotuen. Työkyvyttömyyseläkkeen oli ilmoittanut ensisijaiseksi toimeentuloksi 9,4 prosenttia, sairauspäivärahan 7,6 prosenttia ja kuntoutusrahan 3,0 prosenttia. Palkka oli ensisijainen toimeentulo 3,7 prosentilla ja opintotuki 4,8 prosentilla. Muut tulonlähteet muodostivat ensisijaisen toimeentulon 3,0 prosentilla nuorista. 17,6 prosenttia nuorista oli lähtötilanteessa tulottomia.

Vamos-palvelun päättyessä työmarkkinatuki tai peruspäiväraha oli ensisijainen toimeentulo edelleen 26,9 prosentilla nuorista. Muutosta ei juurikaan tapahtunut ($-0,1$ prosenttiyks.). Toimeentulotukea saaneiden osuus puolestaan pienentyi 7,9 prosenttiyksikköä 15,9 prosenttiin. Työkyvyttömyyseläkkeen ilmoitti ensisijaiseksi toimeentuloksi 11,5 ($+2,1$ prosenttiyks.), sairauspäivärahan 5 ($-2,6$ prosenttiyks.) ja kuntoutusrahan 5 prosenttia nuorista ($+2,0$ prosenttiyks.). Palkkaa saavien nuorten osuus kasvoi 9,3 prosenttiyksikköä 13 prosenttiin ja opintotuen osuus 8,5 prosenttiyksikköä 13,3 prosenttiin. Ensisijainen toimeentulo oli jokin muu tulonlähde 1,5 prosentilla nuorista ($-1,5$ prosenttiyks.). Tulottomien osuus pienentyi 9,7 prosenttiyksikköä 7,9 prosenttiin.

Vamos-palvelun päättymisen jälkeen työmarkkinatuen tai peruspäivärahan osuus ensisijaisena toimeentulona oli vähentynyt 23,1 prosenttiin ($-3,8$ prosenttiyks., kaikkiaan $-3,9$ prosenttiyks.). Vastaavasti toimeentulotuki oli ensisijainen toimeentulo enää 7,6 prosentilla ($-8,3$ prosenttiyks., kaikkiaan 16,2 prosenttiyks.). Työkyvyttömyyseläkkeen ilmoitti nuorista ensisijaiseksi toimeentuloksi 8,2 ($-3,3$ prosenttiyks., kaikkiaan $-1,2$ prosenttiyks.), sairauspäivärahan 3,1 ($-1,9$ prosenttiyks., kaikkiaan $-4,5$ prosenttiyks.) ja kuntoutusrahan 5,5 prosenttia (0,5 prosenttiyks., kaikkiaan 2,5 prosenttiyks.). Palkkaa saavien nuorten osuus kasvoi 17,9 (4,9 prosenttiyks., kaikkiaan 14,2 prosenttiyks.) ja opintotuen 15,5 prosenttiin (2,2 prosenttiyks., kaikkiaan 10,7 prosenttiyks.). Muut tulonlähteet muodostivat ensisijaisen toimeentulon 1,7 prosentilla nuorista (0,2 prosenttiyks., kaikkiaan $-1,2$ prosenttiyks.), ja 17,4 prosenttia nuorista oli tulottomia (9,5 prosenttiyks., kaikkiaan $-0,2$ prosenttiyks.).

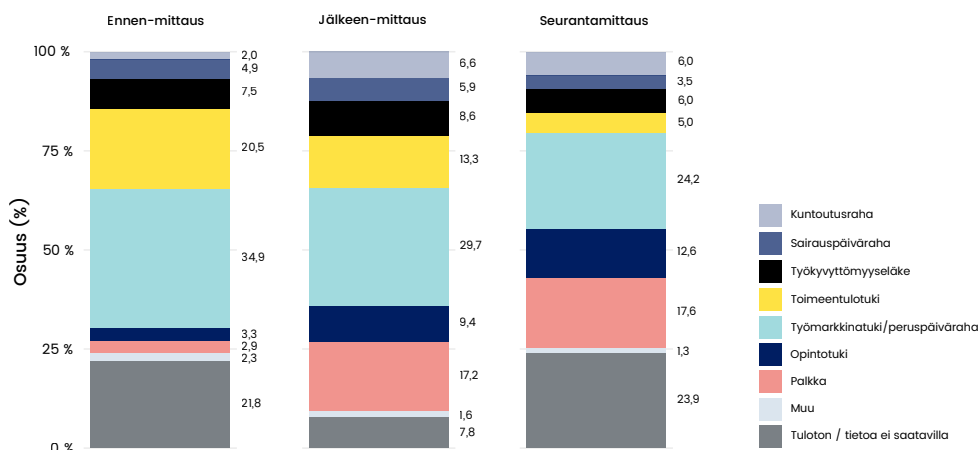

Kuvio 6. Vamos-nuorten (N = 3 260) ensisijaisen toimeentulon muutos ja vertailu Vamos-palvelun alussa (n = 2 907), päättyessä (n = 2 509) ja päättymisen jälkeen (n = 524).⁹

Ensisijaisen toimeentulon seurantatietojen vähyyden vuoksi tehtiin sensitiivisyysanalyysi, kuten edellä työmarkkinastatuksen osalta. Sensitiivisyysanalyysissä olivat mukana ne 318 nuorta, joilla oli sekä työmarkkinastatuksen että myöhemmin esitettävän ensisijaisen toimeentulon seurantatiedot. Sensitiivisyysanalyysin tulokset on esitetty kuviossa 7. Nuorten määrä vaihteli mittauspisteittäin puuttuvien tietojen mukaan. Tulokset olivat samansuuntaiset kuin kuviossa 6 esitetyt.

⁹ Ensisijaisen toimeentulon osalta Vamos-asiakasrekisteriaineistossa luokat tuloton ja tietoa ei saatavilla yhdistettiin, koska näitä luokkia ei voitu luotettavasti erotella toisistaan kohorttiaineistossa. Yhdistämällä luokat Vamos-nuorten ja kohorttiaineiston kaltaistettujen nuorten tulokset ovat vertailtavissa. Seuraavassa taulukossa on eritelty Vamos-asiakasrekisteriaineiston tuloton- ja tietoa ei saatavilla -luokkien määrät ja osuudet.

Mittausajankohta	Luokka	Määrä (n)	Osuus (%)
Ennen-mittaus	Tuloton	493	17,0
	Tietoa ei saatavilla	19	0,6
Jälkeen-mittaus	Tuloton	148	5,9
	Tietoa ei saatavilla	51	2,0
Seurantamittaus	Tuloton	15	2,9
	Tietoa ei saatavilla	76	14,5

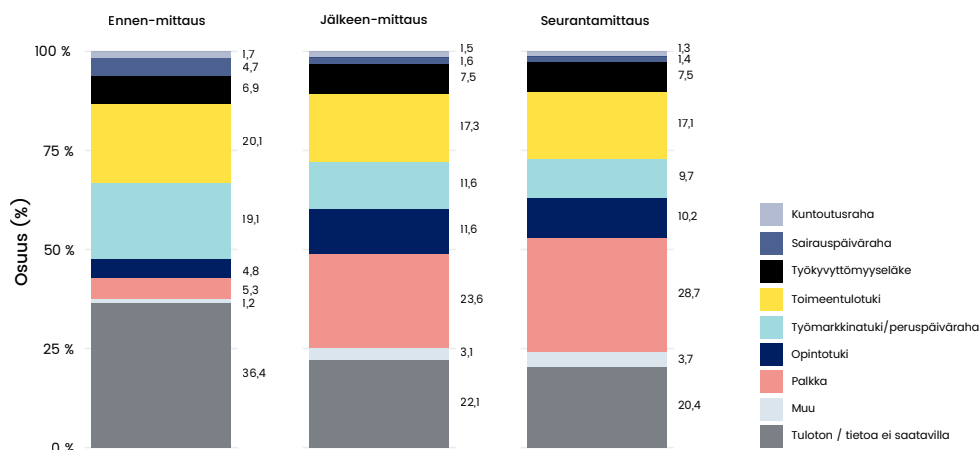

Kuvio 7. Ensijaisen toimeentulon muutos ja vertailu niillä 318 Vamos-nuorella, joilla on Vamoksen päättymisen jälkeen (työmarkkinastatuksen ja ensijaisen toimeentulon) seurantatiedot Vamoksen alussa (n = 307), päättyessä (n = 256) ja päättymisen jälkeen (N = 318).

Kuviossa 8 on esitetty syntymäkohortista kaltaistettujen nuorten ensijaisen toimeentulon kehitys seurannan loppuun saakka. Ennen-mittauksen yleisimpiä tiloja olivat tuloton / tietoa ei saatavilla (36,4 %), toimeentulotuki (20,1 %) ja työmarkkinatuki tai peruspäiväraha (19,1 %). Muiden toimeentulon lähteiden yksittäiset osuudet olivat absoluuttisesti 6,9 prosenttia (sairauspäiväraha) tai vähemmän.

Jälkeen-mittaukseen mennessä suurimmat muutokset tapahtuivat etenkin palkkaa saaneiden nuorten osuudessa, joka kasvoi (18,3 prosenttiyks.) 5,3 prosentista 23,6 prosenttiin. Samalla tulottomien osuus väheni 14,3 prosenttiyksikköä 22,1 prosenttiin ja työmarkkinatuella tai peruspäivärahalla olevien osuus väheni 7,5 prosenttiyksikköä 11,6 prosenttiin. Muista muutoksista suurin muutos oli opintotukea ensijaisena toimeentulona saavien osuus, joka kasvoi (6,8 prosenttiyks.) 4,8 prosentista 11,6 prosenttiin. Kuntoutusraha, sairauspäivärahalla ja työkyvyttömyysrahalla olevien nuorten osuudet eivät juuri muuttuneet.

Seurannan lopussa, 6 kuukautta jälkeen-mittauksesta, tilanne on pysynyt kaikkien ensijaisen toimeentuloluokkien osalta lähes samana. Muutoksia on lähinnä palkkaa ja työmarkkinatukea tai peruspäivärahaa saavien osuudessa. Palkkaa ensijaisena toimeentulona saavien nuorten osuus kasvoi 5,1 prosenttiyksikköä (kaikkiaan 23,4 prosenttiyks.) 30,1 prosenttiin. Myös työmarkkinatukea tai peruspäivärahaa saavien osuus kasvoi 1,9 prosenttiyksikköä (kaikkiaan 23,4 prosenttiyks.) 9,7 prosenttiin.

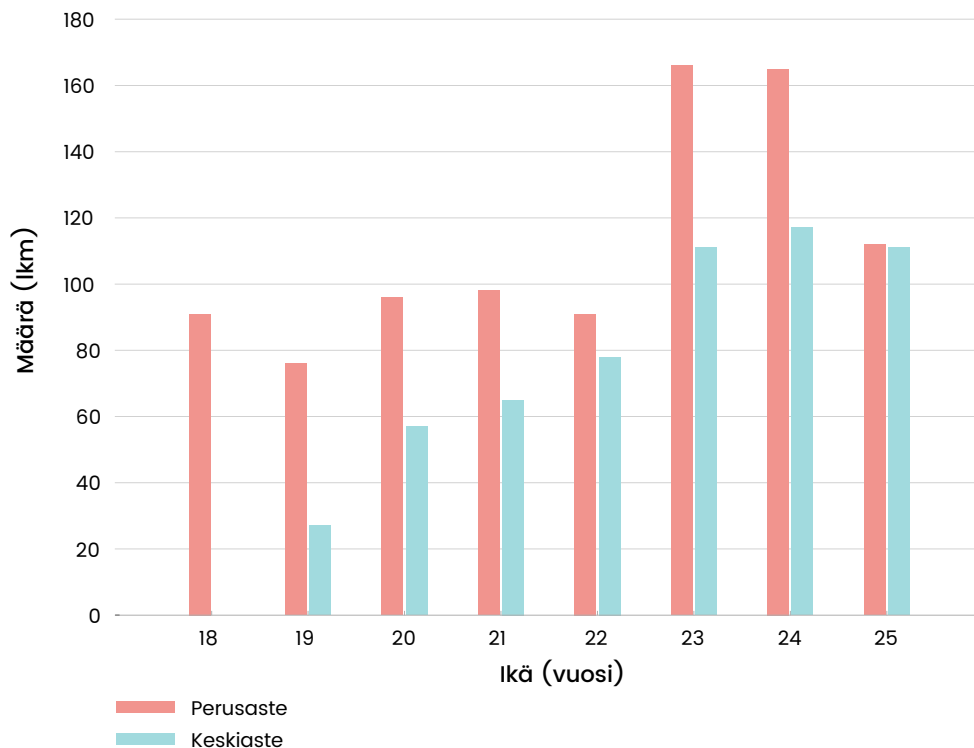
Kuvio 8. Kansallinen syntymäkohortti 1987 -rekisteriaineistosta kaltaistettujen nuorten ensisijaisen toimeentulon osuuksien kehitys ja vertailu kaltaistushetkellä (eli kaltaistettua nuorta vastaavan Vamos-nuoren palvelun aloitusiän hetkellä), keskimääräisen Vamos-palvelun keston jälkeen (5,8 kk) ja kuusi kuukautta sen jälkeen (N = 3 260).

Ensisijaisen toimeentulon kehitys heijastaa samoja havaintoja kuin työmarkkinastatusten kehitys. Molempien ryhmien kokonaisvaltainen kehitys on myönteinen seurannan aikana: toimeentulotukea ja työmarkkinatukea sekä peruspäivärahaa ensisijaisena toimeentulona saavien osuus pienenee, kun taas opintotukea ja palkkaa saavien osuus kasvaa. Toimeentulotukea saavien Vamos-nuorten osuus pienenee paljon ja työmarkkinatukea saavien osuus vain vähän, kun taas verrokkipopulaatiolla pieneminen painottuu työmarkkinatukea saaviin. Vastaavasti Vamos-palvelun jälkeen useammat nuoret ovat ohjautuneet koulutuspolulle, kun taas verrokkinuoret ovat siirtyneet ensisijaisesti töihin.

Molempien ryhmien ennen–jälkeen-mittauksen muutokset ovat säilyneet kohtalaisen vakaina myös seurannan loppuun saakka. Tosin aineistosta voidaan havaita, että seuratuissa populaatioissa muutokset ovat hieman yleisempiä Vamos-palvelun osalta, mutta tämä on odotettavaa otoskoon vuoksi. Muutosten suunta on Vamos-palvelun osalta tässä tapauksessa myönteinen siltä osin, että toimeentulotukea ja työmarkkinatukea sekä peruspäivärahaa saavien osuus pienenee vielä päättymisen jälkeen.

3.2.2 Hyötyanalyysin tulokset

Kaltaistetuista nuorista vain osa (6,9 %, n = 143) osallistui kuntouttavaan työtoimintaan (taulukko 5). Tämä lukumäärä jäi liian pieneksi, jotta olisi saatu riittävän luotettavat ja tasaiset ikäluokkakohtaiset tulokset. Tämän johdosta euromääräisten vaikutusten laskemiseksi vaikutusten arviointiin otettiin kaikki Vamos-palvelun verrokki-interventioon eli kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneet, verrokkiaineiston nuoret, N = 1 527. Näiden nuorten lukumäärä on esitetty kuviossa 9 nuorten koulutusasteen mukaan. Koulutusastetietoa on verrokki-interventioon aloitushetkeltä. On huomattava, että nuori on voinut osallistua interventioon usean kerran. Täten nuori voi esiintyä tilastomerkintänä useassa eri ikäluokassa.

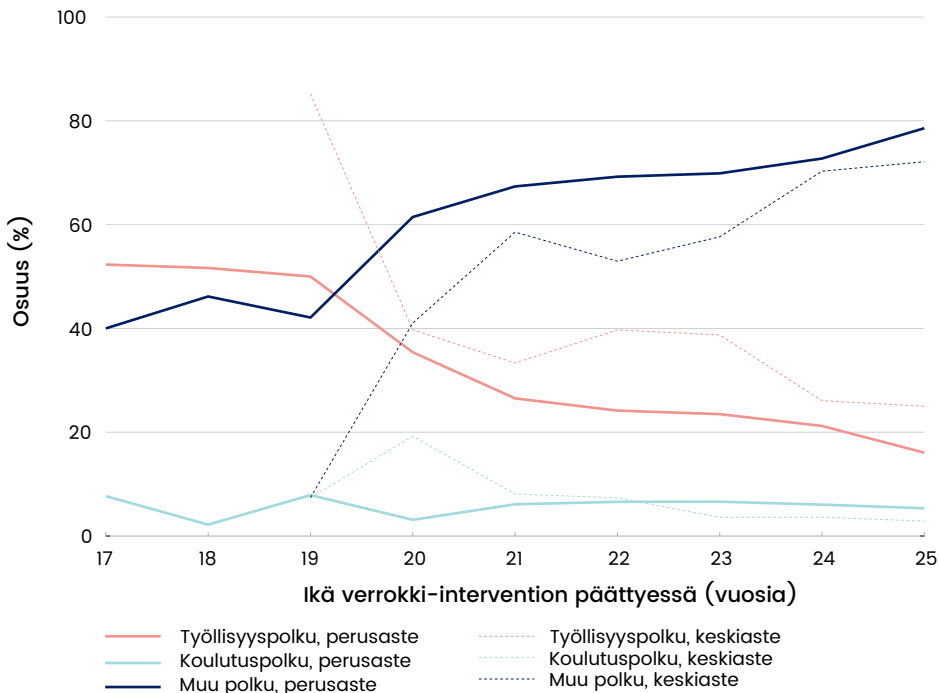

Kuvio 9. Kuntouttavaan työtoimintaan eli Vamos-palvelun verrokki-interventioon osallistuneiden nuorten lukumäärät ikäluokittain perus- tai keskiasteen suorittaneilla (N = 1 527).

Sekä verrokki-interventioksi valitun kuntouttavan työtoiminnan että Vamoksen tavoitteena on nuorten toimintakyvyn vahvistaminen. Muiden mahdollisten verrokki-interventioiden tavoitteena on työllistyminen toimintakyvyn vahvistamisen sijaan. Näin ollen voidaan olettaa, että sekä kuntouttavan työtoiminnan että Vamoksen palkka- ja tulonsiirtoprofiilit ovat keskimäärin samanlaisia. Jos vertailuun otettaisiin Vamoksesta liian poikkeavia interventioita tai nuoria, jotka eivät ole osallistuneet interventiisiin lainkaan, palkka- ja tulonsiirtoprofiilit voisivat olla poikkeavia. Palkka- ja tulonsiirtoprofiileiden samankaltaisuuden vuoksi taloudelliset vaikutukset voidaan laskea luvussa 2.4.1 kuvatuilla kustannustiedoilla.

Vamos-asiakasrekisterin nojalla koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautui 1 575 nuorta Vamoksen päättyessä – 48 prosenttia (onnistumisprosentti) kaikista asiakasrekisterin 3 260 nuoresta. Koulutus- ja työllisyyspolulle ohjautuneiksi laskettiin kaikki ne nuoret, jotka olivat työssä tai koulussa Vamoksen päättymishetkellä. Päättymishetken tiedot löytyivät kaikilta. Pieni osa niistä nuorista, joilta löytyi seurantatieto Vamoksen päättymisen jälkeen myös kuuden kuukauden kohdalla, oli poistunut koulutus- ja työllisyyspolulta. Kuitenkin myös niille, joita ei laskettu päättymishetkellä koulutus- tai työllisyyspoluille siirtyneiksi, tapahtui likimain saman verran myönteisiä siirtymiä koulutus- tai työllisyyspoluille. Täten nämä pienet virheet korjaavat toinen toisensa tässä aineistossa.

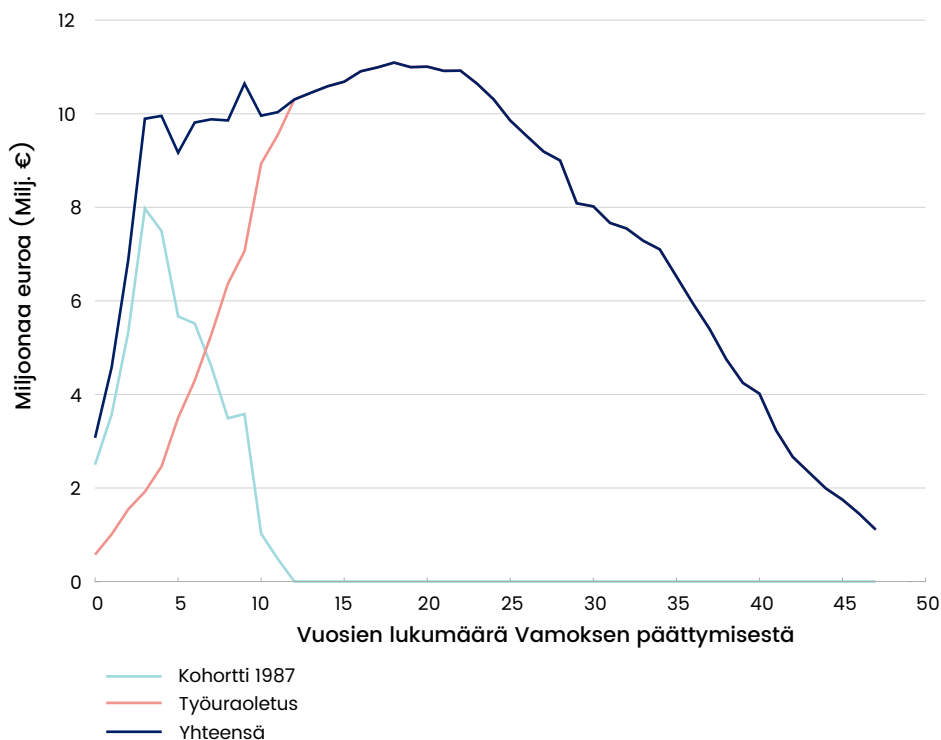
Verrokki-interventioon osallistuneiden nuorten ohjautumiset eri poluille on esitetty kuviossa 10. Työllisyyspolulle ohjautui noin 20 prosenttia, koulutuspolulle noin 10 prosenttia ja noin 70 prosenttia nuorista ei ohjautunut kummallekaan tavoitepoluista. Parhaiten oli onnistuttu alle 20-vuotiaiden kanssa, koska heidän työllisyyspolullensa ohjautuneiden osuutensa oli suurin verrattuna muihin osuuksiin. Heitä oli eniten työelämässä, ja iän myötä tavoitepoluille siirtymisten suhteellinen osuus pieneni. Koulutuspolulle ohjautuneiden määrä oli hyvin pieni, mikä on hyvä huomioda, kun tarkastellaan taloudellisia vaikutuksia. Pienen määrän vuoksi tulosten hajonta on suurta. Osa työllisyyspolulle ohjautuneiksi lasketuista on saattanut saada myös tutkinnon intervention jälkeen.

Kuvio 10. Koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneiden ja muulle polulle siirtyneiden nuorten osuudet verrokki-intervention päättyessä ikäluokittain (N = 1 527).

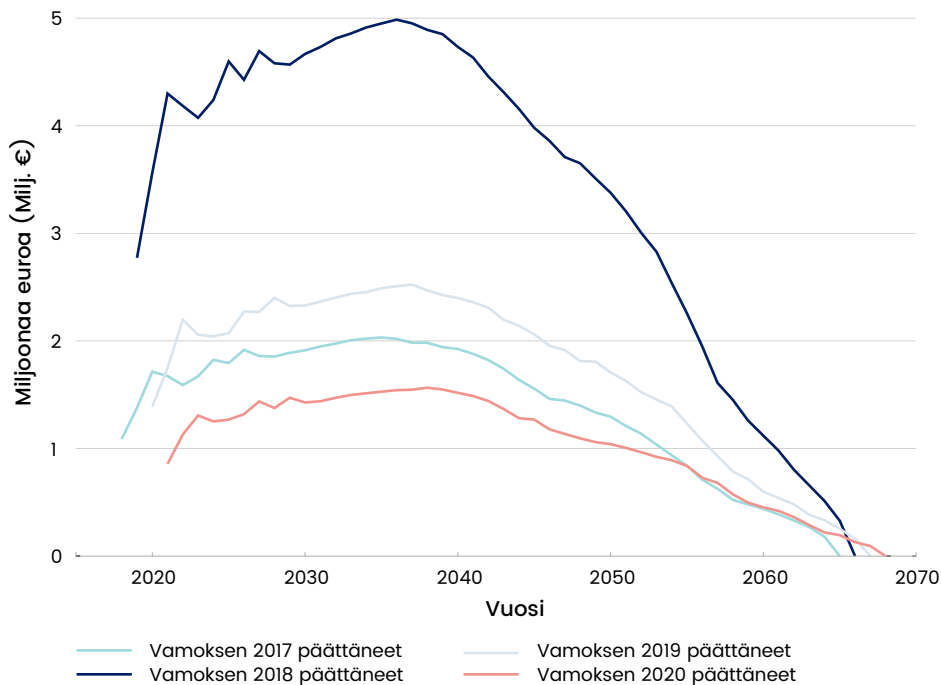
Koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautumisen vaikutukset eli 1 575 nuoren vähentyneet tulonsiirrot ja lisääntyneet verotulot elinkaaren ajalta on esitetty kuviossa 11. Kuviossa Kohortti 1987 viittaa kohorttiaiheiston perusteella laskettuihin hyötyihin, jotka sisältävät kaikki tarkastellut kustannukset 28 ikävuoteen saakka, ja Työuraoletus viittaa 29 ikävuodesta eteenpäin oletettuun työllistymiseen, ja se sisältää hyödyt tuloveroista, työeläkemaksuista ja etuuksista. Koska nuoret aloittavat Vamoksessa eri-ikäisinä, siirrytään 28 ikävuoden jälkeiseen laskentaan eri-ikäisinä intervention jälkeisten vuosien 0 ja 11 välillä. Kuvion arvot kertovat vuosittaisen taloudellisen hyödyn julkishallinnolle mallin oletuksilla. Aivan alkuvuosina kasvu on nopeaa, kun osallistujat ovat tavoitepoluille ohjautuneita. Loppuvuosina hyödyt vä-

henevät tasaisesti, kun ikäluokat siirtyvät vanhuuseläkkeelle. Lähtöhetkellä nuorimman ja vanhimman ikäluokan ikäero on 12 vuotta (= 29 - 17 vuotta), joten työelämästä poistumistakin tapahtuu vastaavalla aikavälillä. Kuvion luvuissa voi olla muutaman vuoden vaihteluväli, koska osallistujien tarkat osallistumisvuodet eivät olleet tiedossa.

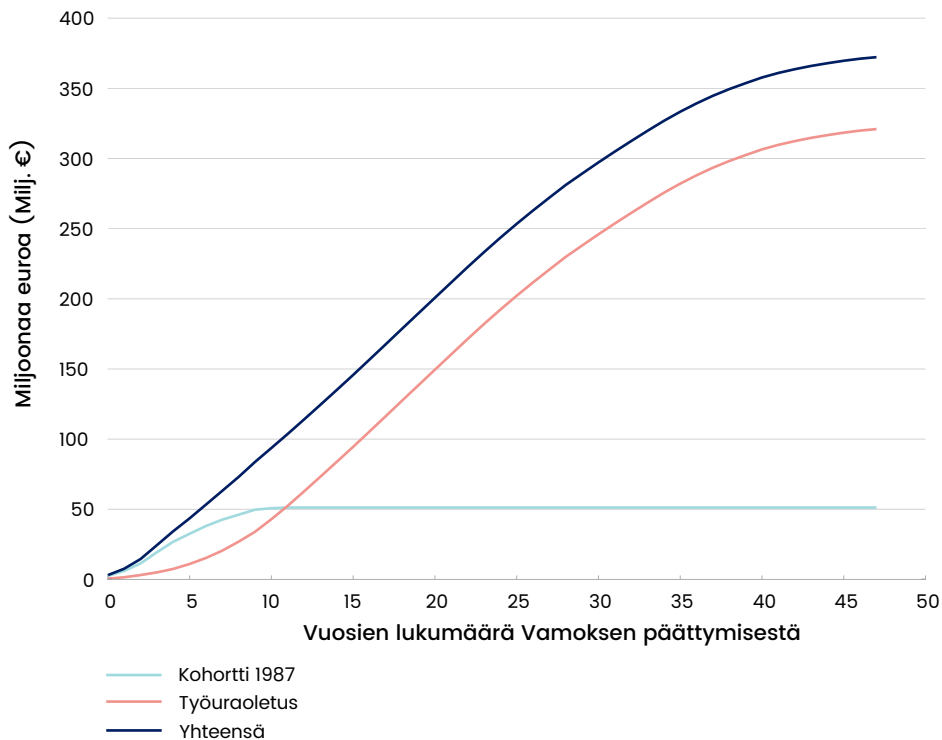
Kuvio 11. Taloudelliset vaikutukset (vähentyneet tulonsiirrot ja lisääntyneet verotulot) eli europohjaiset hyödyt julkishallinnolle vuosittain verrokki-intervention päättymisen jälkeen koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneilla nuorilla kohortti- ja työuraoletuksilla (N = 1 575).

Kuviossa 12 on eritelty kuviossa 11 esitetyt hyödyt vuosiluokissa sen mukaan, minä vuonna nuori on päättänyt Vamoksen. Kuvion mukaan esimerkiksi vuoden 2019 hyödyt vaihtelevat 1,1 ja 2,5 miljoonan euron välillä. Yksittäisen vuosiluokan vuosittainen vaihtelu johtuu iän vaikutuksesta keskimääräisiin palkka- ja etuustasoihin. Vuosiluokkien välinen ero johtuu toisistaan poikkeavista Vamoksen päättäneiden ja tavoitepoluille ohjautuneiden nuorten määrästä: vuonna 2017 koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneita nuoria oli 286. Vuonna 2018 heitä oli 719, vuonna 2019 357 ja vuonna 2020 213.

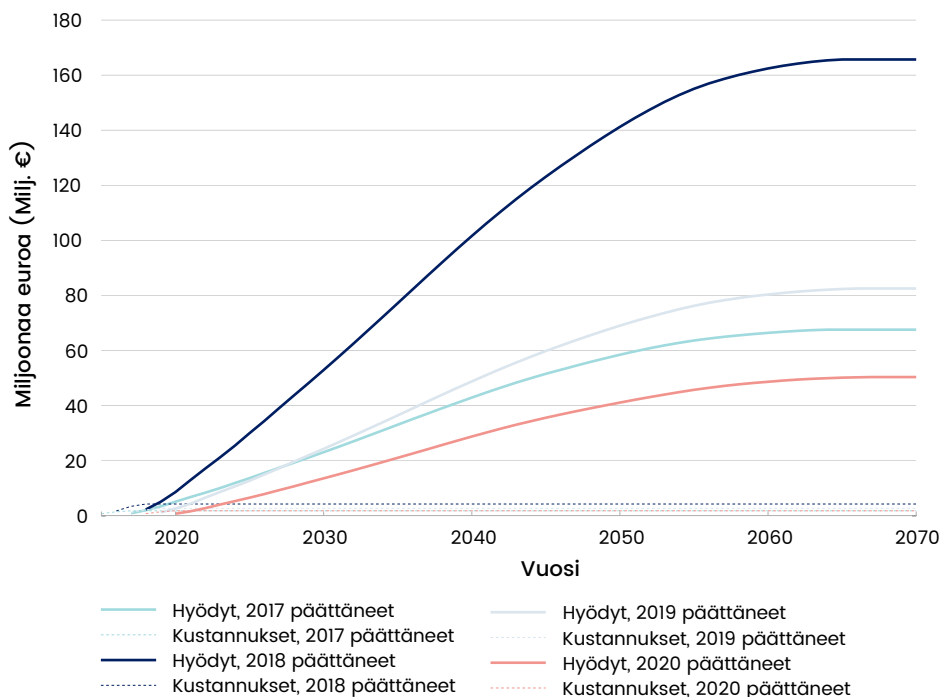
Kuvio 12. Yksittäisten vuosien hyödyt sen mukaan, milloin Vamos-nuori on päättänyt Vamoksen.

Kuviossa 13 on esitetty vastaavat hyödyt kasaantuvasti (kumulatiivisesti) elinkaaren yli. Kohortin oletuksien laskettuja kustannuksia on noin 51,2 miljoonaa euroa (vihreä käyrä) ja työuran oletuksien laskettuja kustannuksia noin 321,0 miljoonaa euroa (punainen käyrä). Yhteensä kustannukset ovat noin 372,0 miljoonaa euroa (sininen käyrä). Kun huomioon otetaan Vamos-asiakasrekisterin mukainen onnistumisprosentti eli kuinka moni asiakasrekisterin nuori ohjautui koulutus- tai työllisyyspoluille Vamoksen päättyessä, elinkaaren vaikutukseksi saadaan keskimäärin 240 000 euroa. Kun tuo luku jaetaan 40 vuoden mittaisella työuran pituudella, saadaan keskimääräiseksi vuotuiseksi vaikutukseksi 5 900 euroa. Keskimääräiset elinkaarihyödyt vaihtelevat sen iän mukaan, jolloin työelämään on siirtynyt: nuorena työelämään siirtyneillä ehtii tulla 5–10 työelämävuotta enemmän kuin 30-vuotiailla. Lisäksi nuorena työelämään siirtyneillä vuosiansio on suurempi kuin myöhemmin siirtyneillä, mikä lisää eroa.

Kuvio 13. Kasaantuneet taloudelliset vaikutukset (vähentyneet tulonsiirrot ja lisääntyneet verotulot) eli europohjaiset hyödyt julkishallinnolle elinkaaren yli verrokki-intervention päättymisen jälkeen koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneilla nuorilla kohortti- ja työuraoletuksilla 2017–2020 (N = 1 575).

Kuviossa 14 on esitetty kumulatiiviset hyödyt vuosikohorteittain. Kuviossa on lisäksi esitetty kohorttikohtaiset kustannukset olettaen Vamoksen kustannusrakenne. Vamoksen kustannukset on jaoteltu osallistumiskaupunkien ja vuosikohorttien mukaan HDL:n toimittamilla kaupunkikohtaisilla keskiarvoilla. Kokonaiskustannuksissa on huomioitu kaikki osallistujat, myös ne, joiden osalta tavoitepolku ei toteutunut. Annetuin oletuksin, julkishallinnon (mukaan lukien työeläkejärjestelmä) näkökulmasta kyseisten takaisinmaksuaika on 2–3 vuotta, riippuen paikkakunnasta ja ikäluokasta.

Kuvio 14. Kasaantuneet taloudelliset vaikutukset (vähentyneet tulonsiirrot ja lisääntyneet verotulot) eli europohjaiset hyödyt ja kustannukset julkishallinnolle elinkaaren yli verrokki-intervention päättymisen jälkeen koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneilla nuorilla kohortti- ja työuraoletuksilla vuosittain (N = 1 575).

3.3 LAADULLISEN TUTKIMUKSEN TULOKSET

Tässä luvussa kerrotaan sekä haastatteluaineiston tulokset että kyselyaineiston tulokset kategorisoinnin osalta merkittävien kysymysten osalta. Varsinaisen vaikuttavuustutkimuksen ulkopuoliset asiat on kuvattu liitteissä. Liitteessä 6 on kuvattu nuorten kertomaan pohjautuvat tyypitarinat ja liitteessä 7 se, mitä Vamos oli nuorten itsensä mielestä. Liitteessä 8 on kuvattu nuorten kertomia Vamoksen kehittämisajatuksia ja kritiikkiä Vamoksesta. Liitteessä 9 on puolestaan kerrottu Vamoksen roolista ja vaikutuksista suhteessa nuorten toimijuuteen ja yhteiskunnan rakenteisiin.

3.3.1 HAASTATTELUAINEISTON TULOKSET

Haastateltavissa (N = 13) oli hieman enemmän naisia kuin miehiä, ja neljännes haastateltavista kuului sukupuolivähemmistöihin tai ei halunnut vastata kysymykseen sukupuolesta. Haastateltavat olivat iältään 19–30-vuotiaita, ja keskimääräinen ikä oli 26 vuotta. Kaikki haastateltavat asuivat kaupungissa. Haastateltavat jakautuivat melko tasaisesti kumppanin kanssa asuviin, vanhempien tai vanhemman kanssa asuviin, yksin asuviin ja soluasunnossa tai vastaavassa asuviin. Kaikki haastateltavat puhuivat suomea. Yksi haastateltavista kertoi puhuvansa kotikielenä myös toista kieltä.

Kenenkään haastateltavan taustasta ei käynyt ilmi muuta syntymämaata kuin Suomi, eivätkä haastateltavat tuoneet esiin kansalliseen tai etniseen vähemmistöön kuulumisen kokemuksia. Kouluaikoja koskevat muistot keskittyivät suomalaisiin kouluihin, mutta myös kokemus koulunkäynnistä Suomen ulkopuolella mainittiin.

Kaikki haastatellut olivat käyneet Vamokseen mennessään vähintään peruskoulun, eikä sen käyminen ollut suurimmalla osalla merkittävästi viivästynyt. Neljällä ei ollut muuta tutkintoa peruskoulun jälkeen ennen Vamokseen menoa. Nuorista seitsemän oli käynyt lukion (lisäksi kaksi muuta oli opiskellut lukiossa mutta opinnot olivat keskeytyneet), kolmella oli korkeakoulututkinto, neljällä opintoja korkeakoulussa, kahdella ammattikoulututkinto ja kahdella keskeytyneitä ammattikouluopintoja. Kaksi nuorista oli lisäksi suorittanut opistotasoiset opinnot. Voidaan todeta, että haastateltavien opintotaustoissa painottuivat korkeakoulututkinnot ja korkeakouluissa opiskelu enemmän kuin Vamoksen asiakkailta yleensä (Alanen ym. 2014, 15).

Kahdella haastatellulla oli pitkiä työssäolajaksoja tai hyvin monia aiempia työsuhteita taustalla ennen Vamosta. Heidän lisäksi aiemmista, lyhyemmistä työelämäkokemuksista mainitsee kaksi haastateltua. Haastatteluissa eivät tulleet esiin esimerkiksi aiemmin nuoruudessa tehdyt mahdolliset kesätyöt, joten tämänkaltaisia kokemuksia tai muita lyhyitä työjaksoja saattaa olla taustalla muillakin. Neljä haastateltavaa kertoi ennen Vamosta olleensa työllistymistä edistävissä palveluissa, kuten työkokeiluissa tai työpajalla.

Neljällä haastatellulla Vamos-palvelu oli päättynyt vuosina 2018–2019, muilla vuonna 2020. Yhdellä oli vielä haastatteluhetkellä satunnaisia käyntejä Vamoksessa, ja satunnaista yhteydenpitoa valmentajien kanssa oli muutamilla. Suurin osa koki, että he voisivat tarvittaessa olla vielä yhteydessä Vamokseen, mikäli kaipaisivat tukea, ja osa oli näin toiminutkin yksittäisissä kysymyksissä. Palvelun kestot olivat kahdesta kuukaudesta noin kolmeen vuoteen. Keskimääräinen kesto oli arviolta hieman yli vuosi. Haastatelluista kymmenen oli osallistunut Vamoksen järjestämään ryhmämuotoiseen toimintaan. Suurimmalla osalla heistä kyse oli ryhmä- ja yksilövalmennuksen yhdistelmästä, jonka kyseiseen valmennusmuotoon Vamoksessa osallistuneet nuoret ovat aiemmassa tutkimuksessa todenneet merkitykselliseksi sosiaalisen kuntoutumisensa kannalta (Taimi-Hannukainen & Puhakka 2020). Muutama oli osallistunut useampaan ryhmään tai esimerkiksi Vamoksen järjestämään kuntouttavaan työtoimintaan muun Vamoksen valmennuksen tai toiminnan kanssa samanaikaisesti tai eri aikaan. Osalla oli ennen ryhmäpainotteista toimintaa, sen aikana tai sen jälkeen ollut yksilötapaamisia, joita olivat tarjonneet Vamos tai siihen integroidut toimintamuodot, esimerkiksi etsivä nuorisotyö, päivystävä psykologi tai psykiatrinen sairaanhoitaja. Kolmella nuorista oli ollut pelkkä yksilövalmennus. Eri valmennusmuotoihin osallistuneita tavoitettiin niin pääkaupunkiseudulta kuin sen ulkopuoleltakin. Osa haastatelluista pääosin Helsingissä kertoi osallistuneensa Vamoksen iltapäivätoimintaan tai harrasteryhmisiin, ryhmään osallistuvien itse järjestämiin klubeihin tai HDL:n tai Vamoksen erillishankkeisiin, kuten taloustaitohankkeeseen tai mentorointiin.

Muutokset hyvinvoinnissa Vamos-palvelun aikana

Tässä alaluvussa kuvataan nuorten kokemuksia siitä, onko heidän itsensä mielestä Vamoksella ollut vaikutusta heidän hyvinvointiinsa. Kokemuksia hyvinvoinnista lähestyttiin sen pohjalta, mitä asioita nuoret¹⁰ itse toivat esiin hyvinvointiin liittyvinä¹¹.

Vamoksen aikana toiminnan päättymiseen mennessä 12 nuorta koki hyvinvointinsa kohentuneen joko laajemmin eri elämän osa-alueilla ja esimerkiksi sosiaalisessa toiminnassa sekä mielenterveydessä tai konkreettisempaan muutokseen hänen elämässään (kuten opiskelemaan pääsemisenä). Osa koki muutoksen ja kontrastin aiempaan todella suurena. Moni nuori kuvasi toisilla alueilla hyvinvointiin vaikuttavaa edistystä, kun taas toisilla alueilla on vielä asioita, joihin nuori toivoisi muutosta ja helpotusta. Kaikki haastatellut nuoret kokivat, että Vamos oli vähintään yhtenä tekijänä vaikuttamassa hyvinvointiin.

Kaksi nuorista kuvasi Vamos-ryhmän lopettamisen tai lopettamisuhkan ja sen aiheuttaman ahdistuksen tuoneen selvästi esiin kyseisen toiminnan ja sen tietynlaisen pysyvyyden tärkeyden. Yhdellä

¹⁰ Suuri osa haastatelluista kertoi elämänsä olleen varsin haasteellista ennen Vamosta ja yleisen vointinsa tai mielenterveytensä olleen monin tavoin heikko. Osa nuorista käytti itsestään sanaa "syrjäytynyt" kuvattaessaan tilannettaan ennen Vamosta, mikä sai tutkijan pohtimaan nuorten käsitystä yhteiskuntaan kuulumisen ehdoista, stigmatisointia ja nuorten lähtökohtaista kokemusta omasta osastaan ja toimijuudestaan. Noin yhdeksällä haastatelluista oli taustalla merkittävien ikäviä kokemuksia sosiaalisista tilanteista tai tukea vaille jäämisestä kouluajoilta, sen jälkeisten opintojen ajalta, työelämästä, lähisuhteista tai eri palveluiden piiristä. Moni oli kokenut ulkopuolisuuden tunnetta ja oli väsynyt ja turhautunut elämäntilanteeseensa tai suunnan puuttumiseen. Useat kokivat, että arjessa ei ollut sisältöä. Koettu päihteenkäytön ongelmallisuus ennen Vamosta tai sen aikana ja vähentämispyrkimykset tulivat parin nuoren kohdalla esiin, toisella selkeänä tavoitteena myös Vamosta ajatellen. Harvempi kertoi oma-aloitteisesti myönteisistä Vamosta edeltäneistä asioista tai hyvinvoinnin lähteistä (ks. Isola ym. 2017), mihin osaltaan mahdollisesti vaikutti myös tutkimuksen tarkoitus selvittää palvelun vaikutuksia. Se saattoi ohjata myönteisiä vaikutuksia kokeneita kertomaan asioista, jotka sittemmin olivat muuttuneet parempaan, mutta osalla kannattelevien tekijöiden määrä ja laatu vaikuttivat kaikkienensa hyvin heikoilta. Osa nuorista toi esiin esimerkiksi perheeltä saadun tuen, mielekkään oman toiminnan tai tietyn persoonallisuudenpiirteen voimavarana ja myönteisenä tekijänä. Moni oli ohjattu Vamokseen toisesta palvelusta, osa oli hakeutunut sinne itse tai läheisen tuella tai vinkistä.

Useilla ei ollut ennen Vamosta paikkaa, jonne mennä. Suuri osa oli kokenut painetta esimerkiksi koulujen tai palveluiden taholta edetä elämässään tietyllä tavalla, mikä oli lisännyt epäonnistumisen tunnetta, kun oma polku oli mennytkin eri tavalla (ks. myös Loukas 2019). Moni oli kokenut olevansa jotenkin vääränlainen, tai vaikka muilla elämäalueilla perustarpeet ja kohdatuksi tuleminen kokemukset olisivat paljolti täyttyneet, saattoi esimerkiksi työn suhteen olla pitkään ilmassa kysymys, "mihin minä kuulun?" (ote Mintun haastattelusta). Mintusta oli tuntunut, että mistään ei löydy sopivaa työtä, vaikka hän mielellään olisi tehnyt töitä. Myös ikä ja kokemus siitä, että kulkee ikätasoonsa nähden myöhässä esimerkiksi työelämäkokemusten suhteen, oli tuonut osalle haastatelluista epäonnistumisen kokemusta.

Neljä haastateltavaa kertoi kouluaikoina kokeneensa kiusaamista, osa erittäin rankkaa sellaista. Kiusaamiseen puuttuminen usein epäonnistui, ja osa nuorista oli kokenut, että kiusaamista pitää vain sietää. Kaksi haastateltavaa kertoi, että peruskoulussa ei ollut lainkaan kavereita. Hankalana tekijänä nousivat esiin myös sukupuolen perusteella määrittäneet, osalle sen vuoksi vaikeasti lähestyttävät kaveriporukat koulussa. Moni haastateltava kertoi myös myönteisistä muistoista aiemmilta ajoilta, esimerkiksi koulupsykologilta saamastaan elintärkeästä avusta, kun taas osalla haastattelussa kerrotut muistot näyttäytyivät pääasiassa kielteisinä tai ristiriitaisina. Noin puolet haastateltavista puhui lapsuudenperheestä ja sen merkityksestä hyvin vähän tai ei lainkaan. Toinen puoli toi lapsuudenperheen merkityksen esiin melko suurena, suurin osa heistä myönteisenä mutta myös kielteisiä vaikutuksia perheen taholta tuli esiin. Eriarvoisuus aiemmissa vaiheissa palveluiden piiriin pääsyn suhteen näkyi esimerkiksi kauempana isoista keskuksista asuneilla siinä, että palvelut olivat olleet kaukana ja kyydit vanhempien varassa.

¹¹ Ne nuoret (kaksi haastateltavaa), joilla oli vain yksi selkeästi rajattu ja itse ennalta määritelty tavoite Vamoksessa (kouluun pääseminen tai tietyn palvelun piiriin hakeutuminen), kertoivat vointinsa olleen hyvää tai kohtalainen ennen Vamosta. Muilla näin ei ollut, ja tuen tarve Vamoksessa oli heillä laaja-alaisempi.

nuorista oli ryhmässä käydessään aiempaa parempi olo, ja hän sai mielekkään kokemuksen toimivasta ryhmästä, mutta muihin asioihin se ei ehtinyt vaikuttaa. Nuori kertoi jääneensä vaille tukea ryhmän päätyttyä, ja vointi romahti uudelleen. Myös eräs toinen haastateltava kertoi, että oma vointi ja tilanne ovat nyt huonompia kuin Vamoksen lopussa. Nuori kertoi kokevansa ongelmia esimerkiksi päivärytmissä sekä omien ajankohtaisten asioidensa etenemisessä palveluissa. Tulevaisuuden suhteen hän kertoi kuitenkin olevansa toiveikkaampi, ja näkymiä oli enemmän kuin vielä Vamoksen päättyessä oli.

Useat kuvasivat merkittävänä kokemuksena etenkin alussa jo sitä, että jaksoi lähteä kotoa ja pystyi menemään paikalle ryhmään tai tapaamiseen, jossa oltiin ilahtuneita jokaisesta paikalle tulleesta. Moni koki Vamoksessa saadun kohdatuksi tulemisen sekä pystyvyyden ja osaamisen kokemusten vahvistaneen itsetuntoa ja vaikuttaneen omaan pärjäämiseen kokemukseen. Kaikki eivät olleet aiemmin kokeneet, että heillä on lupa olla olemassa ja näkyvissä, mutta Vamoksen aikana kokemus tästä lisääntyi. Samoin lisääntyi ajatus siitä, että ansaitsee hyviä asioita. Erityisesti itsearvostus ja itsetunto voisivat kuitenkin edelleen usean vastaajan mukaan olla parempiakin. Yksi nuorista kertoi häpeän olevan niin syvällä, että itsearvostus kohenee hitaasti. Moni kuvasi kelpaavuudentunteen lisääntyneen. Osa nuorista kertoi erityisesti siitä, miten Vamoksessa syntynyt kokemus siitä, että pystyy tekemään muille hyviä asioita, joista he ilahtuvat, vahvisti myös itsetuntoa. Kokemus avun saamisesta ja välitetyksi ja kohdatuksi tulemisesta palvelun piirissä kannustaa yleisemminkin vastavuoroiseen yhteiskunnalliseen toimeliaisuuteen (Honkatukia ym. 2020, 30). Yksi nuorista kertoi, että Vamoksen mahdollistaman yhteisön ja myös sen tuomien hyvinvointi- ja elämänhallintavaikutusten vuoksi hän olisi ainakin nyt jälkikäteen toivonut voivansa jatkaa Vamoksessa hieman pidempään. Asiointi oli päättynyt, kun hän pääsi uusien opintojen pariin.

Itsemyötätunto sekä luottamus siihen, että ”ei voi epäonnistua niin pahasti, että kaikki räjähtää” (sitaatti haastattelusta), olivat monella lisääntyneet Vamoksen aikana. Myös toiveikkuuden ja tulevaisuususkon moni koki lisääntyneen ainakin jossain määrin, suuri osa hyvinkin paljon.

” – se että hain kouluun ja olin kuntoutuksessa (Vamoksessa), se oli kuitenkin jonkinasteinen tota, miten sen nyt sanos, no... jonkinlainen niinku, toivon – teko, tai vastaava – että yritän järkeillä, että en varmaan muussa tapauksessa hakis tonne (opiskelemaan).” (Pyry)

Esimerkiksi yksi nuorista kertoi Vamoksen auttaneen asennoitumaan myös myöhemmässä toiminnassa asioihin niin, että voi kokeilla, saa pyytää apua eikä tarvitse osata kaikkea yksin. Tämä kytkeytyi siihen, että Vamoksessa sallittiin myös epäonnistumista, ei ollut painetta olla aina parhaimmillaan ja oli suotavaa kertoa, miltä tuntuu, jolloin muut voivat auttaa. Monet edellä mainitut hyvinvointiin liittyvät muutokset olivat samankaltaisia kuin muutokset, jotka Robertsonin (2018) haastattelemat työn ja koulutuksen ulkopuolella olevat nuoret olivat kokeneet vertaisryhmänsä ja valmennuksensa aikana.

” – tullu vähän semmonen usko siihen että jos kommunikoi jotenki sen että esimerkiks tää homma on jotenkin rankka mulle – niin sit siihen niinku vastataan että ei sun tarvitse sitten tehdä sitä että kokeillaan jotain muuta, et on semmonen ninkun väylä kokeilla asioita eikä se ole mitenkään hirveää jos epäonnistuu.” (Selja)

” – toiveikkuus siitä, että asioita pystyy kokemaan ja pystyn parantamaan tilannetta, niin se on semmonen kannatteleva asia – taustalla varmaan on semmonen että koen nyt että en ole mitenkään silleen tuomittu olemaan aina niin kun yksin ja kelvoton – niistä ajatuksista on päässyt yli niin on sitten – olemassa niin kun mahdollisuuksia kokea ja kokeilla eri asioita sitten aikanaan.” (Visa)

Moni kertoi pakolliseksi koetun suorittamisen tarpeen ainakin jossain määrin vähentyneen ja näköalojen laajentuneen. Muutama kertoi aina ennen ja edelleen kokevansa, että on oikein suorittaa loppuun aloittamansa asiat. Osa koki tästä painetta, osa sai siitä onnistumisen kokemuksia.

Itsensä auttamisen taitojen ja realististen mahdollisuuksien kertoo parantuneen Vamoksen aikana moni haastatelluista, ja tämä vaikutus on jatkunut edelleen. Oman tilanteen parantamiseen ja mahdollisista uusista karikoista selviytymiseen nähtiin olevan enemmän taitoja ja voimavaroja, ja moni kertoi luottavansa siihen, että osaa vaikuttaa ja pystyy vaikuttamaan itse tilanteeseensa ja selviytyy jatkossakin. Myös itsensä näköisen elämän rakentaminen ja paremmat valmiudet siihen nousivat esiin tärkeinä asioina. Eräs nuorista kuvasi toimintakykynsä kehittymistä Vamoksen valmentajan tuella seuraavalla tavalla:

” – ja jossain vaiheessa se meni sitten silleen, että hei anna mää nyt soitaa, ei sun tarvii aina soittaa et kyl mä voin, et se kääntyi sit jossain vaiheessa silleen et kyl mä pärjään, kyl mä voin hoitaa tän itsekin. Kun oli ollu mukana siinä jo se... kaveri ja jolle pysty antaa puhelimen et hei puhu sää, mä en pystykään enää puhumaan, mut sit siit jossain vaiheessa tuli sellanen et hei mähän pystyn iteki kyllä hoitaan näitä.” (Meri)

Toinen nuorista toi esiin, että nimenomaan edellä kuvattu tuki oli häneltä lopulta jäänyt puuttumaan Vamoksessa. On mahdollista, että kyseinen onnistumisen kokemuksia mahdollistava pienin askelin eteneminen ja tarpeen mukaan tarjolla oleva tuki ovat yksi keskeisimmistä asioista, jotka vaikuttavat Vamoksesta hyötymiseen ja toimintakyvyn sekä toimijuuden lisääntymiseen.

Muutokset työelämässä, opiskelussa tai muussa toiminnassa Vamoksen aikana ja jälkeen

Tässä alaluvussa kuvataan nuorten¹² kokemuksia siitä, onko heidän itsensä mielestä Vamoksella ollut vaikutusta heidän työelämä- tai opiskelutilanteeseensa.

Kaksi uusiin opintoihin suunnanneista ei pitänyt haastatteluhetkellä nykyisiä opintojaan erityisen tärkeinä tai mielekkäinä ainakaan pitkällä aikavälillä, vaikka he kokivat kyseisen etapin tärkeänä vaiheena. Kuitenkin muut asiat elämässä (esimerkiksi sosiaalinen piiri ja itsetuntemukseen liittyvät kysymykset) korostuivat ajankohtaisesti. Kummallakin oli uusia suunnitelmia opiskelupaikan ja opintoalan suhteen. Muut opiskelemaan, töihin tai työllistymistä edistävään toimintaan hakeutuneet ja päässeet tai aiempia opintoja jatkaneet kokivat kyseisen toiminnan hyvin tärkeänä ja alan mielekkäänä tai vähintään riittävän mielekkäänä. Yksi nuorista kertoi kokevansa nykyiset opinnot hyvinvoinnin paraneamisen myötä kiinnostavina, mutta mielessä on jo pidempään ollut uusi oppiaine. Osalle elämänsuunnan muuttuminen, oman toipumisen edistyminen tai opiskelumotivaation lisääntyminen olivat tulleet

hieman yllätyksenä. Aarni totesi haastattelussa, että ”en olis varmaan kaks vuotta sitten uskonut, että lähdän kouluun”. Hän koki, että myös aika oli nyt oikea.

Viidellä haastateltavalla Vamoksen aikana tai jälkeen valittu uusi opinto- tai työskentelysuunta oli käytännönläheisemmällä alalla kuin aiemmin (esimerkiksi keskeytyneen lukion tai yliopisto-opintojen jälkeen nuori haki ja pääsi ammattikouluun tai yliopisto-opintojen jälkeen suuntasi ammattikorkeakouluun). Kolme heistä kertoi saattavansa mahdollisesti palata lukioon, yliopistoon tai aiemmin korkeakoulussa opiskelemaisensa alan tehtäviin myöhemmin. Yksi heistä kertoi arvelevansa, että yliopistossa voisi olla enemmän omanhenkisiä ihmisiä. Kaksi nuorista kertoi kokeneensa aiemmin painetta

¹² Suurimmalla osalla haastatelluista työelämä- tai opiskelutilanne muuttui Vamoksen aikana tai jälkeen. Osalla tämä polku sisälsi monia vaiheita, mutta haastatteluhetkestä käsin voi tiivistetysti todeta, että Vamoksen aikana tai jälkeen uusien päätoimisten opintojen pariin hakeutui kahdeksan nuorta ja kaksi jatkoi aiempia opintojaan. Yksi nuorista työllistyi päätoimisesti. Kaksi oli hakeutunut tai hakeutumassa työllistymistä edistävään toimintaan. Vajaalla kolmasosalla siirtymä tai tuleva siirtymä ei tapahtunut Vamoksen aikana tai suoraan Vamoksen päätyttyä. Haastatteluun ilmoittautuneista nuorista suurin osa oli siten opiskelijoita tai työssä käyviä.

Viisi nuorista oli ennen Vamosta kirjoilla jossakin oppilaitoksessa, mutta opiskelu oli kolmella heistä käytännössä pysähdyksissä tai tietoisesti tauolla Vamoksen aikana. Myös neljäs nuori koki olevansa umpikujassa opinnoissaan, vaikka saikin niitä edistettyä Vamoksessa ollessaan. Viidennellä ei tullut esiin taukoa opinnoissa, vaan ne olivat käynnissä ennen Vamosta, sen aikana ja jälkeen. Näistä viidestä nuoresta neljä oli kirjoilla yliopistossa ja yksi ammattikoulussa. Neljällä haastatelluista oli taustalla kertomansa mukaan pitkä työttömyys- tai opiskelemattomuusjakso ennen Vamosta.

Muutama haastateltava pohti nuorten erilaisten elämäntilanteiden ja taustojen merkitystä ryhmässä: joku kertoi, miten oli ollut avartavaa huomata, että toisilla tilanne voi olla vielä vaikeampi kuin itsellä. Toinen taas oli kokenut, että joissakin tilanteissa oma suurimmasta osasta ryhmää poikennut koulutustausta herätti ihmetystä, mutta toisaalta taustat tulivat hyvin harvoin esille ryhmässä ja kaikkia kohdeltiin yhdenvertaisesti.

Kolme nuorista jatkoi korkeakouluopintoja joko heti Vamoksen jälkeen tai myöhemmin. Yksi heistä jatkoi aiemmin aloitettuja, tauolla olleita opintoja ja kaksi vaihtoi toiseen oppiaineeseen tai oppilaitokseen. Yksi haastateltavista kertoi opiskelevansa osa-aikaisesti kuntoutustuen turvin. Kuusi haastateltavaa alkoi opiskella ammattikoulussa Vamoksen jälkeen (joko heti, kuten suurin osa, tai vuoden sisällä). Yksi heistä ei tehnyt haastatteluhetkellä opintoja aktiivisesti, vaan oltuaan ensin opinnoista sairauslomalla hän oli alkanut työstää uusia suunnitelmia, joiden suhteen hän ilmaisi olevansa hyvin motivoitunut. Toisella oli suunnitelmana myöhemmin jatkaa korkeakouluopintoihin ammattikoulussa opiskelemallaan alalla. Ammattikoulussa jo aiemmin opiskelleista ja tutkinnon suorittaneista kolme neljästä jatkoi Vamoksen jälkeen nimenomaan ammattikouluun.

Yksi haastateltavista työllistyi Vamoksen jälkeen työkokeilun kautta. Toisella vahvistui käsitys uudesta opiskelualasta niin ikään työkokeilussa. Opiskelun lisäksi hän työskentelee myös uudella alalla osa-aikaisesti. Yksi nuorista kertoi olevansa oppisopimuskoulutuksessa.

Yhdellä haastatelluista oli Vamoksen jälkeen vuosi välissä, ennen kuin aloitti uudet opinnot, ja toisella niin ikään oli vajaan vuoden mittainen prosessointiaika ennen uutta suuntaa. ”Ajatuksen ja askeleen välissä oli vähän aikaa”, kuten toinen heistä kuvasi. Uudet opinnot aloittaneista kuudella opiskelu oli alkanut syksyllä 2020, joten haastatteluhetkellä opinnot olivat olleet käynnissä noin 3–4 kuukautta.

Muun toiminnan pariin kuin opiskelemaan tai työelämään hakeutui ja pääsi Vamoksen ryhmän päätyttyä toisen palvelutalon tukemana yksi nuorista, joka hakeutui työllistymistä edistävään toimintaan. Hän piti mahdollisena palata myöhemmin vielä aiemmalle alalleen, erilaisiin tehtäviin, mutta suunnitteli myös opintoja alalta, johon tutustui aloittamassaan uudessa toiminnassa. Yksi nuorista odotti haastatteluhetkellä paikkaa niin ikään työllistymistä edistävästä toiminnasta. Muutama nuorista tekee vapaaehtoistyötä tai toimii järjestöissä tai yhdistyksissä. Osa heistä oli aloittanut kyseisen toiminnan Vamoksen aikana.

joko hakea nimenomaan yliopistoon tai pitää kiinni saamastaan korkeakoulupaikasta. Tämä paine oli sittemmin helpottanut Vamoksen aikana, ja omalta tuntuvia työmahdollisuuksia olikin löytynyt käytännön aloilta. Lisäksi yksi korkeakoulussa jatkaneista nuorista kertoi yhä jossain määrin jatkuvasta paineesta pysyä nimenomaan korkeakoulussa, vaikka kokikin opiskelumahdollisuudet siellä sinänsä kiinnostavina.

Haastateltavien elämäntilanteet opiskelun tai työelämän suhteen painoutuivat tietyllä tavalla (opiskelemaan tai töihin hakeutumiseen ja pääsemiseen), mutta Vamoksen vaikuttavuuden tavoissa oli kuitenkin eroja. Yleisesti voidaan todeta, että haastatellut nuoret painottivat erityisesti sitä, miten Vamoksessa ei ollut kiire eikä painetta edetä tietyn kaavan mukaan tai olla tietynlainen ihminen. Lähdettiin liikkeelle nykyhetkestä ja perustan rakentamisesta, ei siitä, miten nuori päätyisi mahdollisimman nopeasti esimerkiksi opiskelemaan tai töihin, mikäli valmiuksia ei sillä hetkellä ollut. Uusia mahdollisuuksia sai pohtia rauhassa, ja siihen sai Vamoksesta tukea. Monet haastateltavat kuvasivat Vamosta suoritusvapaana alueena. Tulee myös mielikuva hengähdyspaikasta, ”satamasta” (Gretschel & Hästbacka 2016, 44), eli ainakin yhden hyväksyvän yhteisön merkityksestä tilanteessa, jossa mahdollisesti ongelmat yhteisön ulkopuolella vielä jatkuvat. Vamos näyttää toimineen myös tietyllä tavalla kontrollista vapaana tilana, jossa ei tarkkaan määritely, miten nuoren pitäisi olla suhteessa itseensä ja maailmaan ja joka osin sen myötä mahdollisti aiempaa vapautuneemman itseilmaisun (Känkänen 2013, 59, 97). Usea haastateltava kertoi Vamoksen olleen paikka, ”jonne sai vaan tulla” ja ”jossa sai vain olla” tai ”oleskella” sellaisena kuin sinä päivänä oli (sitaatit haastatteluista). Yksi nuorista epäili, että tämän kertominen ”antaa ehkä vähän huonon kuvan” Vamoksesta, ja avasi tutkijalle, että rakenteella ja ilmapiirillä pyritään suorituspainetta poistamaan. Tämä kuvastanee osaltaan odotuksia, joita nuoret tietävät heihin liittyviin palveluihin usein kohdistuvan: paine siirtyä opiskelemaan ja työelämään nopeasti. Moni nuori kuvasi, että Vamoksen alussa siirtymät eivät olleet ajankohtaisia, mutta haastatteluhetkellä moni heistä oli tyytyväinen tai melko tyytyväinen opiskelija, joka koki opiskeluvalmiutensa tällä hetkellä hyvinä tai riittävinä.

Haastatellut nuoret pitivät koulutusta ja työtä tärkeänä yhteiskunnallisena osallistumisena ja kokivat usein myös henkilökohtaisesti merkittävänä siirtymän kyseisen toiminnan pariin. Nuoret toivat esiin myös ulkopuolelta tulevan paineen tietää, mitä tekee elämällänsä. Osa koki myönteisenä, että suunta ja tietty päämääräkin tuntuivat nyt itselle selviltä, osa taas kertoi, että vaikka ei onnistuisi viemään opintoja loppuun, on voinut kuitenkin opiskella kiinnostavia asioita. Osa ei vielä miettinyt nykyhetkeä kovin paljon pidemmälle, vaan vaikutti etenevän hetki kerrallaan. Ågrenin (2021) tutkimuksessa ammattikoulussa opiskelevien nuorten yhteiskunnallisen kuulumisen ja osallistumisen kokemusta määrittä paljon palkkatyöhön pohjautuva perinteisen työmarkkinakansalaisuuden ideaali. Ågrenin mukaan muuttuvien ja entistä epävarmempien työmarkkinoiden vuoksi on syytä tarkastella ideaalia kriittisesti ja kysyä, pystytäänkö nuorille koulutuksella takaamaan tarpeelliset kyvyt kiinnittyä ja kokea kuuluvansa yhteiskuntaan.

Muutama nuorista kuvasi opiskelemaan ja työelämään siirtymistä ”putkeen tai kyytiin pääsemisenä” joko neutraaliin sävyyn tai tavoiteltuna asiana, jonka avulla voi löytää inspiroivan työn. Nuoret toivat kuitenkin esiin myös kritiikkiä, joka koski odotusten ja puitteiden normatiivisuutta, epäinhimillisyyttä ja eriarvoisuutta työ- ja opiskeluelämässä sekä palveluiden piirissä, uupumisen kokemuksia sekä pohdintaa siitä, pääseekö opinnoissa ”valmistumisseudasta läpi” (ks. myös Uusikangas & Hiilamo 2020).

"Työelämä on mennyt tosi raa'aks liian monilla aloilla, et mun mielest se on todella väärin. Ja mä en yhtään ihmettele miks niin moni on oikeesti jopa työkyvyttömyyseläkkeellä tai sairauslomalla." (Kaisla)

Osa nuorista kertoi esimerkiksi kokeneensa opinto-ohjauksen sukupuolittuneisuutta, kiusaamista sekä sukupuolista häirintää aiemmilla työpaikoilla ja diagnoosien ja avun viivästymistä (oletetun) sukupuolen vuoksi: "Eihän naisilla ollut mitään (neuropsykiatrisen diagnoosin nimi) 2000-luvun alussa" (ote haastattelusta). Esiin tulivat myös erityisopetuksen kysymykset, toisaalta kritiikki sitä kohtaan, että erityisopetusta tai erityistä tukea ei ole kolmannella asteella saatavissa, ja toisaalta myönteinen kokemus sen onnistumisesta toisella asteella. Erään nuoren kerronnassa kuvastui paine valmistumisesta tavoiteajassa, koska Kela ei tunnista hänen vajaatyökykyisyyttään. Toinen kertoi aiemman opintohaun pysähtyneen pääsykoemateriaalin määrän herättämään ahdistukseen, vaikka ala olisi kiinnostanut. Osaa ahdisti paine nykyisissä opinnoissa markkinoida itseään sosiaalisen median kautta, koska se ei tuntunut luontevalta itselle. Nuorten kertomassa oli havaittavissa sekä neutraalia suhtautumista, innostusta ja odotusta opintojen jatkumista ja (tulevaa) työelämää kohtaan että osalla myös pelkoja ja huolia selviytymisestä. Nämä ovat seikkoja, jotka on tarpeen huomioida myös Vamoksessa ja sen vaikutuksia tarkasteltaessa.

Harju (2020) on tutkinut itseohjautuvuuden kokemuksia ja tukemista Vamoksessa ja Etelä-Ruotsissa sijaitsevassa Frsryhuset Malmössä. Tutkimuksen mukaan Fryshuset Malmön keskeisiä käytäntöjä olivat työyhteisön moninaisuus, nuorten työllistäminen sekä kokemusasiantuntijoiden hyödyntäminen. Myös eräs tutkimushaastatteluumme osallistuneista nuorista toi esiin myönteisen kokemusasiantuntijana toimimisen kokemuksensa. Haastateltavat myös kertoivat, että on Vamoksessa asioineita nuoria, jotka ovat työllistyneet Diakonissalaitoksen sisällä.

Vamoksen vaikutustavat sekä suhde muihin ajankohtaisiin tekijöihin nuorten elämässä

Tässä alaluvussa kuvataan se, mitä voidaan sanoa Vamoksen vaikutuksista suhteessa muihin nuorten elämässä vaikuttaneisiin tekijöihin ja miten Vamos-palvelu on nuorten mielestä vaikuttanut.

Vamos on ollut merkittävä mutta luonnollisesti ei ainoa vaikuttava tekijä nuorten elämässä (ks. myös Ekholm 2013, 31). Nuorten kertoman perusteella voidaan havaita, että noin viidellä haastatelluista Vamoksella on ollut erityisen korostunut rooli muutoksessa ja tilanteen paranemisessa. Lopuilla haastatelluista on samanaikaisesti ollut muitakin merkittäviä vaikuttavia tekijöitä, kuten perhe tai muut läheissuhteet, ja voidaan katsoa, että nykytilanne kytkeytyy suuressa määrin myös näiden yhteisvaikutukseen. Moni nuorista sanoi esimerkiksi läheisyyden ja Vamoksen vaikuttaneen osittain samoihin asioihin. Myös aiemmassa, tästä tutkimuksesta poiketen alaikäisiä nuoria koskevassa tutkimuksessa (Lantela ym. 2020), perheen ja ammattilaisten merkitys näyttäytyi niin ikään samansuuntaisena. Osalla haastateltavista oli läheisiä ihmissuhteita sekä harrastuksia ja eri palvelutahoja, jotka tarjoavat tukea vastoinikäymisten hetkinä, mahdollisuuksia kanavoida uusia resursseja sekä paikkoja tulla nähdyksi (Toiviainen 2018, 41). Kuitenkin kaikki haastatellut nuoret korostivat Vamoksen merkitystä joko tietyllä alueella, kuten sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyvässä voimaantumisessa, tai oleellisena mahdollistajana tai pohjana kokonaisuudessa. Myös ne, joilla oli muita kannattelevia tahoja, kertoivat, että eivät

olisi nykyisessä, usein paljonkin kohentuneessa tilanteessaan ja voinnissaan ilman Vamosta tai eivät olisi näin nopeasti löytäneet elämälleen uusia suuntia ja merkityksiä. Kaikilla haastatelluilla esimerkiksi lähisuhteita ei ollut paljon tai niissä oli erilaisia ongelmia, jolloin Vamoksessa saatu välittäminen ja kohtaaminen saattoivat osin kompensoida niitä.

Kun nuorilta kysyttiin, millaiset ulkoiset tekijät tai muutokset olivat Vamoksen aikana vaikuttaneet kielteisesti heidän elämäänsä, he pääosin kertoivat kokeneensa niitä melko vähän, lukuun ottamatta joidenkin osalta koronatilannetta sekä yhteiskunnan järjestelmien toimintaan liittyviä haasteita. Osa heistä nosti esiin esimerkiksi läheisten ihmisten ongelmat, jotka vaikuttivat itseen, muutokset ihmissuhteissa sekä hankalan asumisjärjestelyn. Myös yksinäisyyden kokemus arjessa, taloudelliset huolet sekä tietyn vuodenajan aiheuttama ahdistus olivat yksittäisten nuorten esiin tuomia asioita. Näiden kokemusten vähäisyys voi liittyä siihen, että niitä ei ollut, niistä ei haluttu kertoa tai nuoret kokivat oman vastuunsa elämänsä järjestämisessä niin suureksi, että ulkoisia hankaloittavia tekijöitä oli vaikea havaita. Kuitenkin moni kertoi yleisesti elämässään kohtaamistaan ulkoisista haasteista, jolloin ne ovat todennäköisesti heijastuneet osaltaan myös Vamos-aikaan ja olleet vaikuttamassa myös tarpeeseen hakeutua Vamokseen.

Aineistosta ei voida suoraan päätellä, että aiempien palvelukokemusten laadun ja Vamoksen auttavaksi kokemisen välillä olisi ollut selkeä yhteys: Vamoksesta pääosin kokivat hyötyneensä sekä aiemminkin enimmäkseen hyviä kokemuksia saaneet että ne, joilla oli enemmän kielteisiä tai neutraaleja kokemuksia taustalla. Tästä havainnosta ei kuitenkaan haastateltavien suhteellisen pienen määrän vuoksi voida tehdä laajempia johtopäätöksiä.

Kaikki haastatellut nuoret olivat motivoituneita opiskeluun ja työelämään osallistumiseen. Saman toteavat myös Gretschel ja Myllyniemi (2021) haastattelemistaan nuorista. On selvää, että aiemmat palvelut eivät ole yksinään ajankohtaisesti riittäneet tai toimineet nuoren tilanteessa, koska nuori on hakeutunut tai hänet on ohjattu Vamokseen. Myöskään esimerkiksi kaikki terapiaa tarvinneet haastatellut eivät ole sinne korkeiden maksujen tai pitkien jonojen takia päässeet. Myös Kela-korvaus huomioiden maksut olivat osalle nuorista liian suuria. Terapiaan pääsyä on osalla saattanut estää myös puuttuva koulutustausta (ks. Gretschel & Myllyniemi 2021, 55).

Yksi nuorista toi erityisen myönteisenä kokemuksenaan esiin Vamoksen pyrkimyksen ottaa selvää entuudestaan vieraammista asioista ja ilmiöistä ymmärtääkseen niitä paremmin ja voidakseen siten tukea erilaisia asiakkaita. Monelle Vamoksessa saatu tärkeänä yhteisön jäsenenä olemisen kokemus, kiireettömyys ja mahdollisuus tulla paikalle jaksamattomanakin olivat nuorten kertoman mukaan heidän elämänsä ensimmäisiä tai ainakin merkittävimpiä kokemuksia kyseisenlaisesta suhtautumisesta. Nuoret myös kuvasivat Vamoksen olleen oleellinen taho, joka vaikutti käytännön tasolla, ylläpitävänä tekijänä tai taustalla kaikessa muussa, vaikka nuorella olisi ollut moniakin auttavia tahoja aiemmissa vaiheissa tai samanaikaisesti.

”– ehkä se Vamos oli se palapelin viimeinen pala et se autto ehkä tukemaan näit muita palveluita, ja saatiin Vamoksessa apua näihin muihin palveluihin, et me saatiin vaikka mejän ohjaaja mukaan sinne.” (Paju)

” – niin kyl se Vamos on ollut just oikeessa kohassa, tavallaan just oikeeseen aikaan ja oikeenlaista tukea – – että on tavallaan tukenut sitä et mä oon on pysynyt sillä tasolla mihin mä siihen mennessä olin jo kiivennyt. Et mä pysyin siinä, ja sit tavallaan sen ylläpitoo et mä selviin (yksinäisyydestä, kaupassakäynnistä, perusasioista).” (Tuuli)

Lähes kaikki haastatellut nuoret kertoivat Vamoksen olleen suuressa roolissa opiskelemaan, töihin tai muuhun toimintaan hakeutumisessa, opintojen jatkamisessa tai tietyn oppilaitoksen valinnassa riippumatta siitä, oliko siirtymä tapahtunut heti Vamoksen jälkeen vai myöhemmin. Noin puolella haastatelluista tähän vaikutti Vamoksen lisäksi selvästi myös läheinen, esimerkiksi perheenjäsen, tai muun palvelun kuin Vamoksen työntekijä. Yhden nuoren tulevaan siirtymään ei ollut lopulta vaikuttanut edistävästi Vamos, vaan ainoastaan toinen palvelutaho. Muutama nuorista oli saanut ajatuksen opiskelusta tai uudesta alasta Vamoksessa, mutta sen jälkeen oli tullut pidempi, nuorten mukaan myös tarpeellinen, pohdinta- tai välivaihe. Tämän jälkeen esimerkiksi läheisen ihmisen tuki uuden askelen ottamisessa oli ollut merkittävä, mikä on myös tärkeä huomioitava seikka kokonaisuudessa Vamoksen vaikutuksia ja niiden kestoa ajatellen. Kuinka suuri merkitys tässä on sillä, minkälaisena nuoren arjen tuki jatkuu?

Kaksi Vamoksen ryhmiin osallistuneista nuorista oli Vamoksen aikana vähintään hetkellisesti mukana myös toisessa, Vamoksesta erillisessä työllistymiseen tähtäävässä hankkeessa. Kumpikaan ei kokenut kyseisen palvelun olleen hyödyllinen, mikä johtui liian nopeasta etenemistahdista tai heikosta koordinoinnista ja työntekijöiden vaihtuvuudesta. Nuorista kolme hakeutui Vamoksen avulla työkokeiluun. Niiden koettiin vaikuttaneen myönteisesti: Kahdella nuorista se vahvisti käsitystä omasta suunnasta, ja he hakeutuivat ja pääsivät alan töihin tai opiskelemaan. Yhdellä nuorista työkokeilu oli ensimmäinen kosketus työelämään ja nuoren kertoman mukaan myönteinen sellainen. Esimerkiksi kaupungin työllisyyspalvelut tai TE-toimiston urapalvelut olivat osalla nuorista tiiviisti mukana koko Vamoksen keston ajan, ja suurin osa heistä koki Vamoksen ja kyseisen toisen tahon yhteistyön olleen hyvin toimivaa. Muutamalla nuorista aiempi palvelutaho (esimerkiksi Kela, lääkäripalvelut tai terapia) oli ollut osaltaan mahdollistamassa sitä, että nuoren vointi oli ennen Vamosta kohentunut siinä määrin, että hän pystyi osallistumaan ryhmämuotoiseen toimintaan. Esimerkiksi yksi nuorista kertoi vointinsa ensin parantuneen toisessa palvelussa siten, että hän pystyi osallistumaan Vamoksen ryhmään. Asiassa olivat lisäksi auttaneet Vamoksen yksilövalmentajan kanssa käydyt keskustelut ja se, että oli saanut kysellä ja kuulla ryhmän toiminnasta paljon etukäteen.

Monen nuoren kertomasta välittyi kokemus siitä, että Vamoksessa oli lupa tuntea sellaisia tunteita kuin tuntee, ilman painetta sysätä niitä sivuun ja yrittää väkisin ”voittaa” vaikeat tunteet. Vamokseen oli mahdollista mennä ja siellä oli mahdollista olla erilaisten tunteiden ja kokemusten kanssa, ja tähän sai tukea ryhmästä tai valmentajilta. Vamoksen merkitys korostui siten välitetyksi ja kohdatuksi tulemisessa, samoin kuin matalan kynnyksen avussa ja tuessa sekä rinnalla kulkemisessa arjen asioiden hoitamisen suhteen. Näiden kokemusten myötä moni nuorista koki vointinsa ja toimintakykynsä kohenevan ja otti vähitellen uusia askelia myös opiskelu- ja työelämäpoluilla. Edellä mainittujen tekijöiden voidaan ajatella kuvaavan Vamoksen niin sanottuja vaikutusmekanismeja. Kannattelua osa haastateltavista koki saavansa myös terapiassa (kaikki ne, joilla terapia oli käynnissä samanaikaisesti) tai läheisiltä, osa myös muissa palveluissa (esimerkiksi sosiaalityöntekijältä tai terveystalouksista). Yksi nuorista totesi

terapian, Vamoksen ja itsehoidon vaikuttaneen siihen, että hän ei enää yritä pakonomaisesti ”puristaa kokoon selkeää kokonaisuutta elämästään”.

Hyvinvointi lisääntyy, kun ihminen löytää omalle ajalleen arvon mielekkään tekemisen avulla (Isola ym. 2017, 16). Osalla nuorista oli myös ennen Vamosta ja sen aikana ollut harrastuksia, muuta elämäntapatoimintaa, erilaisia mielenkiinnon kohteita ja myös muutoin kuin Vamoksen kautta löydettyjä itsehoitokeinoja, joiden he kokivat pääosin vaikuttaneen myönteisesti vointiin. Suurimmalla osalla edellä mainittu muu toiminta lisääntyi Vamoksen aikana aiemmasta. Moni liitti tämän Vamoksen myötä kohonneeseen itseluottamukseen ja jaksamiseen sekä uskallukseen osallistua. Osalla esimerkiksi kumppani oli kannustanut uusien asioiden kokeiluun. Niistä, jotka olivat Vamoksen aikana käyneet muiden tahojen yksilöpalveluissa, useimpien osalta korostui Vamoksen ryhmävalmennuksen merkitys säännöllisten myönteisten ihmiskontaktien ja vertaistuen, kuulumisen tunteen, hyvän ryhmähengen, omien (sosiaaliin tilanteisiin liittyvien) haasteiden turvallisen kohtaamisen ja päivärytmin sekä ateriaritmin mahdollistajana. Näistä suurinta osaa ei ollut mahdollista saada yksilöpalveluista. Voidaan siis havaita monien nuorten löytäneen Vamoksen aikana ja avulla uusia, erilaisia hyvinvoinnin lähteitä (sisäisiä tai ulkoisia) elämäänsä (ks. Isola ym. 2017).

Yksi nuorista kuvasi saaneensa Vamoksen ryhmässä ”reaaliaikaista kaikua voinnin kehitykseen”, eli oman voinnin havainnointia ja ymmärtämistä oli edesauttanut itsen peilaaminen muihin ja palaute toisilta. Yksi haastatelluista kuvasi vertaistuen merkitystä toteamalla, että ryhmässä ”kaikki tiesi, miltä huono olo tuntuu”. Esiin tuli myös kokemus siitä, että mikäli jokin asia painoi mieltä tai oli esimerkiksi ryhmän toimintaan liittyviä huolia tai ongelmia, niistä uskalsi kertoa valmentajille. Valmentajat ottivat asiat puheeksi ryhmän kanssa, ja tapahtumia käytiin tarvittaessa ajan kanssa läpi ratkaisumahdollisuuksista keskustellen.

Robertsonin (2018) haastatteleminen nuorten mukaan vertaisryhmän merkitys ohjaustoiminnassa oli suuri, vaikka alkua oli monelle haasteellinen. Niin ikään tässä tutkimuksessa haastatelluista ryhmätoimintaan osallistuneista nuorista osa kertoi ryhmään menemisen jännittäneen ja olleen aluksi vaikeaa. Osalle nuorista ryhmässä oleminen oli entuudestaan tuttua ja luontevaa, mutta sen sijaan he kertoivat esimerkiksi saaneensa ryhmässä mahdollisuuden opetella lähempää tutustumista muihin. Aivan kaikki ryhmässä asioineet eivät kokeneet identifioituneensa erityisen vahvasti osaksi ryhmää, vaan Vamoksen anti oli enemmän esimerkiksi valmentajien läsnäolon kautta syntyneessä tuessa itsetutkiskeluun. Pelkästään Vamoksen yksilövalmennuksessa asioineet haastateltavat eivät tuoneet esiin tarvetta ryhmämuotoiselle toiminnalle Vamoksessa, vaan yksilövalmennus vaikutti sopineen heidän tilanteeseensa. Osalla nuorista kuntoutuminen on myös pidempi ja tiiviimpää tukea vaativa prosessi, kun taas joidenkin osalta tilanteen paraneminen on mahdollista vähemmän intensiivisellä tuella (Ekholm 2013).

Ruumiillisuus on hyvin merkityksellistä suhteessamme muihin, samalla kun ruumista ja mieltä on mahdotonta ja epämieliekästä erottaa toisistaan (Merleau-Ponty 2002/1945). Tutkimuksessa ei ollut mahdollista käyttää menetelmänä havainnointia, joka olisi mahdollistanut myös esimerkiksi kehollisen vuorovaikutuksen tutkimista. Moni nuorista toi kuitenkin haastattelupuheessa esiin esimerkiksi kotoa lähtemisen, yhteen kokoontumisen sekä aterioiden myönteiset vaikutukset Vamoksessa. Usea nuorista kertoi, miten Vamoksessa oli tuettu varsinaisen ryhmätoiminnan tai valmennuksen lisäksi osallistumaan myös muuhun toimintaan esimerkiksi Vamoksen omissa iltapäiväkerhoissa ja harraste-

ryhmissä. Tämä mahdollisuus koettiin erittäin merkittävänä. Osa nuorista oli siitä saanut uuden kimmon esimerkiksi taiteeseen tai liikuntaan ja erilaisiin mahdollisuuksiin toteuttaa niitä elämässään (tai tilaisuuden kokeilla vaikkapa koodaamista), mikä oli lisännyt heidän hyvinvointiaan ja tuonut lisää mielekkyyttä elämään. Joillakin myös Vamoksessa syntyneet kaverisuhteet olivat jatkuneet esimerkiksi liikunnan parissa muulla ajalla.

Osa nuorista kertoi syöneensä huonosti ennen Vamos-aikaa ja suuri osa mainitsi erikseen yhtenä tärkeimmistä elementeistä Vamoksen ryhmissä yhteiset aamupalat tai muut ateriat. Osa kertoi myös osallistuneensa aterian valmistamiseen. Useassa tutkimuksessa on todettu ruokailujen tai eväiden moninaiset merkitykset ja vaikutukset nuorisotalotoiminnassa, sijaishuollossa, koulujen retkillä tai taidelaitosvierailuilla (esim. Kauppinen 2018; Laine & Hartman 2020; Miles 2018; Moisio 2018; Pääjoki 2021; Pääjoki ym., julkaisematon käsikirjoitus). Ruuan tarjoaminen ja myönteiset yhteiset ruokailukokemukset voivat auttaa rakentamaan luottamusta ja luomaan uusia ihmissuhteita sekä antaa signaalin hoivasta, lämmöstä, kiintymyksestä ja turvallisesta tilasta (Warman 2016). Nuorisotaloa ruokaympäristönä käsittelevässä tutkimuksessa tuli esiin, että nuorisotaloilla valmistettiin ruokaa, koska nuoret olivat nälkäisiä, ruokailu rauhoitti tunnelmaa, ruoka motivoi osallistumaan toimintaan ja yhdessä syöminen vahvisti yhteisöllisyyttä (Kauppinen 2018). Syöminen voi auttaa myös purkamaan jännitystä (Miles 2018). Osalle Vamokseen osallistuneista nuorista yhteinen ruokailu oli aiempien kokemusten pohjalta alkuun ahdistavaa, mutta kokemus kääntyi vähitellen myönteiseksi nuoren huomattua, että tilanne on turvallinen.

Yksi nuorista kertoi työllisyyden edistämiseen liittyvän palvelun ohjanneen hänet Vamokseen ja oli tyytyväinen siihen, että kyseinen palvelu ei hätiköinyt vaan näki oleellisena auttaa nuorta toisen palvelun piiriin kehittämään ensin työelämävalmiuksiaan. Muutoinkin Vamosta edeltävässä taustassa voi olla sinne hakeutumisessa edesauttaneiden tahojen lisäksi merkittäviä tekijöitä, jotka ovat osaltaan mahdollistaneet myös palveluun hakeutumisen. Esimerkiksi yksi nuorista kertoi pitkään jatkuneen fyysisen kivun päättymisestä, ja tämän voidaan ajatella osaltaan edesauttaneen jaksamista uusien opintosuunnitelmien suhteen.

Haastatteluissa tuli esiin kokemus siitä, että omaa palveluntarvetta on pitänyt osata perustella lakipykälillä saadakseen itselleen lakisääteisesti kuuluvia palveluita. Yksi haastateltavista kertoi, miten tietyn tarpeellisen arjen tukipalvelun piiriin hankkiutuminen olisi ilman Vamoksen yksilövalmennusta ollut hyvin haasteellista ja työlästä sekä opiskelulta aikaa vievää. Mahdollisuus hakeutua Vamokseen matalalla kynnyksellä oli tuonut etenkin yksilövalmennuksessa asioineille nuorille luontevan väylän saada nopeammin apua ja neuvoja ja omaan tilanteeseen paneutuvan työntekijän sen sijaan, että nuori olisi jäänyt itseksensä selvittämään monimutkaista palveluviidakkoa tai koulutusmahdollisuuksia, samalla kun muu elämä, hyvinvointi tai esimerkiksi opintojen eteneminen olisivat kärsineet siitä kohtuuttomasti.

”Tämmöisten Vamoksen kaltaisten toimijoiden rooli on tosi ratkaiseva tässä tilanteessa. Ilman tämmöisiä osapuolia kyllä niinkun moni sais vaeltaa pimeessä yksin.” (Tuisku)

Suotuisten käänteiden kestästä

Tässä alaluvussa kuvataan nuorten kokemuksia siitä, kuinka pitkäkestoisiksi he ovat kokeneet Vamoksen vaikutukset.

Suurimmalla osalla Vamoksen aikana alkanut suotuista käänne näyttää jatkuvan, riippumatta siitä, onko konkreettista muutosta esimerkiksi (mielesten) opintojen pariin tapahtunut. Monen haastattelun nuoren kertomassa korostuu kokemus siitä, että he ovat nyt sillä tiellä, jolle hakeutumiseen saivat Vamoksesta tarvittavan tuen, tai johonkin kuulumisen kokemus rohkaisee ja kannattelee edelleen uusissa tilanteissa. Eräs kyselylomakkeeseen vastanneista kirjoittaa, että ”Kiitos kaikesta, olitte tärkeä steppi mun elämässä, vaikka ei kaikki ooka mennyt putkeen sen jälkeen <3 <3”. Yksi nuorista kertoi, että on nyt pidemmän ajan kuluttua huomannut vielä paremmin, miten Vamoksen aikana itsestä löydetty asiat ”tulevat käyttöön”.

”Vamos oli tosi iso osa sitä mun paranemista, kaikessa, eihän siinä oo niinkun sellanen loppu oikeestaan koskaan – kun mä olin ollu niin nuorest saakka masentunu niin sitä omaa itseään ei koskaan niinkun päässyt syntymään oikeestaan. Niin sitten hitaasti niinkun siellä Vamoksessa ja sen jälkeenkin ja vielä nyt jatkuvasti ja koko loppuelämän varmaan niin mä niinku opin enemmän itsestäni.” (Iiris)

Osalla myös Vamoksen vaikutus konkretisoituu edelleen palvelussa, jonne nuori on päässyt Vamoksen tukemana, mikä on niin sanottu Vamoksen johdannaisvaikutus. Ei voida sivuuttaa myöskään Vamoksesta löytyneiden uusien kavereiden merkitystä pitkäaikaisena johdannaisvaikutuksena: osa haastateltavista kertoi saaneensa uusia, hyviäkin ystäviä, joiden kanssa yhteydenpito jatkuu. Usealle muiden samankaltaisissa tilanteissa olevien kohtaaminen oli oleellinen elementti: kaikilla ei ollut vastaavanlaista kokemusta aiemmilta ajoilta. Kaikki haastateltavat eivät kuitenkaan halunneet luoda pysyvämpiä kontakteja, vaan halusivat osallistua nimenomaan ilman tarvetta kertoa itsestään muuta taustaa kuin etunimi.

”...sitte on jäänyt ne muistot ja ne suhteet, ja ylipäätään se kokemus just miten se on vaikuttanu siihen mun sosiaaliseen puoleen. Et kyl se vieläkin vaikuttaa niinku, tai se on kuitenkin tosi arvokas kun se on vieläki ainoa sellanen kunnon ryhmä tai piiri johon mä koin kuuluvani – nii, ehkä se on se pääjuttu miten se vaikuttaa vieläkin ja sit tietty ne jotkut suhteet mitä on jäänyt. Ja – on ollu paljon paremmat valmiudet sitten noihin opintoihin – mut paljon sellasta niinku sanottamatonta jotenki, enempi nyt jälkeen ehkä.” (Kuisma)

Nuorella, jonka tilanne lopulta heikkeni Vamoksen aikana, ryhmässä koetut myönteiset vaikutukset, ”fiilisen paraneminen”, eivät toistaiseksi jatku muutoin kuin satunnaisena yhteydenpitona muihin ryhmäläisiin. Nuori koki jääneensä Vamoksen taholta sittemmin yksin ja kertoi, että ei pyynnöistään huolimatta saanut enää Vamoksesta vointiaan ja asioitaan edistävää tukea. Muista palveluista nuori kertoo saaneensa sittemmin apua, mutta tilanne oli haastatteluhetkellä edelleen nuorta kuormittavalla tavalla epäselvä ja vointi heikko. Omaa yritteliäisyyttä oli nuoren kertoman perusteella ollut hyvin paljon, samoin kuin oli edelleen jossain määrin myös toivoa ja suunnitelmia tulevaisuuden suhteen, vaikka niitä varjostikin haastatteluhetkellä pelko uusista vastoinkäymisistä.

Kahdella osallistujalla, joilla Vamos oli loppunut 2019 tai aiemmin, oli epäselvä tilanne opintojen suhteen sekä jaksamisessa jossain määrin ongelmaa. He kumpikin olivat kuitenkin toiveikkaita ja kertoivat uusista suunnitelmistaan. He kuuluivat osallistujajoukon nuorimpiin. Aineiston pohjalta voi tulkita, että näinkin lyhyellä ajallisella etäisyydellä Vamokseen voi olla jonkinasteinen vaikutus nuoren haastatteluhetken tilanteeseen, jos ja kun nuori on kokenut palvelun sosiaalisen kannattelun ja säännöllisyyden merkityksellisenä: silloin tilanne on saattanut helpommin heikentyä uudelleen, kun palvelusta on kulunut jo jonkin aikaa. On otettava myös huomioon, että suurimmalla osalla haastateltavista Vamos oli päättynyt melko hiljattain. Vaihtelua tilanteissa olisi voinut tarkastella enemmän, jos mukana olisi ollut useampia jo aiemmin Vamoksen päättäneitä, jolloin useamman elämään olisi ehtinyt tulla jo muita suuntaan tai toiseen vaikuttavia tekijöitä. Aineiston pohjalta ei voi kuitenkaan päätellä, että epäselvä tilanne opintojen tai työelämän suhteen korreloisi suoraan voinnin kanssa.

On myös tärkeää pohtia, miten eri tahot nuoria ohjaavat ja miten vaikuttaa odotus löytää ”oma jutunsa”, millaisena näyttäytyy nykyaikana käsitys ihanteellisesta työ- tai opintopolusta ja miten tämä vaikuttaa (ks. myös Toivainen 2019, 85). Kokevatko nuoret vähempiarvoisena lähteä opiskelemaan jotain, mikä ei tunnu ainakaan kamalan pahalta, kuin sen, että keksisi opintoalan, josta on todella innoissaan ja inspiroitunut? Kokevatko nuoret painetta siihen, että oman polun pitäisi löytyä nopeasti ja sitä tulisi edetä horjumatta ja sivuilleen katsomatta, vai onko tämä osalle vain luontevaa ja tuo esimerkiksi kaivattua turvaa ja selkeyttä elämään haasteellisten aikojen jälkeen? Haastateltavista osa myös kyseenalaisti ja vastusti tätä odotusta suoraan tällä hetkellä. Joillakin haastatelluista elämää on helpottanut se, että viimein tietää, minne on menossa, ja elämällä on suunta. Hyvinvointia lisää elämän muuttuminen ennakoitavammaksi (Isola ym. 2017, 16). Osa aiemmin kovaa kontrollia harjoittaneista taas kertoi, että elämä on helpottunut, kun on pystynyt päästämään vähän lankoja käsistään ja toteamaan, että ei tarvitse koko ajan olla kärryillä omasta suunnasta vaan voi vain elää ja osin antaa myös asioiden tapahtua ilman omaa hallintaa. Siten myös Vamoksen vaikutusten kestoa oli tarpeen arvioida jokaisen nuoren yksilöllisestä tilanteesta ja pyrkimyksistä käsin (ks. myös Sen 1985).

Suurella osalla oli edelleen voimassa se, minkä he itse kokivat Vamoksen avulla saavutettuna erityisen tärkeänä tekijänä: esimerkiksi itsetuntemuksen ja -luottamuksen sekä toiveikkuuden lisääntyminen tai siirtyminen opintojen, työelämän tai palveluiden piirissä. On havaittavissa, että useimpien haastateltujen nuorten toimijuuden ja koettujen vaikutusmahdollisuuksien koheneminen tai säilyminen on jatkunut myös Vamoksen jälkeen. Tässä yhteydessä on tarpeen nostaa esiin myös kysymys nuoren muista palveluista ja tukiverkostoista Vamoksen jälkeen, eli onko tuella ollut jatkumoa ja onko se vaikuttanut tilanteeseen ja osaltaan mahdollistanut (hyvien) vaikutusten jatkumista. Osalla nuorista lähipiirin ja muiden palveluiden tuen voidaan nuoren oman toiminnan tai itsehoidon ohella selvästi päätellä ylläpitäneen Vamoksen vaikutuksia.

Kyselylomakevastausten perusteella nuoren tilanne on myös voinut hyvin hetkellisesti kohentua Vamoksen aikana, mutta hyvinvoinnin jatkumoa nuori ei koe syntyneen. Kokeeko nuori jääneensä uudelleen tyhjän päälle? Eikö arjessa ollut muita kannattelevia tekijöitä tai onko elämässä tullut vastaan ikäviä tapahtumia tai muutoksia? Osa haastatelluista toi esiin erilaisia marginaalisessa asemassa elämisen kokemuksia myös Vamoksen jälkeen, jolloin korostuivat sinnikkyys ja pyrkimys pysyä toiveikkaana haasteista huolimatta. Joillakin esimerkiksi sukulaisten tuki oli heikompaa tai ristiriitaista, mutta

tärkeäksi koettu tukitaho saattoi olla muu yhteisö. Moni nuori kertoi itse tekemästään työstä vointinsa kehittymisen ja pärjäämisensä eteen. Mikäli läheisverkostossa oli ongelmia tai nuorella ei ollut sopivia palveluita tai toimintaa, he joutuivat ammentamaan jaksamista enemmän itsestään ja omasta ajattelustaan käsin. (Ks. myös Toiviainen 2019, 81.) Osalla nuorista koronapandemia oli katkaissut suotuisat kehityskulut ja esimerkiksi ryhmien ja harrastustoiminnan tuomat osallisuuden kokemukset, minkä vuoksi nuori oli uudelleen enemmän itsensä varassa. Koronapandemian vaikutuksia Vamos-toimintaan, Vamoksesta hyötymiseen ja hyötyjen keston on kuvattu liitteessä 10.

3.3.2 Kyselylomakeaineiston tulokset ja kategorisointi

Sähköiseen kyselylomakkeeseen vastasi 47 nuorta¹³. Liitteessä 3 kuvatun kyselylomakkeen vastausprosentti jäi hyvin pieneksi ottaen huomioon Vamokseen osallistuneiden ja sen päättäneiden nuorten määrän¹⁴. Taulukossa 6 on esitetty ne kyselylomakeaineiston kysymykset, joihin kategorialuokat perustuvat. Valikoituvin osin kyselylomakeaineisto on esitetty liitteessä 11. Liitteessä 12 on kerrottu Vamos-nuorten koettuja tulvaisuudennäkymiä Vamoksen päättymisen jälkeen sekä kyselylomake- että haastatteluaineiston

Taulukko 6. Kyselylomakkeeseen vastanneiden työmarkkinatilanne ja koettu hyvinvointi (N = 47).

Tekijä	Määrä (n)	Osuus (%)
Mikä seuraavista kuvaa tämänhetkistä työllisyys- ja opiskelutilannettasi? (liite 3, monivalintakysymys 22)		
Opiskelen	22	46,8
En käy työssä	13	27,7
Haen työtä tai opiskelupaikkaa	9	19,1
Saan kuntoutustukea	8	17,0
Käyn palkkatyössä	6	12,8
Olen työllistämistä edistävässä palvelussa	6	12,8
Olen mukana muussa toiminnassa / muun palvelun piirissä	2	4,3
Muu tilanne	2	4,3
Olen yrittäjä	1	2,1
Saan sairauspäivärahaa	1	2,1
Olen eläkkeellä	1	2,1

taulukko jatkuu seuraavalla sivulla

Tekijä	Määrä (n)	Osuus (%)
Koen, että voin yleisesti ottaen hyvin tällä hetkellä (liite 3, kysymys 29)		
Täysin samaa mieltä	10	21,3
Jokseenkin samaa mieltä	21	44,7
En samaa enkä eri mieltä	4	8,5
Jokseenkin eri mieltä	9	19,1
Täysin eri mieltä	2	4,3
Tieto puuttuu	1	2,1

Kategorialuokat rakennettiin taulukossa 6 esitettyjen kysymysten pohjalta. Sekä työmarkkinatilanne että koettu hyvinvointi luokiteltiin kolmeen luokkaan. Työmarkkinatilanteen luokat olivat¹⁵ 1) opiskelee / on töissä, 2) osallistuu työllistämistä edistävään toimintaan ja 3) ei työelämässä, työllistymistä edistävässä toiminnassa eikä opiskele aktiivisesti. Koetun hyvinvoinnin luokat rakennettiin yhdistämällä 1) täysin ja jokseenkin samaa mieltä (hyvä), 2) en samaa enkä eri mieltä (vaihteleva) ja 3) jokseenkin tai täysin eri mieltä (heikko). Taulukossa 7 on esitetty näiden kahden muuttujan väliset yhdeksän kategorialuokkaa.

¹³ Kyselylomakkeeseen saatiin 51 vastausta, joista 49 suomeksi ja kaksi englanniksi. Vastaajista neljä ei kuulunut ikänsä puolesta Vamoksen kohdeikäryhmään – alle 30-vuotiaisiin – vaan oli selvästi vanhempia. Heidän vastauksiansa ei huomioitu. Muutamit vastaajat eivät ilmoittaneet syntymävuottaan. Heidän oletettiin kuuluvan tutkimuksen kohderyhmään.

¹⁴ Tutkimuksen aikana tutkijoille kävi ilmi, että Vamokseen osallistuvilla nuorilla tulee usein pyyntöjä vastata kyselyihin ja moni heistä kokee tämän väsyttävänä. Tulosten tulkinnassa on siten huomioitava, että myös lomakevastaukset ovat tietty näyte Vamokseen osallistuneiden kokemuksista eivätkä edusta kokonaiskuvaa.

¹⁵ On huomattava, että nuoria kategorisoitaessa yksi vastaajista kertoi työelämätilanteensa olevan hyvin todennäköisesti pian muuttumassa, mutta hänet sijoitettiin vielä nykyhetken mukaiseen kategoriaan. Haastateltavien osalta kategorisointi tehtiin heidän kertomansa sekä sen pohjalta tehtyjen tulkintojen pohjalta. Jos lomakevastaaja oli rastittanut esimerkiksi vaihtoehdot *opiskelen* ja *en käy työssä*, sijoitettiin hänet opiskelevien kategoriaan. Osa opiskelun, työelämän ja työllisyyttä edistävän toiminnan ulkopuolella olevista oli rastittanut myös vastauksen *haen työtä tai opiskelupaikkaa*. Tässä heidät sijoitettiin työelämän ja opiskelujen ulkopuolella olevien kategoriaan, mutta tulee huomioida, että tässä kategoriassa olevilla voi olla muuta toimintaa, kuten juuri työnhakua tai esimerkiksi kursseilla käymistä, mikä ei aina myöskään tule lomakkeessa ilmi. Kaksi opiskelijaa oli rastittanut olevansa mukana myös työllistymistä edistävässä palvelussa. Heidät on sijoitettu opiskelevien kategoriaan, mutta on huomioitava, että pääasiallinen toiminta ei selvinnyt varmaksi. Lisäksi on oletettu, että opiskelijat myös tosiasiallisesti edistävät tai pyrkivät edistämään opintojaan, mikä ei välttämättä pidä täysin paikkaansa.

Taulukko 7. Vamos-nuorten tavoittamistarkastelua varten tehdyt kategorialuokat.

Työmarkkinatilanne	Koettu hyvinvointi		
	Hyvä	Vaihteleva	Heikko
Opiskelee / on töissä	1.	2.	3.
Osallistuu työllistymistä edistävään toimintaan	4.	5.	6.
Ei työelämässä, työllistymistä edistävässä toiminnassa eikä opiskele aktiivisesti	7.	8.	9.

4 Yhteenveto ja pohdinta

4.1 KESKEISET TULOKSET

Tässä luvussa tarkastellaan eri empiiristen aineistojen valossa sitä, millaisia ovat olleet Vamos-palvelun vaikutukset ja millainen on Vamos-palvelun vaikuttavuus. Vaikuttavuudella viitataan johdantoluvussa esitetyn mukaisesti siis siihen, millaisia Vamos-palvelun vaikutukset ovat olleet suhteessa Vamos-palvelun tavoitteisiin. Johtopäätöksiä koskevan luvun 4.3 lopussa esitetään tutkijaryhmän kokonaisarvio Vamos-palvelun vaikuttavuudesta.

4.1.1 Evidenssi määrällisestä aineistosta

Johtopäätökset

Määrällisellä aineistolla haettiin vastausta seuraavaan tutkimuskysymykseen:

- Onko Vamos-palveluilla vaikuttavuutta nuorten työelämä- tai opiskelutilanteeseen verrattuna yhdestä kokonaisesta ikäluokasta, vuonna 1987 syntyneistä kaltaistettuihin nuoriin?

Jotta pystyimme vertailemaan Vamos-nuoria ja vastaavassa tilanteessa olevia nuoria, Vamos-nuoret kaltaistettiin jo olemassa olevasta kohorttiaineistosta vertailuryhmäksi. Kaltaistuksessa etsittiin mahdollisimman samanlaisia nuoria kohorttiaineistosta kahdeksan muuttujan osalta (sukupuoli, ikä, työmarkkinastatus, koulutus, ensisijainen toimeentulo, äidinkieli, asuinkunta ja asuntotilanne). Vamos-nuoria verrattiin kaltaistettuihin nuoriin työmarkkinastatuksen ja ensisijaisen toimeentulon osalta. Työmarkkinastatuksen osalta Vamoksen päättäneet nuoret siirtyivät kaltaistettuja nuoria useammin opiskelemaan. Työelämän ulkopuolella olevien ja pitkäaikaistyöttömien suhteellinen osuus väheni huomattavammin Vamos-nuorilla kuin kaltaistetuilla nuorilla. Kaltaistettujen nuorten joukossa työttömien määrä väheni heidän siirtyessään töihin huomattavasti useammin verrattuna Vamos-palvelun päättäneisiin nuoriin. Ensisijaista toimeentuloa tarkasteltaessa Vamos-nuorten ja kaltaistettujen nuorten joukossa tulottomien nuorten osuus alkutilanteessa oli hyvin erilainen. Vamos-nuorten osalta toimeentulotuella olevien osuus pieneni kaltaistettuja nuoria enemmän. He siirtyivät myös useammin koulutuspolulle (opintotuki), kun kaltaistettujen nuorten tilanne pysyi lähes vakiona. Ensisijaisen toimeentulon työmarkkinatuki tai peruspäiväraha-luokan osuus pieneni hyvin samankaltaisesti sekä Vamos-nuorilla että kaltaistetuilla nuorilla. Kaltaistettut nuoret siirtyivät useammin palkkatyöhön.

Määrälliseen tutkimusaineistoon liittyvät tulkinnalliset rajoitukset

Aineisto on laajin mahdollinen Vamoksen päättymisen jälkeisten seurantatietojen osalta. Tietosuojasysteistä ja sopimusteknisistä syistä seurantatieto ei ole saatavilla kuin vajaasta 10 prosentista. Seurantamittauksessa korostuvat ne Vamos-palvelutyypit, joiden osalta seurantatietoja on ollut mahdollista kerätä. Tuloksia tulkittaessa tämä korostuneisuus tulee ottaa huomioon. Lisäksi Vamos-nuorten seurantatiedoille ei kannata asettaa liian suurta painoarvoa nuorten määrän pienenä vuoksi. Vamoksen päättymishetkellä (jälkeen-mittaus) tiedot ovat saatavissa laajemmin (N = 3 260). Nuorten tilanne on

kuitenkin erilainen heti päättymisen jälkeen kuin seurannan jälkeen. Seurantatietojen vähyden vuoksi tehtiin sensitiivisyysanalyysit siten, että ennen-, jälkeen- ja seurantamittauksessa olivat mukana vain ne nuoret, joilla ylipäänsä oli seurantatiedot tiedossa ($n = 318$). Tulokset olivat samansuuntaiset. Kaltaistetuilla nuorilla seurantatiedot ovat saatavilla, ja ne kertovat tilanteen vakaudesta jälkeen-mittauksen ja seurantamittauksen välillä luotettavammin kuin Vamos-nuorten vastaavan tilanteen.

Ensisijaisen toimeentulon osalta analyyseissa luokat tuloton (ei viimesijaista etuutta) ja tietoa ei saatavilla on yhdistetty, huolimatta siitä, että kyseessä on kaksi eri asiaa. Näitä edellä mainittuja luokkia ei ole kohorttiaineistossa eritelty, toisin kuin Vamos-aineistossa. Rekisteriaineiston laajuudesta ja luotettavuudesta huolimatta nuoren ensisijaisen toimeentulon puuttuminen ei kerro nuoren olevan varmulla tuloton.

Työmarkkinastatuksen kehityksestä on huomioitava, että pohjakoulutuksella on suuri vaikutus nuorten siirtymissä koulutukseen ja työelämään. Koulutukseen siirtyvien nuorten tilanne on usein heikompi kuin työelämään siirtyvien. Tässä raportissa koulutus oli yksi merkittävimmistä kaltaistumuuttujista, neljänneksi tärkein. Kaltaistetuilla nuorilla oli 99,2-prosenttisesti vastaava koulutus kuin Vamos-nuorilla. Täten vertailutulokset Vamos-nuorten ja kaltaistettujen kohorttinuorten välillä ovat varsin luotettavia eikä erilainen pohjakoulutus sekoita tuloksia. Miksi kuitenkin Vamos-nuoret ohjautuivat kaltaistettuja nuoria useammin opiskelemaan, mutta harvemmin työhön, vaikka koulutustaso oli yksi kaltaistumuuttujista? Eräs osasy syy voi olla erilainen oppimismenestys koulussa. Keskiarvotietojen käyttö olisi lisännyt kaltaistustulosten luotettavuutta, jos ne olisivat olleet Vamos-asiakasrekisterissä olemassa.

On huomattava, että viranomaiset eivät voi seurata työllistymistä, vain työttömyyden päättymistä. Työttömyys ei aina pääty työllistymiseen, ja nuorilla syyt voivat olla moninaisia. Kun työtön lopettaa työnhaun, viranomainen ei voi kontaktoida häntä enää, eikä aina tiedetä, miksi työttömyys päättyi. Näin ollen rekisteritietoon pohjautuvia työllisyystietoja ei ole oikein kenelläkään viranomaisella. Nuorilla miehillä, ja osalla naisistakin, yksi työttömyyden päättymisen syy on armeijaan tai siviilipalvelukseen astuminen. Vamos-asiakasrekisteri kattaa kysyttyä tietoa työstäuksesta.

Kaltaistuksesta huolimatta Vamos-nuorten ja kaltaistettujen nuorten lähtötilanteet työmarkkinastatuksen ja ensisijaisen toimeentulon osalta poikkesivat hieman toisistaan. Osuudet olivat samansuuntaisia, mutta vaikka kaltaistus tehtiin niin tarkasti kuin mahdollista, taustalla on paljon merkittäviä tekijöitä, jotka olisi ollut hyvä huomioida aineiston niin salliessa. Erityisesti mielenterveystiedot olisivat yhdessä keskiarvotietojen kanssa lisänneet kaltaistuksen luotettavuutta.

Määrällisen aineiston tuloksia yleistettäessä on otettava huomioon, että kohorttiaineisto kattaa yhtenä vuonna, 1987, syntyneitä nuoria, kun taas Vamos-asiakasrekisteriaineisto sisältää eri vuosina syntyneitä 16–29-vuotiaita nuoria. Vaikka Vamos-nuoret kaltaistettiin kohorttiaineistosta iän suhteen, on huomioitava, että 80-luvulla syntyneet nuoret ovat eläneet läpi erilaisen historiallisen ajan erilaisessa yhteiskunnassa kuin myöhemmin 90-luvulla syntyneet, mikä vaikuttaa esimerkiksi nuorten omaan toimijuuteen elämäntietämyksen nojalla (esim. Elder & Shanahan 2006).

4.1.2 Evidenssi hyötyanalyysista

Johtopäätökset

Hyötyanalyysin taustalla oli tutkimuskysymys, joka liittyi siihen, paljonko on Vamoksen tuottama kustannushyöty ottaen huomioon terveyden, koulutuksen ja työllistymisen kustannukset kohorttiaineistoa 1987 apuna käyttäen.

Vamoksen hyöty vaihtelee palveluun ohjautuvien nuorten määrän mukaan. Yhden nuoren osalta koulutus- tai työllisyyspolulle ohjautuminen tarkoittaa 5 000–7 000 euron vuosittaista taloudellista hyötyä yhteiskunnalle lisääntyneinä tuloina ja vähentyneinä tulonsiirtoina ja muina kustannuksina. Summa on pienempi kuin työttömän kustannukset keskimäärin (usein täyden työttömyysvuoden kustannuksena käytetään oletuksena summaa 10 000–20 000 €), koska toisaalta muulle polulle ohjautuvista pieni osa siirtyy työelämään myöhemmin ja toisaalta myös koulutus- tai työllisyyspoluille ohjautuvat ovat ajoittain työttömänä ja työelämän ulkopuolella. Näin ollen koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneiden ja muulle polulle ohjautuneiden nuorten kustannusten erotus ei ole sama kuin pelkkä työttömyysvuoden kustannus, vaan on otettava huomioon työllisten ja työttömien keskimääräiset osuudet. Pitkällä aikavälillä pienestäkin summasta kasvaa merkittävä summa: yli koko työuran lasketuna ero on noin 240 000 euroa.

Kyseistä lukua voidaan verrata Vamoksen onnistuneesti läpi käyneiden henkilöiden lukumäärään vuosittain. Annetulla Vamos-asiakasrekisteriaineistolla vaikutukset olivat vähintään 9–11 miljoonaa euroa vuodessa (1 575 nuorella). Tulosten vaihteluväli johtuu mm. tarkasteluvuodesta, koska keskipalkka kasvaa iän myötä ja progressiivinen verotus vaikuttaa verotuloihin epälineaarisesti.

Tutkimuksen perusteella hyötyjen määrään vaikuttaa ikä, jossa palvelua annetaan. Nuorena työelämään saatetun henkilön työura on luonnollisesti pidempi, mutta myös onnistumisprosentti heikkenee iän myötä. Näin ollen mahdolliset koulutus- ja työllisyyspolkua tukevat palvelut olisi annettava mahdollisimman nuorille, jos halutaan mahdollisimman suuri vaikuttavuus sijoitettua euroa kohden, inhimillisen hyvän lisäksi.

Hyötyanalyysiin liittyvät tulkinnalliset rajoitukset

Verrokki-interventioksi valittiin kuntouttava työtoiminta. Sekä kuntouttavan työtoiminnan että Vamoksen tavoitteena on nuorten toimintakyvyn vahvistaminen. Muut mahdolliset verrokki-interventiot (palkkatuki, työ- tai koulutuskokeilu, työharjoittelu, työvoimakoulutus, välitys, ura- tai työnhakuvalmennus, omaehtoinen opiskelu, työelämävalmennus, starttiraha ja oppisopimus) ovat erilaisia ja eritasoisia eivätkä siitä syystä mielekkäitä. Niiden tavoitteena on työllistyminen toimintakyvyn vahvistamisen sijaan. Nämä muut mahdolliset verrokki-interventiot tulevat kyseeseen vasta, kun nuorten toimintakyky on palautunut. Lisäksi osa interventioista on kohdennettu vanhemmille: esimerkiksi työelämävalmennusta tarjotaan yli 25-vuotiaille. Vaihtoehtona olisi ollut verrata myös Vamos-nuoria vastaavassa tilanteessa eläviä nuoria niihin nuoriin, jotka eivät ole osallistuneet toimintakykyä tai työllisyyttä edistävään interventioon. Toinen vaihtoehto olisi ollut verrata myös interventioihin osallistuneiden nuorten sijasta etuuskia, esimerkiksi työkyvyttömyyseläkettä, saaneisiin nuoriin. On huomattava, että marginaalinen joukko kohorttiaineiston vuonna 1987 syntyneistä nuorista on voinut osallistua Vamoksen tuottamaan kuntouttavaan työtoimintaan ja päättää sen vuonna 2017 alle 30-vuotiaana.

Vamos-asiakasrekisterin nojalla koulutus- ja työllisyyspoluille päätyi 1 575 nuorta Vamoksen päättyessä (48 % kaikista 3 260 nuoresta). Koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneiksi laskettiin kaikki ne nuoret, jotka olivat työssä tai koulussa Vamoksen päättymishetkellä. Päättymishetken tiedot löytyivät kaikilta. Pienellä osalla niistä nuorista, joilta löytyi seurantatieto Vamoksen päättymisen jälkeen myös kolmen ja kuuden kuukauden kohdalla, oli tapahtunut kielteinen muutos pois koulutus- tai työllisyyspoluilta. Kuitenkin myös niille, joita ei laskettu päättymishetkellä koulutus- tai työllisyyspoluille ohjautuneiksi, tapahtui likimain saman verran myönteisiä siirtymiä koulutus- tai työllisyyspoluille, joten nämä pienet virheet korjaavat toinen toisensa ainakin tässä aineistossa. Jotta paras mahdollinen tieto Vamoksen vaikuttavuuden onnistumisprosentista olisi saatu, olisi Vamos-nuorten päättymisen jälkeinen seurantatieto ollut vaikuttavuuden mittaamisen kannalta luotettavin.

Vaikutukseksi lasketaan palkka- ja tulonsiirtojen määrä interventiolla, ja siitä vähennetään oletus, mitä olisi tapahtunut ilman interventiota ("mitä olisi tapahtunut muutenkin"). Tässä valitussa lähestymistavassa oletus siitä, miten henkilöiden palkat ja tulonsiirrot menisivät ilman interventiota, perustuu palkka- ja tulonsiirtojen määrään henkilöillä, jotka eivät päädy koulutus- tai työllisyyspoluille. Heidän osaltaan palkka- ja tulonsiirtojen käyttö on hyvin samankaltaista ennen ja jälkeen intervention, kun taas koulutus- tai työllisyyspoluille ohjautuneilla nuorilla tapahtuu selvä kasvu palkkatuloissa ja vähenemä tulonsiirroissa ennen ja jälkeen intervention. Koska palkka- ja tulonsiirtojen määrä on samantasoista ennen interventiota ja jatkuu muulle polulle päätyneiden osalta samanlaisena, oletusta voidaan pitää oikeasuuntaisena. Valitulla lähestymistavalla on hyötylaskennassa saatu vastaus eri polulle siirtyneiden nuorten palkkojen ja tulonsiirtojen pysyvyydestä 28 ikävuoteen saakka. Koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneiden nuorten osalta on tärkeää tietää, miten pysyvää myönteinen muutos on, ja muulle polulle siirtyneiden osalta, miten pysyvää työelämän ja koulutuksen ulkopuolisuus on. Vuositason ikäluokkakohtaisella lähestymistavalla saadaan tarkempi arvio iän vaikutuksesta.

Työllisyysinterventiotutkimusta tehdään Suomessa pääosin muuten kuin satunnaistetulla vertailukoeasetelmalla. Yleisimmin tutkimus perustuu jälkikäteisarviointiin, jossa interventioon osallistuneille haetaan kaltaistettu verrokki. Näiltä osin tässä valittu lähestymistapa vastaa yleistä käytäntöä, ja ero tulee käytetyn aineiston pituudessa ja monipuolisuudessa verrattuna muihin rekistereihin. Tämä mahdollistaa tarkempien oletusten laskemisen mm. niiltä osin, miten pysyviä työllistyminen ja työn ulkopuolisuus kohderyhmässä ovat. Hyötyanalyysin oletukset ja kustannukset perustuvat suomalaiseseen Kansallinen syntymäkohortti 1987-rekisteriaineistoon, joka antaa luotettavamman tuloksen tulkittaessa hyötyanalyysin tuloksia kotimaisessa viitekehityksessä kuin käytettäessä kansainvälisiä aineistoja pohjatietona.

Hyötyanalyysin tulokset ovat *best case scenario*, sillä Vamoksella voi olla kielteisiä vaikutuksia niiden nuorten osalta, jotka koulutus- tai työllisyyspolulle ohjautumisen jälkeen kokevat epäonnistuneensa. Tämä saattaa näkyä näillä nuorilla lisääntyneenä palveluiden käyttönä myöhemmin. Epäonnistumisen kokemus voi syntyä myöhemmin kuin kuuden kuukauden kuluttua Vamoksen päättymisestä. Uusien opintojen ja työn mielekkäys löytynee vasta myöhemmin niiden aloituksesta. Seuranta-aika onkin lyhyt, varsinkin kun nuorten tilanteet muuttuvat nopeasti. Hyötyanalyysissa kustannuksia laskettaessa seuranta-aika oli pidempi, kaksi vuotta. Tämä antanee siltä osin luotettavamman käsityksen kustannuksista.

Vamoksen onnistumisprosentin laskeminen heti Vamoksen päättyessä antanee tuloksista myönteisemmän kuvan kuin jos laskettaisiin onnistumisprosenttia kuuden kuukauden jälkeisillä seuranta tiedoilla Vamoksen päättymisen jälkeen. Tulokset lienevät heikkommat pidemmän aikavälin jälkeen.

4.1.3 Evidenssi laadullisesta aineistosta

Johtopäätökset

Tutkimushaastattelujen ja kyselylomakkeen vastausten pohjalta tutkimuksessa vastattiin seuraavassa esitettyyn tutkimuskysymyskokonaisuuteen:

- *Onko Vamos-palveluilla ollut siihen osallistuneiden nuorten kokemusten mukaan vaikutusta heidän työelämä- tai opiskelutilanteeseensa ja hyvinvointiinsa?*
- *Mitä voidaan sanoa Vamoksen vaikutuksista suhteessa muihin nuorten elämässä vaikuttaneisiin tekijöihin?*
- *Kuinka pitkäkestoisiksi nuoret ovat kokeneet Vamos-palvelun vaikutukset?*

Haastatellut nuoret olivat kokeneet Vamoksen vaikuttaneen merkittäväällä tavalla hyvinvointiinsa sekä työelämä- tai opiskelusiirtymiinsä. Koska nuoret olivat kokeneet Vamoksen tavalla tai toisella merkityksellisenä, kokemukset ja tapahtumat olivat todennäköisesti myös jääneet paremmin mieleen kuin jos vaikutusta ei olisi koettu. Nuorten kokemat vaikutukset olivat siis pääasiassa myönteisiä.

Palveluiden merkitys nuorille voi olla myös tai ensisijaisesti jotakin muuta kuin mihin ne alun perin ovat tähdänneet. Nuorten yksipuolista asemointia tiettyihin rooleihin ja toimenpiteiden kohteeksi onkin tarpeen välttää ja sen sijaan suunnata huomio haasteita kokeneiden nuorten asiantuntemukseen (esim. Gretscher & Myllyniemi 2021, 18; Honkatukia ym. 2020, 98). Esimerkiksi ohjaamoissa asioineiden nuorten toimijuutta ja ohjausta tutkinut Toiviainen (2019, 92–93) havaitsi, että kyseisen palvelun merkitys yksin jääneillä nuorilla korostui myös, ja jopa ensisijaisesti, sosiaalisena yhteisönä, johon tulla päivittäin.

Samaan lopputulemaan päädytään tässä tutkimuksessa Vamoksen ryhmävalmennuksesta. Vamoksen merkitys oli oleellinen paikkana, johon sai tulla sellaisena kuin oli ja jossa oli turvallista olla omien, välillä vaikeidenkin tunteiden kanssa. Nuoret kokivat erittäin tärkeänä sen, että Vamoksessa ”sai vain olla”. Vamos-valmentajien tuella ja kannustavan ilmapiirin ansiosta moni myös koki itsensä, tuntemus- tensa ja mielipiteidensä ilmaisemisen tulevan vähitellen luontevammaksi ja olevan mielekästä. Tässä on huomioitava myös ihmisten erilainen tarve ilmaisen, vuorovaikutuksen ja sosiaalisen toiminnan laadulle ja määrälle. Osa nuorista vaikutti kokeneen tarpeen sille suurempana kuin mihin voimat ja uskallus olivat aiemmin riittäneet, jolloin rohkaistuminen toi iloa ja onnistumisen sekä osallisuuden kokemuksia. Osallisuutta ja toimijuutta voi kuitenkin olla myös vaikeutuminen tai päätös seurata tilannetta hiljaa sivusta (esim. Anis 2008, 96). Haastatellut nuoret toivat esiin, että myös tähän oli lupa Vamoksessa, mutta enemmän korostui kannustus aktiiviseen, näkyvään ja kuuluvaan osallistumiseen sekä joiltakin osin myös kielteisenä koettu paine osallistua kaikkiin yhteisiin tekemisiin.

Haastattelujen perusteella yksi Vamoksen suurimmista merkityksistä oli kuulumisen tunteen ja kuulluksi, hyväksytyksi ja välitetyksi tulemisen mahdollistamisessa ja näiden myötä koetun hyvin-

voinnin sekä toimintakyvyn paranemisessa. Nuoret kokivat, että sekä itsensä auttamisen taidot että uskallus tarpeen mukaan tukeutua myös muihin olivat lisääntyneet. Nuorten toimijuuteen ja sen mahdollisuuksiin vaikuttavat monin tavoin erilaiset puitteet ja tekijät. Nämä mahdollisuudet eivät toteudu tasavertaisesti kaikille nuorille (ks. Sen 1985; MacNay 2016). Voidaankin myös kysyä, onko Vamoksella ollut omanlaisensa rooli näiden erojen tasoittajana tai tasoittamiseen pyrkijänä. Erityisesti Vamoksen aikaisia vaikuttavia tekijöitä nuorten elämässä on osaltaan tarkasteltu raportissa tavoitteena luoda ymmärrystä Vamoksen ja muiden tekijöiden roolista suhteessa nuorten hyvinvointiin ja työelämäsiirtymiin. Osalla nuorista oli paljon (myönteisesti) vaikuttavia tekijöitä, osalla vain vähän. Niillä, joilla oli monia kannattelevia tekijöitä, Vamoksen vaikutus kytkeytyi siten myös muiden tekijöiden suotuisiin vaikutuksiin, jolloin on vaikea kaikilta osin arvioida eri tekijöiden osuuksia.

Joka tapauksessa kaikki Vamoksen myönteisenä kokeneet haastatellut nuoret toivat esiin, että Vamos oli tärkeä tekijä heidän vointinsa kohenemisessa ja työelämään tai opintoihin liittyneessä siirtymässään. Tämä kokemus toistui riippumatta siitä, kuinka paljon tai vähän nuorella oli muita suotuisasti vaikuttaneita tekijöitä elämässään samanaikaisesti. Osa nuorista kertoi suoraan ajattelevansa, että eivät olisi nykyisessä, aiempaa paremmassa tilanteessaan, jos Vamosta ei olisi ollut.

Haastatteluaineiston perusteella voidaan todeta, että Vamoksella on ollut pääosin erittäin myönteinen vaikutus haastateltujen nuorten opiskelu- ja työelämäsiirtymiin, osallisuuden ja toimijuuden kokemuksiin, toiminta- ja kriisinsietokykyyn sekä minäkuvaan. Vaikutukset ilmenivät jokaisen nuoren kokemuksissa osittain eri tavoin, vaikka yhteisiä piirteitä oli myös. Keskeisimpiä myönteisesti vaikuttaneita tekijöitä olivat kohtaaminen, kiireettömyys, pienin askelin eteneminen ja tarpeen mukaan tarjolla oleva tuki, jolloin nuori pystyi turvallisesti ja vähän kerrallaan ymmärtämään ja arvostamaan enemmän itseään (osana yhteisöjä) ja kokeilemaan uusia asioita. Vastaavasti mikäli nuori jäi Vamoksessa vaille näitä kokemuksia, myös kokemus Vamoksesta ja sen vaikutuksista kaikinensa oli kielteinen.

Nuoret kokivat pääasiassa Vamoksen vaikutusten jatkuvan edelleen esimerkiksi kokemuksena siitä, että he ovat itsensä kanssa sellaisella tiellä, jolle hakeutumiseen saivat Vamoksesta tarvitsemansa tuen, tai erilaisina Vamoksen johdannaisvaikutuksina (kuten mieleisenä opiskelupaikkana tai uutena tarpeellisenä palveluna, johon hakeutumisessa Vamos auttoi). Yhdellä nuorista Vamos-toiminnan alussa koetut myönteiset vaikutukset eivät sittemmin tulleiden kielteisten kokemusten vuoksi enää olleet juuri voimassa. Vamoksen vaikutusten kestoa arvioitaessa on otettava huomioon, että suurella osalla haastatelluista Vamos-palvelun päättymisestä oli kulunut vielä verrattain vähän aikaa. Koronatilanne on niin ikään vaikuttanut monien nuorten tilanteeseen ja on heistä osan kohdalla myös haastanut Vamoksen aikana löytynyttä myönteistä suuntaa. Kuitenkin ne, joiden elämäntilanne oli ehtinyt hankaloitua uudelleen Vamoksen päättymisen jälkeen, kokivat edelleen Vamoksen myönteisiä vaikutuksia tietyillä elämän osa-alueilla. On todennäköistä, että esimerkiksi lähipiirin ja muiden palveluiden tarjoama tuki ylläpitää osaltaan myös Vamoksen vaikutuksia. Ne, joilla on tukea saatavilla vähemmän, ovat enemmän itsensä varassa ja siten vaativammassa tilanteessa suhteessa pyrkimykseen säilyttää suotuisia vaikutuksia.

Laadulliseen tutkimusaineistoon liittyvät tulkinnalliset rajoitukset

Tutkimukseen haastateltujen nuorten määrä on suhteellisen pieni eikä edusta laajasti Vamos-palvelussa olleita nuoria. Nuorten haastatteluissa esittämillä pohdinnoilla ja heidän kuvaamillaan kokemuksilla on kuitenkin suuri itseisarvo, joka on hyödynnettävissä Vamoksen ja muidenkin palveluiden kehittämisessä sekä institutionaalisia järjestelmiä koskevissa keskusteluissa ja päätöksissä. Haastatteluun tavoitetuista nuorista suurin osa oli opintojen tai työelämän suhteen jatkolpoluille Vamoksen jälkeen siirtyneitä, ja pääosin he kokivat hyvinvointinsa kohentuneen Vamoksen aikana. Sen sijaan vähemmän tavoitettiin opiskelujen tai työelämän ulkopuolella olevia nuoria ja sellaisia nuoria, joiden hyvinvointi tai toimintakyky eivät olisi parantuneet vähintään tilapäisesti. Kyselylomakkeeseen vastasi paljon myös nuoria, joiden hyvinvointi ei ollut kohentunut missään vaiheessa Vamoksen aikana, samoin kuin työelämän tai vastaavan toiminnan ulkopuolella olevia nuoria. Kuitenkin lähes kaikki heistä arvioivat Vamoksen vaikutuksen olleen myönteinen. On mahdollista, että nuoret kokivat toiminnan myönteisenä, mutta muut tekijät elämässä vaikeuttivat hyvinvoinnin kohenemistä.

Haastattelututkimus tarjoaa tärkeää tietoa erityisesti Vamoksen niin sanotuista vaikutusmekanismeista eli siitä, mistä Vamoksen mahdolliset vaikutukset nuorten mukaan johtuivat: millä tavalla ja mitä kautta Vamos nuorten kokemusten mukaan vaikutti, ja mihin tekijöihin, tapahtumiin ja prosesseihin Vamoksen vaikutukset pohjautuivat, myös nuoren muut olosuhteet mahdollisuuksien mukaan huomioiden (ks. Rajavaara 2006). Vaikka haastateltavien lähtökohdat olivat osin erilaiset, olosuhteissa oli jokaisen omien kokemusten lisäksi merkittäviä yhtäläisyyksiä haastateltavien kesken. On mahdollista, että mikäli haastateltujen joukko olisi ollut suurempi, samankaltaiset kokemukset vaikutusmekanismeista olisivat edelleen toistuneet. On vaikea arvioida, miten tutkimustuloksiin olisi vaikuttanut se, jos haastatteluihin olisi osallistunut enemmän erityisesti sellaisia nuoria, joiden hyvinvointi ei ollut kohentunut ja jotka kokevat olevansa työelämän tai muun vastaavan toiminnan ulkopuolella. Edellä mainitun kaltaisessa tilanteessa haastatteluhetkellä ollut nuori ei ollut kokenut saaneensa Vamoksesta kaipaamaansa tukea. Minkä vuoksi kyseinen nuori oli jäänyt apua vaille ja minkälaisia kokemuksia muilla vastaavanlaisessa tilanteessa olevilla nuorilla on Vamoksen ja muiden tekijöiden vaikutuksista? Minkälaisina ja minkä suuntaisina he ovat kokeneet Vamoksen vaikutukset ja vaikutusmekanismit? Rinnastuvatko nuorten kokemukset Vamoksen vaikutuksista tai vaikutusmekanismeista sekä heidän vointinsa tai työelämästatuksensa Vamoksen jälkeen toisiinsa ja missä määrin, vai ovatko nämä seikat irrallisia toisistaan? Näihin kysymyksiin ei tutkimuksen perusteella saada laajempia vastauksia.

Haastatteluissa ei tullut esiin nuorten kokemuksia siitä, oliko Vamoksessa rohkaistu keskustelemaan kriittisesti yhteiskunnan instituutioiden nuoriin kohdistamista normeista (Toiviainen 2019, 93). Esiin tuli haastateltujen nuorten kokemus siitä, että Vamoksessa jatkopolkua oli saanut miettiä rauhassa ja pohdintaan oli saanut tukea, samoin kuin oman elämänkulun ja itselle sopivien valintojen hyväksymiseen ja arvostukseen. Ajallisia raamejakin oli osalle nuorista kuitenkin annettu, ja nuoret kertoivat kokeneensa ne riittävässä väljyydessään toimivina. Muutama haastateltavista kertoi aiemmin elämässään joutuneensa ”näyttelemään” esimerkiksi ”tavallista”, jotta selviäisi erilaisissa tilanteissa. Tutkijalle herää kysymys, miten nuoret jatkossa jaksavat puolustaa oikeuttaan olla itsensä ilman pakotettua ”näyttelemistä”, mikäli ympäristö ei enää tukisikaan siinä.

4.2 TUTKIMUSJOUKON VALIKOITUMINEN

Harvoin on niin, että empiirisissä sosiaalitieteissä ei olisi tutkimusjoukon valikoitumiseen liittyviä ongelmia. Tässä alaluvussa kerrotaan, keitä tavoitettiin haastatteluihin suhteessa kyselylomakkeeseen vastanneisiin ja toisaalta ketkä mahdollisesti jäivät kokonaan tavoittamatta. Apuna hyödynnettiin kategorisointia. Jokaisen kyselylomakkeeseen vastanneen nuoren osalta huomioitiin nuoren kertoma vastaushetken tilanne suhteessa työelämätilanteeseen ja hyvinvointiin.

4.2.1 Haastateltavien vertailu kyselylomakevastaajiin

Kyselylomake- ja haastatteluvastausten pohjalta rakennettiin kategorialuokat, jotta vertailemalla haastatteluihin osallistuneiden ja kyselylomakevastaajien osuuksia näissä kategorialuokissa pystyttäisiin sanomaan, keitä tavoitettiin haastatteluihin ja keitä ei.

Haastatteluun tavoitettiin kyselylomakkeeseen vastaajiin verrattuna enemmän opiskelujen ja työelämän piirissä olevia nuoria. Myös kyselylomakevastaajissa heidän osuutensa oli selvästi yli puolet. Noin 60 prosenttia lomakevastaajista lukeutui opiskelujen tai työelämän piirissä oleviin, haastateltavista 77 prosenttia. Tämän ryhmän voidaan siten havaita olleen haastatteluissa yllämainittuna suhteessa kyselylomakevastaajiin. Hyvinvoivia *opiskelujen tai työelämän piirissä olevia* nuoria tavoitettiin haastatteluun suhteessa hieman enemmän (54 prosenttia haastatelluista) kuin heitä oli kyselylomakkeeseen vastaajissa (47 prosenttia vastaajista). Vaihtelevasti voivia tavoitettiin haastatteluun huomattavasti enemmän (23 prosenttia haastateltavista) kuin heitä oli kyselylomakkeeseen vastanneissa (6 prosenttia). Huonosti voivia opiskelujen tai työelämän piirissä olevia ei tavoitettu haastatteluun, mutta kyselylomakkeeseen vastanneissa heitä oli pieni määrä (4 prosenttia). 2 prosenttia kyselylomakevastaajista oli sellaisia opiskelujen ja työelämän piirissä olevia, jotka eivät olleet vastanneet kysymykseen hyvinvoinnista.

Työllistymistä edistävässä toiminnassa olevia ja erityisesti työelämän, aktiivisen opiskelun ja työllistymistä edistävän toiminnan ulkopuolella olevia nuoria tavoitettiin haastatteluun vähemmän suhteessa kyselylomakevastaajiin. 13 prosenttia kyselylomakevastaajista lukeutui työllistymistä edistävään toimintaan osallistuviin, haastateltavista 8 prosenttia. *Työllistymistä edistävään toimintaan osallistuvista* nuorista haastatteluun tavoitettiin ainoastaan hyvinvoivia. Kyselylomakevastaajista heitä oli 6 prosenttia. Huonommin voivia ei tavoitettu haastatteluun, mutta kyselylomakkeeseen vastanneista heitä oli 6 prosenttia vastaajista.

Lomakevastaajista 28 prosenttia lukeutui työelämän, aktiivisen opiskelun ja työllistymistä edistävän toiminnan ulkopuolella oleviin, haastateltavista 15 prosenttia. Hyvinvoivia *työelämän, aktiivisen opiskelun ja työllistymistä edistävän toiminnan ulkopuolella olevia* nuoria oli 8 prosenttia haastelluista ja 13 prosenttia kyselylomakevastaajista, 2 prosentilla kyselylomakevastaajista vointi oli vaihteleva tai risti-riittainen. 8 prosenttia haastatelluista ja 11 prosenttia kyselylomakevastaajista kuului huonosti voiviin työelämän, aktiivisen opiskelun ja työllistymistä edistävän toiminnan ulkopuolella oleviin. 2 prosenttia kyselylomakevastaajista oli sellaisia työelämän, aktiivisen opiskelun ja työllistymistä edistävän toiminnan ulkopuolella olevia, jotka eivät olleet vastanneet kysymykseen hyvinvoinnista.

Voidaan myös havaita, että jokaisessa kolmessa opiskelun tai työelämäosallisuuden pohjalta määritellyssä ryhmässä huonosti voivia tavoitettiin haastatteluun heikoimmin. Haastatteluun ei tavoitettu niitä nuoria, joilla hyvinvointi ei olisi vähintään tilapäisesti kohentunut missään vaiheessa Vamoksen järjestämään toimintaan osallistumista.

Haastatteluun tavoitettiin suhteessa lomakevastaajiin hieman enemmän opiskelujen piirissä olevia nuoria verrattuna työssä oleviin nuoriin. Työllistyneitä nuoria puolestaan tavoitettiin haastatteluun hieman vähemmän kuin heitä oli lomakevastaajissa. Seuraavassa alaluvussa pohditaan työelämästatukseen ja vointiin liittyvän valikoitumisen lisäksi myös muita syitä, jotka saattoivat vaikuttaa tutkimukseen osallistumiseen tai osallistumatta jättämiseen.

4.2.2 Mahdollisia syitä valikoitumiseen

On otettava huomioon, että pitkään koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olleella nuorella voi olla vahva kokemus siitä, että hän ei kuulu yhteiskuntaan, hänellä ei oikeastaan ole edes oikeutta osallistua tutkimuksiin tai ottaa kantaa eikä hänen näkemyksiään oikeasti haluta kuulla (vrt. Gretschel & Myllyniemi 2021, 15–17). Pyrkimys ja tavat saada käsitystä ja nostaa esiin nuorten kokemuksia myös kytkeytyvät usein osaltaan aikuisten ja erilaisten ”institutionaalisten portinvartijoiden” määrittämiin raameihin, jolloin on pohdittava, keiden nuorten ääni tutkimuksissa kuuluu ja keiden jää kuulumatta (Kiilakoski ym. 2018).

On huomattava myös, että kynnys osallistua kumpaankaan laadulliseen tutkimusosuuteen, haastatteluun tai kyselylomakkeen vastaamiseen, on todennäköisesti ollut korkeampi niillä, joilla yksikään kotikielistä ei ole suomi. Aihepiiriin liittyvistä asioista kertominen vieraalla kielellä on oma haasteensa. Vähemmistökieliä puhuvien ja eri kulttuurisista taustoista tulevien nuorten tavoittaminen tutkimukseen olisi vaatinut erilaisia lähestymistapoja aineistonkeruussa sekä erilaisten kulttuuristen tekijöiden tarkempaa huomiointia. Esimerkiksi englanninkielinen tiedote on voinut jo itsessään olla haasteellinen lukea ihmiselle, jonka äidinkieli ei ole englanti tai jolle tutkimukseen osallistuminen ei ole tuttua. Tiedotteen sisältö pyrittiin luomaan mahdollisimman helposti lähestyttäväksi. Kuitenkin luontevampaa ja innostavampaa monelle sekä suomenkielisistä että muita kieliä puhuvista nuorista olisi voinut olla tavata tutkija, kuulla tutkimuksesta – mahdollisesti jopa keskustella – siihen osallistumisesta luonnollisemmalla ja henkilökohtaisemmalla tasolla. Tämä lähestymistapa ei ollut kyseisessä hankkeessa järjestettävissä vallitsevan koronatilanteen takia sekä siksi, että kyseessä olivat toiminnan jo lopettaneet nuoret, joita ei enää tavoittanut samasta paikasta. Jatkossa (ja kun koronatilanne helpottuu) olisi kuitenkin tarpeen miettiä tähänkin kanavia. Tutkijan tekemä videotervehdys voisi olla myös mahdollinen ja osalle nuorista pelkkiä kirjallisia kutsuja helpommin lähestyttävä vaihtoehto (Honkatukia ym. 2020, 22). Myös mahdollinen viranomaisiin tai instituutioihin kohdistuva pelko on voinut vaikuttaa esimerkiksi pakolaistaustaisten tai sellaisten nuorten tavoittamiseen, jotka ovat ylipäättään kohdanneet institutionaalista vainoa tai syrjintää. On myös huomioitava, että esimerkiksi maahanmuuttajataustaiset tai monikulttuuriset nuoret eivät ole yhtenäinen ryhmä (esim. Niskanen & Åstedt 2020, 5) eikä kukaan myöskään edusta vain tiettyä vähemmistöä.

Hyvin huonosti voivan ihmisen voi olla liian raskasta osallistua tutkimukseen ja etenkin haastatteluun esimerkiksi jaksamiseen liittyvistä syistä. Etäyhteyksin myös luottamuksen rakentaminen on vaikeampaa. Koronatilanne vaikutti haastattelujen toteutukseen ja haastateltavien tavoittamiseen, joihin käytettävissä olevat mahdollisuudet olivat kapeampia ja vähemmän huomioivat erilaisissa tilanteissa olevia nuoria. Koronapandemia itsessään on monille nuorille aiheuttanut ahdistusta, jaksamis- ja mielialuongelmia sekä elämäntytyvyyden heikkenemistä (ks. Lahtinen & Myllyniemi 2021), joten on mahdollista, että kynnys osallistua haastatteluun oli koronaepidemian vuoksi vielä noussut.

On huomioitava, että Vamos tai muu palvelu voi tulla myös niin sanotusti väärällä hetkellä nuoren elämään. Usea haastatteluun osallistunut nuori kertoi, että Vamos-palvelu tuli heille oikeaan aikaan. Yksi nuorista kertoi, että aiemmat palvelut olivat varmaan itsessään toimivia, mutta kuten nuori itse kuvasi, ”must tuntuu et mä en ollu siinä vaiheessa oikein valmis siihen apuun mitä siel tarjottiin, ja sit se ei oikein napannu mulle”. Toinen nuori kertoi aluksi pyristelleensä Vamosta vastaan, koska koki ongelmansa itse aiheuttamikseen ja ajatteli, että ”pitää ryhdistäytyä”. Nuorilla oli leimatuksi tulemisen kokemuksia, mutta Vamos-palveluun mennessään tai viimeistään siellä alkuun päästyään kaikki haastattelutavat vaikuttavat olleen suuresti tai vähintään jossain määrin motivoituneita osallistumaan palveluun ja halusivat parantaa tilannettaan tavoilla, jotka Vamoksessa mahdollistuivat, vaikka lähtökohtaiset odotukset eivät olleet kaikilla suuret. Nuoret myös sovelsivat Vamoksen tarjoamia mahdollisuuksia omaan tilanteeseensa ja tavoitteisiinsa sopivilla tavoilla (ks. myös Lähteenmaa 2021, 49–50). Tilanne voi näyttäytyä erilaisena sellaisen nuoren osalta, jolla ei palveluun ohjaututtuaan ole ollut aitoa halua tai kykyä ottaa tukea vastaan tai joka ei esimerkiksi ole kokenut tuen voivan auttaa häntä kohti arvostamaansa elämäntapaa ja tavoitteitaan. On mahdollista, että nuori on esimerkiksi tehnyt aktiivisen valinnan olla työelämän ulkopuolella (Lähteenmaa 2011). Paljon aiempia pettymyksiä kokeneen nuoren ei välttämättä ole helppoa löytää motivaatiota vointinsa ja asioidensa edistämiseen (Ahola & Galli 2010, 141). Nuori on voinut elämässään kokea stigmatisointia, tulla leimatuksi puutteellisenä tai päätyä huolipuheen kohteeksi, mikäli ei esimerkiksi ole kokenut tarvetta hakeutua ohjattuihin suuntiin. Tämä on voinut johtaa itsetunnon heikkenemiseen, häpeään ja eristäytymiseen. (Sivenius & Haverinen 2020; Loukas 2019.) Nuori voi olla psyykkisesti niin huonovointinen, että hänellä ei ole minkäänlaisia resursseja hyötyä palvelusta. Nuorella ei ehkä ole ollut vähäisintäkään luottoa siihen, että hän voisi oikeasti saada tai edes ansaita apua. Tai vaikka valmiuksia palvelusta hyötymiseen olisi ollutkin, palvelu ei välttämättä ole ollut oikea tai se ei ole vastannut nuoren ensisijaisiin tavoitteisiin. On mahdollista, että palvelu on tällöin ollut nuoren kokemuksissa yksi muiden joukossa eikä suuria vaikutuksia ole koettu. Näihin edellä mainittuihin lähtökohtiin liittyviä vastauksia aineistomme tarjoaa vähemmässä määrin, ja jatkossa tarvitaan toisenlaisia lähestymistapoja, jotta laajemmin tavoitetaan haastatteluun ja kuullaan niitä nuoria, joiden Vamos-kokemukset ovat mahdollisesti kyseisenlaisia.

Henkilötietoja on kerätty vain osalta Vamoksessa päättäneitä nuoria. Kaikissa Vamoksen palveluisia tietojen kerääminen tai niiden säilyttäminen palvelun päättymisen jälkeen ei ole sopimusteknisistä syistä edes mahdollista. Esimerkiksi niille nuorille, jotka asioivat ainoastaan Vamoksen etsivässä nuorisotyössä tai pelkästään Vamoksen toteuttamassa Kelan NUOTTI-valmennuksessa, ei pystytty suoraan asiakasrekisteristä saatujen yhteystietojen kautta toimittamaan tiedotetta ja kutsua, mikä hankaloitti näiden nuorten päättymistä haastatteluun.

4.3 KOONTI

Edellisten lukujen pohjalta voidaan yhteenvetona todeta, että Vamos on vaikuttavaa. Vamos-nuoret siirtyvät useammin koulutukseen verrattuna vertailuryhmään. Lisäksi Vamos on yhteiskunnan näkökulmasta kannattavaa inhimillisen hyvän lisäksi, kun sitä annetaan mahdollisimman aikaisin. Vamoksen rooli turvallisena paikkana, jossa saa rauhassa prosessoida asioitaan, on nuorille merkityksellinen.

5 Suositukset ja jatkotutkimus

Koska satunnaistettu vertailukoeasetelma oli mahdoton toteuttaa, tässä tutkimuksessa Vamoksen vaikutuksia ja vaikuttavuutta selvitettiin kaltaistamalla nuoret yhden kokonaisen ikäluokan kohorttiaineistosta. Lisäksi nuorten omaa mielipidettä palvelun vaikuttavuudesta selvitettiin haastattelemalla palvelun päättäneitä nuoria. Hyödyt laskettiin kohorttiaineiston pohjalta kuntouttavaan työllisyystoimintaan osallistuneiden nuorten osalta, koska kaltaistettujen nuorten keskuudessa kuntouttavaan työllisyystoimintaan osallistuneita oli liian vähän luotettavien tulosten saamiseksi. Seuraavaksi listaamme suosituksia sekä Vamos-palvelun kehittämiseksi että Vamoksen vaikuttavuuden todentamiseksi jatkossa.

5.1 SUOSITUKSET VAMOS-PALVELUN KEHITTÄMISEKSI

Tehdyn arviointitutkimuksen perusteella voidaan todeta Vamos-palvelun uudistamisesta seuraavasti: Kerättyjen tutkimusaineistojen ja niistä tähän raporttiin tehtyjen johtopäätösten perusteella Vamos-palvelulle on olemassa selkeä tarve, eikä tarve ole lähivuosina häviämässä. Vamos-palvelun kehittämisen tulevien vuosien kulmakivi on ehdottomasti se, että palvelussa osataan jo palvelun järjestäjän näkökulmasta selkeästi hahmottaa palvelussa mukana olevan nuoren kokonaistilanne, jonka perusteella voidaan rakentaa kunkin nuoren kanssa yksilöllinen, kokonaisvaltainen ja palveluintegraation periaatteille jäsentyvä ”Vamos-polku”, joka ulottuu myös varsinaisen Vamos-palvelun jälkeiseen aikaan. Tämä edellyttää mahdollisesti uudentyyppistä osaamista Vamos-palvelun palveluohjauksesta ja ennen muuta toiminnan seurantamittareiden ja tiedonhallinnan kehittämistä. Yksityiskohtana voidaan todeta tarve uudistaa Vamos-palvelun ryhmätoimintaa niin, että ryhmätilanteissa osataan entistä paremmin ottaa huomioon palvelussa mukana olevien nuorten yksilöllinen tilanne ja edelleen nuorille suunnattu viestintä, joka liittyy Vamos-palveluissa tapahtuviin muutoksiin. Lisäksi tutkijaryhmä suosittelee, että käsillä olevaa vaikuttavuustutkimusta hyödynnetään Vamos-palvelun sisäisissä koulutuksissa, koska raportti tarjoaa yksityiskohtaista tietoa nuorten kokemuksista Vamos-palvelun aikana, mikä toimii tarpeellisenä reflektiopohjana Vamos-palvelua edelleen kehitettäessä. Tällainen Vamos-palvelun sisäinen prosessointi on tärkeää, jotta ymmärretään se, miten nuoret kokevat tulevansa autetuiksi Vamos-palvelun piirissä ja miten asiaan voisi reagoida. Soveltuvin osin käsillä olevan vaikuttavuustutkimuksen johtopäätöksiä voi ja kannattaa käydä läpi myös palvelun piirissä olevien nuorten kanssa, mikä vahvistaa Vamos-palvelun horisontaalista, nuoriin kohdistuvaa tilivelvollisuutta. Vamoksessa kannattaa myös pohtia, missä määrin nuoria kannustetaan kriittisesti tutkimaan erilaisia heitä koskevia normeja ja niiden mielekkyyttä, sekä miettii tarpeellisia luovia vastarinnan paikkoja ja keinoja yhdessä nuorten kanssa (ks. Sivenius & Haverinen 2020, 197; Toiviainen 2020, 41).

5.2 SUOSITUKSET VAMOS-PALVELUN VAIKUTTAVUUDEN TODENTAMISEKSI JATKOSSA

Jotta tulevaisuudessa Vamoksesta tehtävä vaikuttavuustutkimus olisi entistä luotettavampaa ja tarkempaa, tulisi Vamos-asiakasrekisterin ylläpitäjien ja tutkijoiden kiinnittää huomiota seuraaviin suosituksiin:

Vamos-palvelun asiakasrekisteriaineiston laadukkuuden parantaminen

- Vamos-nuorista tulisi kerätä nykyistä tarkemmat taustatiedot – esimerkiksi mielenterveys-tiedot ja peruskoulun päättötodistuksen keskiarvotiedot – Vamos-asiakasrekisteriin kaltaistuksen luotettavuuden lisäämiseksi niissä rajoissa, joissa (arkaluontoisten) henkilötietojen kerääminen ja tallentaminen on tietosuojasyistä ja sopimusteknisistä syistä mahdollista.
- Vamos-asiakasrekisterin tausta- ja seurantatietojen eheyteen (aukottomuuteen) tulisi kiinnittää huomiota tulosten luotettavuuden lisäämiseksi ja valikoitumisen välttämiseksi. Tietojen eheyden vahvistamiseksi nuoria tulee motivoida ja osallistaa prosessiin kadon minimoimiseksi. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää työmarkkinastatustietojen eheyteen Vamoksen päättyessä ja palvelun jälkeisiin seurantatietoihin. Eheämmät tiedot tarkentavat aineiston perusteella laskettavaa onnistumisprosenttia, joka on toiminut tässä raportissa esitetyn hyötyanalyysin pohjana.
 - > Tutkijaryhmä suosittelee tutkimus- ja kehittämishanketta, jossa tutkitaan pienellä otoksella Vamos-nuorten motivointi- ja osallistamiskeinoja asiakasrekisteritietojen eheyden maksimoimiseksi Vamos-palvelun aikana ja sen päättymisen jälkeen. Lisäksi tutkijaryhmä suosittelee, että suoritetaan vertailu, ns. laadun varmistus, otoksen ja entiseen tapaan kerättyjen tietojen välillä. Vertailu antaa osviittaa mahdollisen kadon enimmäissuuruudesta.

Kattavampi aineisto

- Jotta vaikuttavuuden pysyvyyttä voidaan mitata paremmin Vamoksen päättymisen jälkeiset seurantatiedot suositellaan kerättäväksi pidemmältä ajalta kuin kolmen ja kuuden kuukauden kohdalta niissä rajoissa, joissa tietojen kerääminen on tietosuojasyistä ja sopimusteknisistä syistä mahdollista.
- Tulevaisuudessa tehtävien mahdollisten haastatteluaineistojen keräämisessä tulee kiinnittää erityistä huomiota muualle kuin koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneiden nuorten tavoittamiseen.

Metodologiset lähestymistavat

- kvasikokeellisen tutkimusasetelman rakentaminen
- inklusiivisemmat lähestymistavat nuorten tavoittamisessa tutkimukseen
- mahdolliset muut tutkimusmenetelmät nuorten kokemusten tutkimisessa haastattelujen ja kyselylomakkeen ohessa (esimerkiksi havainnointi Vamoksen päättäneiden ryhmissä)

- useampi seuranta haastattelu samoille Vamoksen päättäneille nuorille tietyin aikavälein, jotta voitaisiin tarkastella pidempää jatkumoa Vamoksen ja muiden tekijöiden vaikutusten suhteen.

5.3 JATKOTUTKIMUSTARPEITA

Nyt toteutettu tutkimus avaa uusia tutkimusnäkökulmia Vamos-palveluun ja toisaalta siinä mukana olleisiin nuoriin. Ensiksi olisi tärkeää tutkia Vamos-palvelussa mukana olleita nuoria ”Vamos-vaiheen” jälkeen. Tällöin tutkimuskohteena olisivat opiskelemaan tai töihin ohjautuneiden nuorten uusissa opinnoissa tai työyhteisössä kokemat vaikutusmahdollisuudet, luottamussuhteet ja tuki. Missä määrin nämä toteutuessaan mahdollistavat suotuisaa jatkumoa tai puuttuessaan heikentävät sitä? (Ks. myös Toiviainen 2019.) Vamos on viime aikoina lisännyt etenkin Helsingin seudulla yhteistyötä työelämän edustajien kanssa nuorten työhön pääsemisen ja työhön kiinnittymisen tukemiseksi sekä kehittänyt tukea myös nuorestaan huolissaan olevalle perheelle (Diakonissalaitos 2021a; Diakonissalaitos 2021c). Toiseksi yhdenvertaisuuden toteutuminen palvelukentällä ei ole kattavaa ja erilaiset esimerkiksi nuoren taustaan liittyvät tekijät vaikuttavat nuorten kokemuksiin palveluiden piirissä (Peltola & Moisio 2017, 24–26). Jatkossa olisikin tarpeen sosiaalisten erojen yhtäaikaisen tarkastelun avulla selvittää, onko risteävillä eroilla (esim. ikä, yhteiskuntaluokka, etninen tausta, sukupuoli-identiteetti, seksuaalinen suuntautuminen, asuinpaikka, vammaisuus tai vammattomuus ja toimintakyky) merkitystä suhteessa nuorten kokemiin Vamoksen vaikutuksiin (ks. Haikkola ym. 2021, 112; Peltola & Moisio 2017, 25). Kolmanneksi Vamos-palvelun kannalta mielenkiintoinen tutkimushanke olisi selvittää analyyttisesti Vamos-palvelua palveluperusteisen toimintalogiikan (service dominant logic) näkökulmasta eri paikkakunnilla, jolloin voitaisiin empiirisesti todentaa Vamos-palvelun merkitystä osana paikallista nuorille tarkoitettua palveluekosysteemiä.

Lähteet

- Aaltonen, S., Kivijärvi, A. & Myllylä, M. (2019). Työn ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten aikuisten koettu hyvinvointi. *Yhteiskuntapolitiikka* 84(3), 301–311.
- Ahola, S. & Galli, L. (2010). Nuorten koulupudokkaiden ja heidän ohjaajiensa syrjäytymispuheen ulottuvuudet. Teoksessa A.-H. Anttila, K. Kuussaari & T. Puhakka (toim.), *Ohipuhuttu nuoruus?* (Nuorten elinolot vuosikirja 2010) (s. 132–143). Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura & Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos & Valtion nuorisotieteiden neuvottelukunta.
- Alanen, O., Kainulainen, S. & Saari, J. (2015). *Vamos tekee vaikutuksen: Vamos-nuorten hyvinvointikokemukset ja tulevaisuuden odotukset*. (HDL raportti 1/2014). Helsingin Diakonissalaitos.
- Alanen, O. & Kotkavuori, A. (2014). *Välittämisen ammattilaiset: Vamoksen käsikirja etsivään nuorisotyöhön*. Helsingin Diakonissalaitos.
- Anis, M. (2008). *Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat*. Väestöliitto.
- Diakonissalaitos. (26.5.2021a). *Vamos Helsinki*. Haettu osoitteesta <https://www.hdl.fi/vamos/kaupungit/helsinki/>
- Diakonissalaitos. (15.6.2021b). *Vaikuttavuus*. Haettu osoitteesta <https://www.hdl.fi/vamos/vaikuttavuus-vamoksessa/>
- Diakonissalaitos. (1.4.2021c). *Yhdessä kohti parempaa työelämää*. Haettu osoitteesta <https://www.hdl.fi/blog/yhdessa-kohti-parempaa-tyoelamaa/>.
- Elder, G. H. Jr. & Shanahan, M. J. (2006). The life course and human development. Teoksessa W. Damon & R. M. Lerner (toim.), *Handbook of child psychology. Theoretical models of human development* (s. 665–715). John Wiley and Sons.
- Ekholm, E. (2013). "Mä en olisi tässä nyt": Nuorten kokemusasiantuntijoiden mielipiteitä Helsingin Diakonissalaitoksen intensiivihoidosta. Helsingin Diakonissalaitos.
- Finlex (15.6.2021). Laki kuntouttavasta työtoiminnasta. Haettu osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010189>
- Flay, B., Biglan, A., Boruch, R. F., Castro, F. G., Gottfredson, D., Kellam, S., Mościcki, E. K., Schinke, S., Valentine, J. C. & Ji, P. (2005). Standards of evidence: Criteria for efficacy, effectiveness and dissemination. *Prevention Science*, 6(3), 151–175.
- Gretschel, A. & Myllyniemi, S. (2021). *Kuulummeko yhteiskuntaan? Työn ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten käsityksiä tulevaisuudesta, demokratiasta ja julkisista palveluista*. (Kunnallissalan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 110). KAKS – Kunnallissalan kehittämissäätiö.

- Gretschel, A. & Hästbacka, N. (2016). *Onnistunut monialainen nuorten kohtaamisen malli: Arviointi Kaikki käy koulua toiminnan vaikutuksista*. (Nuorisotutkimusseuran / Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 109 & Helsingin kaupungin nuorisosiainkeskus, julkaisuja 1). Nuorisotutkimusseura.
- Haapakorva, P., Ristikari, T., & Gissler, M. (2017). The impact of parental employment trajectories on children's early adult education and employment trajectories in the Finnish Birth Cohort 1987. *Longitudinal and Life Course Studies*, 8(4), 341–364.
- Haikkola, L., Määttä, M., Toiviainen, S. & Uusikangas, S. (2021). Työllistymistä edistävien palvelujen yhdenvertaisuus nuorten näkökulmasta. Teoksessa P. Berg & S. Myllyniemi (toim.): *Palvelu pelaa! Nuorisobarometri 2020*. (Nuorisotutkimusseuran / Nuorisotutkimusverkoston verkkojulkaisuja 157). Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusverkosto & Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Hakonen, M. (2018). *Nuorten osallisuus terveysvalinnoissa: Haastattelututkimus Vamos-toiminnassa oleville nuorille* [pro gradu -tutkielma, Itä-Suomen yliopisto]. Itä-Suomen yliopiston avoimien aineistojen eRepo-palvelu. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20181267>.
- Harju, H. (2020). *Työn ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten itseohjautuvuuden tukeminen Vamos Helsingissä* [Opinnäytetyö, Laurea-ammattikorkeakoulu]. Theseus – ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöt ja julkaisut verkossa. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2020061218530>.
- Hilli, P., Juutinen, A., Keski-Säntti, M. & Ristikari, T. (2020). *Koulusta työelämään siirtymisen polut ja yhteiskunnalliset vaikutukset*. (Itä-Suomen tutkimuksia 2020:2). Itä-Suomen yliopiston lastensäätiö sr.
- Hirvikoski, S. (2016). *Välittävää kohtaamista nuorilähtöisesti: Sosiaalinen vahvistaminen Vamos-moksessa* [Opinnäytetyö, Metropolia ammattikorkeakoulu]. Theseus – ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöt ja julkaisut verkossa. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2016120118694>.
- Honkatukia, P., Kallio, J., Lähde, M. & Mölkänen, J. (2020). *Omana itsenä osa yhteiskuntaa: Itsenäistyvät nuoret aikuiset kansalaisina*. ALL-YOUTH-tutkimushanke & Punaisen Ristin Nuorten turvatalo.
- Häkli, T., Saarikoski, E. & Lovio, I. (2019). *Kuinka auttaa unohtuneita ja toivottomia nuoria? Vamos Mindsetin opit ja konseptin mallinnus*. Nuorisotakuuta yhteisötakuun suuntaan –kärkihanke, 2016–2018. Helsingin Diakonissalaitos / Palmu.
- Hänninen, V. (2008). Narratiivisen tutkimuksen eettiset haasteet. Teoksessa A-M Pietilä & H. Länsimies (toim.), *Etiikkaa monitieteisesti: Pohdintaa ja kysymyksiä* (s. 121–140). (Kuopion yliopiston julkaisuja F 45). Kuopion yliopisto.
- Isola, A-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokio, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. (Työpaperi 33/2017). Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

- Jané-Llopis, E., Katschnig, H., McDaid, D. & Wahlbeck, K. (2010). *Evidence in public mental health: Commissioning, interpreting and using evidence on mental health disorder prevention: An everyday primer*. Instituto Nacional de Saúde Doutor Ricardo Jorge.
- Jukarainen, M. & Kylliäinen, R. (2021). *Vamoksen työntekijöiden ja asiakkaiden kokemuksia etävalmennuksesta Covid19-kriisin aikana*. Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsingin yliopisto.
- Kalenius, A. (2014). *Koulutus, työllisyys ja työttömyys*. (Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 13). Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Kauppinen, E. (2018). *Moniääninen ruokaympäristö – ruokakasvatuksen mahdollisuudet nuorisotaloilla*. (Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 38). Helsingin yliopisto.
- Kiilakoski, T., Honkatukia, P. & Huttunen, R. (2018). Teoria nuorten ja nuorisotyön tutkimuksessa. Teoksessa T., Kiilakoski & P., Honkatukia (toim.), *Miten tutkia nuoria ja nuorisotyötä*. (Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 206). Vastapaino.
- Kuula, A. (2011). *Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Vastapaino.
- Känkänen, P. (2013). *Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa: kohti tilaa ja kokemuksia*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Lahtinen, J. & Myllyniemi, S. (2021). *Nuorten tyytyväisyys elämään korona-ajan ensimmäisen puolen vuoden aikana*. (Poikkeusolot – nuorten arki koronan keskellä – kirjoitussarja. Näkökulma-sarja). Nuorisotutkimusverkosto.
- Laine, T. (2018). Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa: R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2: Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (s. 29–50). (5. uudistettu ja täydennetty painos.) PS-Kustannus.
- Laine, S. & Hartman, M. (2020). *Nuorten taidevierailukokemukset ja kulttuurinen osallisuus Taidetestaajat-hankkeessa*. (Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 224). Nuorisotutkimusseura.
- Laine, T. & Sarmia, V. (2020a). NEET-nuorten valmennus ohjaa nuoria työllisyys- ja koulutuspoluille. *Talous & yhteiskunta -lehti*, 2, 58–63.
- Laine, T. & Sarmia, V. (3.5.2020b). *Vamoksen vuosi 2019*. Haettu osoitteesta <https://evermade-hdl.s3.eu-central-1.amazonaws.com/wp-content/uploads/2020/02/04081824/Vamoksen-vaikuttavuuden-vuosi-2019-002.pdf>
- Laine, T. & Sarmia, V. (24.5.2021). *Vamoksen vuosi 2020*. Haettu osoitteesta <https://evermade-hdl.s3.eu-central-1.amazonaws.com/wp-content/uploads/2021/02/10171459/Vamoksen-vaikuttavuuden-vuosi-2020.pdf>
- Lantela, L., Nurmi, H., Nikupeteri, A., Kallinen, K., Laitinen, M., Leinonen, J., Turunen, T. & Vasari, P. (2020). Perheen ja ammattilaisten merkitys nuorten osallisuuden tukemisessa. *Nuorisotutkimus*, 38(3), 23–39.

- Loukas, S. (2019.) *Psykososiaalisesti oireilevien, koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten identiteetit ja niihin liittyvät kokemukset* [Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto]. HELDA – Helsingin yliopiston digitaalinen arkisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201912304275>.
- Lähteenmaa, J. (2021). Nuorten työttömien orientaatiot aktivointitoimenpiteissä. *Nuorisotutkimus*, 39(1), 37–53.
- Lähteenmaa, J. (2011). Nuoret työttömät ja yliviritetty toimijuus. *Nuorisotutkimus*, 29(4), 47–60.
- MacNay, L. (2016). Agency. Teoksessa L., Disch & M., Hawkesworth (toim.), *Oxford Handbook of Feminist Theory*. Oxford University Press. Oxford Handbooks Online.
- Mahalanobis, P. C. (1936). On the generalized distance in statistics. *Proceedings of the National Academy of Sciences, India*, 2, 49–55.
- Mark, M.M. & Henry G.T. (2006) Methods for policy-making and knowledge development evaluations. Teoksessa Shaw, I. F. ym. (toim.), *The SAGE Handbook of Evaluation* (s. 317–339). Sage.
- Merleau-Ponty, M. (2002/1945): *Phenomenology of Perception*. Routledge.
- Miles, E. (2018). Bus journeys, sandwiches and play: young children and the theatre event. *Research in drama education* 23(4), 20–39.
- Moisio, J. (2018). *Kohtaamisia retkillä. Osallisuus ja yhteisöllisyys lastenkotien retkitoiminnassa*. (Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 203). Nuorisotutkimusseura.
- Määttä, M., Asikainen, E. & Saastamoinen, M. (2016). Tukeminen ja pakot nuorten vaikeutuneissa koulutussiiirtymissä. *Nuorisotutkimus*, 34(1), 18–34.
- Niskanen, M. & Åstedt, T. (2020). Johdanto: sananen siitä, miksi teimme tämän julkaisun. Teoksessa: M. Niskanen & T. Åstedt (toim.), *Näkökulmia monikulttuurisen taustan omaavan lapsen ja perheen tukemiseen*. Helsingin Diakonissalaitoksen säätiö sr.
- Nordic Healthcare Group. (2016). *VAMOS: Vaikuttavuuden mittaamisen arviointi*. Loppuraportti. https://www.hyvanmitta.fi/wp-content/uploads/2018/10/HDL_Vamos_loppuraportti.pdf
- Paananen, R., & Gissler, M. (2011). Cohort profile: The 1987 Finnish Birth Cohort. *International Journal of Epidemiology*, 41(4), 941–945.
- Peltola, M. & Moisio, J. (2017). *Ääniä ja äänettömyyttä palvelukentillä*. (Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 112). Nuorisotutkimusseura.
- Pietilä, I. (2017). Ryhmäkeskustelu. Teoksessa: M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvaori (toim.), *Tutkimushaastattelun käsikirja* (s. 111–130). Vastapaino.
- Pietikäinen, R. (2019). *”Tulosperusteinen palvelu ja eri tavoin heikossa asemassa olevien nuorten palvelu ei ole toimiva yhdistelmä.” – Työpajatoimijoiden näkemyksiä tulosperusteisuudesta Nuoret töihin! ja Nuoret kohti työtä! -palveluissa*. Valtakunnallinen työpajayhdistys.

- Pääjoki, T. (2021). *Kristallikruunuja ja samettiverhoja: Koulut ja taidetoimijat yhteistyössä Taidetestaajat-hankkeessa*. (Taideyliopiston teatterikorkeakoulu, Kokos julkaisuja 9). Taideyliopiston CERADA.
- Pääjoki, T., Laine, S. & Hartman, M. (julkaisematon käsikirjoitus, tulossa 2021). *Ruoan merkitykset yläkoulun retkellä. Tapaustutkimus Taidetestaajat-hankkeesta*.
- Rajavaara, M. (2006). *Yhteiskuntaan vaikuttava Kela: katsaus vaikuttavuuden käsitteisiin ja arviointiin*. (Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 69). Kelan tutkimusosasto. Kela.
- Rekonen, A. (2018). *Tavoitteellinen työskentely Vamoksessa* [Opinnäytetyö, Metropolia Ammattikorkeakoulu]. Theseus – ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöt ja julkaisut verkossa. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201802192585>.
- Ripatti, I-M. & Ripatti, P. (2012). *Nuorten syrjäytymisen ehkäisy toimintakeskuksessa: Nuorten arvio voimavaroista ja heitä tukevista menetelmistä syrjäytymisen ehkäisyssä* [Opinnäytetyö, Diakonia-ammattikorkeakoulu & Laurea-ammattikorkeakoulu]. Theseus – ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöt ja julkaisut verkossa. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2012112616553>.
- Ristikari, T., Törmäkangas, L., Lappi, A., Haapakorva, P., Kiilakoski, T., Merikukka, M., Hautakoski, A., Pekkarinen, E., & Gissler, M. (2016). *Suomi nuorten kasvuympäristönä. 25 ikävuoden seuranta vuonna 1987 Suomessa syntyneistä*. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) ja Nuorisotutkimusverkosto. Raportti 9).
- Robertson, P. J. (2018). Developing career capabilities in “NEET” young people: experiences of participants in the Prince’s Trust team programme. *British Journal of Guidance & Counselling*, 46(6), 752–764.
- Ruhanen, S. (2020). *Nuorten kokemuksia Vamoksen tuottamasta sosiaalisen kuntoutuksen yksilövalmennuksesta*. [Opinnäytetyö, Jyväskylän ammattikorkeakoulu]. Theseus – ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöt ja julkaisut verkossa. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2020060817600>.
- Sen, A. (1985). *Commodities and capabilities*. Elsevier Science Publishers B.
- Sipilä, K. (2015). *Yksilöohjaus osana starttivalmennusta. Helsingin Diakonissalaitos Vamos Mun Startti*. [Opinnäytetyö, Mikkelin ammattikorkeakoulu]. Theseus – ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöt ja julkaisut verkossa. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201505209219>
- Sitra (14.6.2021). *Lasten ja nuorten SIB! Siis mikä?* Haettu osoitteesta <https://www.sitra.fi/artikkelit/lapset-ja-nuoret-sib-kysymyksiä-ja-vastauksia/>
- Sivenius A. & Haverinen, H.-K. (2020). *Merkattu nuori ja Ohjaamot*. Teoksessa: Mirja Määtä & Anne-Mari Souto (Toim.) *Tutkittu ja tulkittu Ohjaamo. Nuorten ohjaus ja palvelut integraatiopyörteessä* (s. 183–202). (Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 154). Nuorisotutkimusseura.
- STM (17.5.2021). *Kuntouttava työtoiminta*. Haettu osoitteesta <https://stm.fi/kuntouttava-tyotoiminta>.

- Taimi-Hannukainen, E. & Puhakka, K. (2020). *Nuorten kokemukset toimijuudestaan ja sen muutoksista Vamos-kuntoutuksen aikana*. Käytäntötutkimusraportti. Helsingin yliopisto: Sosiaalitieteiden maisteriohjelma.
- TENK, tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2012.) *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa: Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012*.
- THL (17.5.2021a). *Kansalliset syntymäkohortit 1987 ja 1997*. Haettu osoitteesta <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kansallinen-syntymakohortti-1987>.
- THL (18.2.2021b). *Metavisaalisuutta*. Haettu osoitteesta <https://fb-studies.github.io/meta-visu/?lang=fi&ds=finnish-birth-cohorts>.
- Tilastokeskus (17.6.2021). *Palkkarakenne*. Haettu osoitteesta <https://www.stat.fi/til/pral/>.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi.
- Toikkanen, J. & Virtanen, I. A. (2018). Kokemuksen käsitteen ja käytön jäljillä (s. 7–24). Teoksessa: Jarkko Toikkanen & Ira A. Virtanen (toim.), *Kokemuksen tutkimus VI. Kokemuksen käsite ja käyttö*. Lapland University Press.
- Toivainen, S. (2018). Sopeutumista, sitkeyttä ja selviytymistä: Nuorten relationaalinen toimijuus siirtymässä marginaalista kohti valtavirtoja. *Nuorisotutkimus*, 36(4), 35–49.
- Toivainen, S. (2019). *Suhteisia elämänpolkuja – yksilöiden elämänhallintaa? Koulutuksen ja työn marginaalissa olevien nuorten toimijuus ja ohjaus*. (Nuorisotutkimusverkoston / Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 217). Nuorisotutkimusseura.
- Toivainen, S. (2020). Ohjaus ja yhteistoimijuuden ulottuvuudet Ohjaamossa. Teoksessa: M. Määttä & A.-M. Souto (toim.), *Tutkittu ja tulkittu Ohjaamo. Nuorten ohjaus ja palvelut integraatiopyörteessä* (s. 27–45). (Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 154). Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Tuominen, P. (2004). *Todennäköisyyslaskenta I*. Limes.
- Uusikangas, S. & Hiilamo, H. (2020). Nuorten aikuisten aktivointi, sanktiot ja poiskäännytäminen TE-palveluissa. Teoksessa: M. Määttä & A.-M. Souto (toim.), *Tutkittu ja tulkittu Ohjaamo. Nuorten ohjaus ja palvelut integraatiopyörteessä* (s. 120–145). (Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 154). Nuorisotutkimusseura.
- Virtanen, P (2007) *Arviointi: Arviointitiedon luonne, tuottaminen ja hyödyntäminen*. Edita.
- Warman, A. (2016). Eating well and nurturing others: the role of food in good fostering practise. *Adoption & Fostering* 40(2), 140–152.
- Wrede-Jäntti, M. & Westerback, F. (2020). Haastavia tilanteita nuorten arvostamassa Ohjaamossa – Miten Ohjaamoon tyytymättömät nuoret perustelevat kritiikkinsä? Teoksessa: M. Määttä & A.-M. Souto (toim.), *Tutkittu ja tulkittu Ohjaamo. Nuorten ohjaus ja palvelut integraatiopyörteessä* (s. 46–69). (Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 154). Nuorisotutkimusseura.

Ågren, S. (2021). Exploring vocational education students' visions of a succesful transition to working life from the perspective of societal belonging. *Journal of Applied Youth Studies* 4(1), 67–81.

Özbas, M. (2018). "Osallisuus näkyy ohjaajien ja nuorten välisessä toimivassa yhteistyössä". *Nuorten osallisuus ja sen kehittäminen Vamoksessa* [Opinnäytetyö, Humanistinen ammattikorkeakoulu]. Theseus – ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöt ja julkaisut verkossa. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201804285827>.

Liitteet

Liite 1. Tiedote tutkimukseen osallistuville

Liite 2. Haastattelun taustatietolomake + teemahaastattelurunko

Liite 3. Kyselylomake

Liite 4. Työeläkemaksu

Liite 5. Kustannustekijöiden erittely ja laskentamalli

Liite 6. Nuorten kertomaan pohjautuvat tyyppitarinat

Liite 7. Mitä Vamos oli nuorten mielestä?

Liite 8. Nuorten kertomia kehittämisajatuksia ja kritiikkiä

Liite 9. Vamoksen roolista ja vaikutuksista suhteessa nuorten toimijuuteen ja yhteiskunnan rakenteisiin

Liite 10. Koronapandemian vaikutukset Vamos-toimintaan, Vamoksesta hyötymiseen ja hyötyjen keston

Liite 11. Kyselylomakeaineisto valikoituvien osien

Liite 12. Vamos-nuorten koetut tulevaisuudennäkymät Vamoksen päättymisen jälkeen

Hei hyvä Vamos-palveluihin osallistunut nuori! Haluaisimme kuulla ajatuksiasi ja kokemuksiasi.

Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö sr. (Itla) tekee vaikuttavuustutkimusta Vamos-palveluista kulu-
van syksyn 2020 ja kevään 2021 aikana. Tavoitteena on tutkia, miten Vamos-palvelut ovat vaikuttaneet
palveluihin osallistuneiden nuorten koulutus- ja työelämäsiirtymiin ja hyvinvointiin.

Haastattelemme noin kahtakymmentä Vamos-palveluihin osallistunutta nuorta etäyhteyden väli-
tyksellä tai kasvotusten. Haastattelut on mahdollista toteuttaa yksin tai osana ryhmää. Haastatteluiden
avulla saamme lisätietoa Vamos-palveluiden vaikuttavuudesta, mutta myös muista koulutukseen ja
työhön siirtymiseen vaikuttavista tekijöistä. Mahdollinen haastattelu kestää kaikkinsa noin 1,5–2
tuntia. Lisäksi keräämme Vamos-palveluihin osallistuneiden nuorten taustatietoja ja kokemuksia säh-
köisen kyselyn avulla myöhemmin loppuvuonna. Kysely tehdään nimettömästi eikä tutkittavaa tunnis-
teta. Kyselyyn vastaaminen kestää noin 15 minuuttia.

Kaikki haastatteluilla ja kyselyllä kerätty aineisto tullaan käsittelemään siten, että yksittäistä henkilöä
ei tunnista aineiston käsittelyn eikä tulosten julkaisemisen yhteydessä. Haastateltavien oikeita nimiä
ei käsitellä aineistoa analysoitaessa, vaan nimet muutetaan. Aineistoa säilytetään lukituissa tiloissa ja
salasanasuojatuilla tietokoneilla. Aineistoa käsittelevät vain tutkimuksen toteuttajiksi virallisesti kirja-
tut henkilöt. Kerätty aineisto tullaan hävittämään tutkimuksen päättyessä kesäkuun 2021 lopussa.

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Sinulla on oikeus kysyä lisätietoja tutkimuksesta ja
keskeyttää osallistuminen tutkimukseen missä tahansa vaiheessa tutkimusta. Tietoja ei tulla yhdistä-
mään muihin aineistoihin. Tutkimuksen tarkoitus ei ole ulkopuolelta arvioida esimerkiksi elämäntilan-
nettasi tai onnistumisesi, vaan nimenomaan tutustua omiin kokemuksiisi Vamos-palveluiden mahdol-
lisista vaikutuksista. Kaikki vastaukset ovat erittäin arvokkaita.

Jos haluat osallistua haastatteluun, ole yhteydessä tutkija Maaria Hartmaniin sähköpostilla tai puhe-
limitse haastatteluajan sopimiseksi. Suostumus pyydetään haastattelutilanteessa.

Tutkimusta rahoittaa Vamos-palveluiden kehittäjä/toimittaja Helsingin Diakonissalaitoksen säätiö
sr. (HDL). Yhteystiedot on haettu HDL:n Vamos ja työllisyys asiakastietorekisteristä.

Ystävällisin terveisin

Petri Virtanen

Itlan toimitusjohtaja, vastuullinen tutkija
(yhteystiedot)

Ensisijaiset yhteydenotot

Maaria Hartman

Tutkija, Itla

(yhteystiedot)

Taustatietolomake

Toteutettaessa haastattelu etäyhteyksien avulla, kysytään taustatiedot puhelimitse ennen haastattelua tai haastattelun alussa ennen varsinaista nauhoitusta. Haastattelija kirjaa tiedot sähköiselle lomakkeelle.

Lomakkeeseen kirjattuja tietoja käyttävät vain Vamos-palveluiden vaikuttamistutkimus -hankkeen tutkijat tutkimustarkoituksessa. Aineistoa ei käsitellä haasteltavan oikealla nimellä, vaan nimi muutetaan. Täytetyt lomakkeet säilytetään sähköisessä muodossa ja hävitetään tutkimuksen päätyttyä 30.6.2021.

1. Haastateltavan nimi
2. Ikä
3. Sukupuoli
 - Nainen
 - Mies
 - Muu
 - En halua kertoa
4. Asuinpaikkakunta
5. Kauanko Vamos-palvelun suorittamisesta on aikaa (kuukauden tarkkuudella)?
6. Vamos-palvelu, johon osallistuin, oli
 - Vamos ryhmä- ja yksilövalmennus, mikä?
 - Vamos yksilövalmennus, mikä?
 - Vamos ryhmävalmennus, mikä?
 - Nuotti-valmennus
 - Vamos etsivä nuorisotyö
 - Vamos Urapalvelut
 - muu palvelu, mikä?
7. Olen ennen Vamos-palvelua ollut työllisyyttä edistävässä palvelussa tai toiminnassa (esim. kuntouttava työtoiminta)
 - Kyllä, missä?
 - Ei
8. Mikä seuraavista kuvaa tämänhetkistä työllisyys- tai opiskelutilannettasi? Voit valita myös useamman vaihtoehdon.
 - opiskelen
 - käyn palkkatyössä tai olen yrittäjä
 - työskentelen apurahalla
 - en käy työssä

- haen työtä tai opiskelupaikkaa
- olen työllistymistä edistävässä palvelussa, missä? (esim. kuntouttava työtoiminta, työkokeilu)
- olen mukana muussa toiminnassa/muun palvelun piirissä, missä?
- osallistun yhteiskunnalliseen toimintaan muulla tavoin, miten?
- olen eläkkeellä
- saan kuntoutustukea
- olen sairauspäivärahan piirissä
- muu tilanne, mikä?

Teemahaastattelurunko

Yleistä keskustelua ja mahdollisia lämmittelykysymyksiä

- Mitkä asiat elämässä ovat sinulle tärkeitä/ merkityksellisiä?
- Miten vietät vapaa-aikaasi?

Vamos-palvelun lähtökohdat, elämäntilanne ja sen muutokset

1. Olet osallistunut Vamos-palveluun. Haluaisitko kertoa vapaasti, mitä Vamos-palvelu tarjoi/sisälsi kohdallasi?
2. Milloin palvelu alkoi/päätyi? Kuinka usein kävit Vamoksessa?
3. Miten/millaisena koit palvelun?
4. Kuvailisitko elämäntilannettasi ennen Vamos-palvelua/Vamos-palvelun jälkeen? Tapahtui-ko elämässäsi muutoksia Vamokseen osallistumisen aikana (esim. koetussa hyvinvoinnissa/elämänlaadussa, työhön, opiskeluun, yhteiskunnalliseen tai muuhun toimintaan osallistumisessa)? Mikä muutoksiin vaikutti? Miten kuvailisit aiempia kouluajojasi?
5. Kuvailisitko nykyistä elämäntilannettasi (työ tai muu mahdollinen toiminta, hyvinvointi, ihmissuhteet, itsearvostus, haaveet, taloudellinen tilanne, elämänhallinta, asumisjärjestelyt ym)? Millaisia voimavaroja sinulla on? Mikä sinua kannattelee?
6. Minkä asioiden (esim. sosiaaliset suhteet, palvelut ml. Vamos, oma itsenäinen toiminta, yhteiskunnalliset tekijät, harrastukset, työ, koulutus, sattuma tms) koet viime aikoina (aikaväliä muokataan sen mukaan, milloin osallistuja ollut Vamoksessa) vaikuttaneen kohdallasi vahvistavasti tai heikentävästi
 - hyvinvointiin ja elämänlaatuun
 - toiveikkuuteen, luottamukseen, itsearvostukseen
 - ihmissuhteisiin
 - taloudelliseen tilanteeseen
 - opiskelu- ja työelämävalmiuksiin
 - opiskelupaikan, työn, harrastusten tai muun toiminnan löytymiseen
 - mahdollisesti tarpeellisten palveluiden piiriin hakeutumiseen

(Näihin liittyen tarkentavia kysymyksiä tilannekohtaisesti)

7. Kuinka tyytyväinen olet nykytilanteeseesi, olisitko 5 vuoden päästä tyytyväinen?
8. Miten koet Vamos-palvelun merkityksen? Onko se vaikuttanut elämääsi? Kuinka Vamos-palvelu on vaikuttanut ja mihin osa-alueisiin (esim. työelämä, ihmissuhteet, hyvinvointi/elämänlaatu, toimintakyky)? (Tämä erityisesti, jos edellisessä kohdassa ei tule selvästi esiin)

Vamoksen merkitys tarkemmin

9. Mikä Vamoksessa oli kaikista vaikuttavinta/ merkityksellisintä sinulle? Mitkä muut asiat palvelussa olivat merkityksellisiä silloisen tilanteen/nykytilanteen/tulevaisuuden kannalta?
10. Saitko elämäsi asioihin tukea Vamoksesta? Millaisiin asioihin? Tapahtuiko joitakin muutoksia? Millaisia? (Tämä erityisesti, jos edellisissä kohdissa ei tule selvästi esiin) Kauanko Vamoksen mahdolliset vaikutukset tai kannattelu jatkuivat/ jatkuvatko edelleen?
11. Mihin et saanut Vamoksesta tukea, mutta olisit kaivannut? Mitä muuttaisit Vamoksessa?
12. Jos ajatellaan, että Vamos-palvelun aloittaminen oli tietynlainen siirtymä tai muutos, niin tapahtuiko elämässäsi muita muutoksia Vamos-palvelun aikana tai juuri ennen/jälkeen? Mitä muutokset olivat, ja olivatko ne sinulle myönteisiä vai kielteisiä?
13. Hakeuduitko muun mahdollisesti tarvittavan tuen/palvelun piiriin Vamos-palvelun aikana? Mikä sai hakeutumaan? Koetko saaneesi tukea/ tulleeesi autetuksi? Millaisia kokemuksia palveluista sinulla on ollut aiemmin elämässäsi? Nykyiset palvelut?
14. Oletko kokenut voineesi/voivasi vaikuttaa saamiisi palveluihin ja niiden sisältöihin? Miten Vamos ja mahdolliset muut palvelut nivoutuivat toisiinsa? Millaisena koet paikkakuntasi palvelutilanteen?

Palaute haastattelusta

15. Minkälainen kokemus tämä haastattelu oli? Haluaisitko kysyä tai kertoa vielä jotain?

Kiitos haastattelusta!

Liite 3. Kyselylomake

1. Syntymävuosi (muodossa vvvv)
2. Sukupuoli
 - nainen
 - mies
 - muu
 - en halua kertoa
3. Kotikielet
 - suomi
 - ruotsi
 - englanti
 - muu, mi(t)kä?
4. Syntymämaa
 - Suomi
 - muu, mikä?
5. Opinnot ja suoritettut tutkinnot ennen Vamos-palvelun alkamista ja niiden valmistumisajankohta (muodossa kk/vvvv esim. 01/2018)
 - peruskoulu
 - toisen asteen tutkinto
 - korkeakoulu
 - muu tutkinto, mikä?
 - opinnot olivat käynnissä, missä?
 - opinnot olivat keskeytyneet tai keskeytymässä, missä?
6. Opinnot ja suoritettut tutkinnot Vamos-palvelun aikana ja niiden valmistumisajankohta (muodossa kk/vvvv esim. 01/2018)
 - ei opintoja, ei tutkintoja
 - peruskoulu
 - toisen asteen tutkinto
 - korkeakoulu
 - muu tutkinto, mikä?
 - opinnot olivat käynnissä, missä?
 - opinnot olivat keskeytyneet tai keskeytymässä, missä?
 - aloitin opinnot, missä oppilaitoksessa ja milloin (kk/vvvv)?

7. Opinnot ja suoritettut tutkinnot Vamos-palvelun päättymisen jälkeen ja valmistumisajankohta (muodossa kk/vvvv esim. 01/2018)

- ei opintoja, ei tutkintoja
- peruskoulu
- toisen asteen tutkinto
- korkeakoulu
- muu tutkinto, mikä?
- opinnot ovat käynnissä, missä?
- opinnot ovat keskeytyneet tai keskeytymässä, missä?
- aloitin opinnot, missä oppilaitoksessa ja milloin (kk/vvvv)?

8. Mahdollisen peruskoulun päättötodistuksen keskiarvo

- 4–4,9
- 5–5,9
- 6–6,9
- 7–7,9
- 8–8,9
- 9–10

9. Koen, että voin peruskouluajana koulussa hyvin

- Täysin samaa mieltä
- Samaa mieltä
- Ei samaa eikä eri mieltä
- Eri mieltä
- Täysin eri mieltä

10. Asuinpaikkatyyppi

	Suuri kaupunki	Pieni kaupunki	Maaseututaa- jama	Harvaan asuttu maaseutu
Vamos-palvelun alkaessa				
Vamos-palvelun lopussa/ jälkeen				
Tällä hetkellä				

11. Asuinpaikka Vamos-palvelun alkaessa

- Uusimaa
- Varsinais-Suomi
- Satakunta
- Kanta-Häme
- Pirkanmaa
- Päijät-Häme
- Kymenlaakso
- Etelä-Karjala
- Etelä-Savo
- Pohjois-Savo
- Pohjois-Karjala
- Keski-Suomi
- Etelä-Pohjanmaa
- Pohjanmaa
- Keski-Pohjanmaa
- Pohjois-Pohjanmaa
- Kainuu
- Lappi
- Ahvenanmaa

12. Asuinpaikka Vamos-palvelun lopussa/jälkeen

- Uusimaa
- Varsinais-Suomi
- Satakunta
- Kanta-Häme
- Pirkanmaa
- Päijät-Häme
- Kymenlaakso
- Etelä-Karjala
- Etelä-Savo
- Pohjois-Savo
- Pohjois-Karjala
- Keski-Suomi
- Etelä-Pohjanmaa
- Pohjanmaa
- Keski-Pohjanmaa
- Pohjois-Pohjanmaa
- Kainuu

- Lappi
- Ahvenanmaa

13. Asuinpaikka tällä hetkellä

- Uusimaa
- Varsinais-Suomi
- Satakunta
- Kanta-Häme
- Pirkanmaa
- Päijät-Häme
- Kymenlaakso
- Etelä-Karjala
- Etelä-Savo
- Pohjois-Savo
- Pohjois-Karjala
- Keski-Suomi
- Etelä-Pohjanmaa
- Pohjanmaa
- Keski-Pohjanmaa
- Pohjois-Pohjanmaa
- Kainuu
- Lappi
- Ahvenanmaa

14. Asumismuoto

	Yksin	Avo- tai avioliitossa	Vanhemman/ vanhempien kanssa	Muu
Vamos-palvelun alussa				
Vamos-palvelun lopussa/ jälkeen				
Tällä hetkellä				

15. Asuin alle 18-vuotiaana (voit valita useamman)

- Vanhemman/vanhempien kanssa
- Kodin ulkopuolelle sijoitettuna
- Yksin tai kimppekämpässä, minkä ikäisestä alkaen?
- Muu asumisjärjestely, mikä?

16. Paikkakunta, jossa osallistuin Vamos-palveluun

- Espoo
- Helsinki
- Kuopio
- Lahti
- Oulu
- Rovaniemi
- Turku
- Vantaa

17. Toimintamuoto tai toimintamuodot, joihin osallistuit

- Vamos yksilövalmennus (Espoo)
- Vamos ryhmävalmennus (Espoo)
- Vamos Startti (Helsinki)
- Vamos Rytmi (Helsinki)
- Vamos Taimi (Helsinki)
- Vamos Peruskoulustarttivalmennus (Helsinki)
- Vamos Urapalvelut (Helsinki)
- Vamos Etsivä nuorisotyö (Helsinki)
- Nuottivalmennus (Kuopio/Lahti/Oulu/Rovaniemi/Turku)
- Yksilövalmennus (Kuopio/Turku)
- Yhdessä osallisuuteen (Rovaniemi)
- Hyvinvointia korkeakouluopintoihin (Rovaniemi)
- Mindset-ryhmävalmennus (Turku)
- Olkkari (Turku)
- Movat-hanke (Vantaa)
- Muu, mikä?
- En osaa sanoa

18. Palvelu/palvelut, joihin osallistuin, sisälsivät

- Ryhmävalmennusta
- Yksilövalmennusta
- Molempia

19. Vamos-palvelun aloitus ja lopetus

- Aloituskuukausi (esim. 01)
- Aloitusvuosi
- Lopetuskuukausi
- Lopetusvuosi

20. Olen ennen Vamos-palvelua ollut työllisyyttä edistävässä palvelussa tai toiminnassa (esimerkiksi kuntouttavassa työtoiminnassa)

- Kyllä
- En

21. Muutokset työ- ja opiskelutilanteessa Vamos-palvelun aikana tai jälkeen

- Hakeuduin opiskelemaan
- Jatkoisin kesken olleita opintojani
- Työllistytin
- Hakeuduin muuhun työllisyyttä edistävään palveluun
- Hakeuduin muuhun toimintaan, mihin?
- Keskeytin opinnot ja siirryin työelämään
- Keskeytin opinnot
- Muu muutos, mikä?
- Ei muutosta aiempaan

22. Mikä seuraavista kuvaa tämänhetkistä työllisyys- tai opiskelutilannettasi? Voit valita useamman kuin yhden vaihtoehdon.

- Opiskelen
- Käyn palkkatyössä
- Olen yrittäjä
- Työskentelen apurahalla
- En käy työssä
- Haen työtä tai opiskelupaikkaa
- Olen työllistymistä edistävässä palvelussa, missä? (esim. kuntouttava työtoiminta, työkokeilu)
- Olen mukana muussa toiminnassa/muun palvelun piirissä, missä?
- Olen eläkkeellä
- Saan kuntoutustukea
- Saan sairauspäivärahaa
- Muu tilanne, mikä?

23. Olen tyytyväinen nykyiseen tilanteeseeni suhteessa työelämään, opiskeluun tai muuhun toimintaan

- Täysin samaa mieltä
- Samaa mieltä
- En samaa enkä eri mieltä
- Eri mieltä
- Täysin eri mieltä

24. Terveystilani

	Erittäin hyvä	Hyvä	Kohtalainen	Huono	Erittäin huono	Vaihteleva
Vamos-palvelun alussa						
Vamos-palvelun lopussa/ jälkeen						
Tällä hetkellä						

25. Onko sinulla todettu mielenterveyden häiriö?

	Ei	Kyllä
Ennen Vamos-palvelun aloittamista		
Vamos-palvelun aikana		
Vamos-palvelun jälkeen		
Tällä hetkellä		

26. Koetko saaneesi apua mahdollisiin mielenterveydellisiin pulmiin?

	Ei	Kyllä	En osaa sanoa
Ennen Vamos-palvelun aloittamista			
Vamos-palvelun aikana			
Vamos-palvelun jälkeen			
Tällä hetkellä			

27. Hyvinvointiini vaikuttavat mielestäni eniten neljä seuraavaa asiaa

- Luottamukselliset ihmissuhteet
- Riittävä lepo, ruoka, liikunta
- Mahdollisuus valita ja saada itselle sopivia palveluja
- Sopiva asunto
- Arjen sujuminen
- Mielekäs tekeminen, mikä?
- Riittävän hyvä rahatilanne
- Turvallisuuden tunne
- Muu asia, mikä?

28. Hyvinvointi tarkoittaa minulle eniten neljää seuraavaa asiaa

- Itseni hyväksymistä
- Luottamusta itseeni
- Uskoa ja luottamusta tulevaan
- Riittävää psyykkistä ja fyysistä terveyttä sekä mahdollisuutta pitää niitä yllä
- Jaksamista ja motivaatiota oman elämän asioihin ja tekemisiin
- Yhteydenkokemusta muihin ihmisiin
- Riittäviä elämäntaitoja ja muita itselle tärkeitä taitoja
- Kykyä ja mahdollisuutta vaikuttaa omaan elämään ja nauttia elämästä
- Joitakin muita asioita, mitä?

29. Koen, että voin yleisesti ottaen hyvin

	Täysin samaa mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	En samaa enkä eri mieltä	Jokseenkin eri mieltä	Täysin eri mieltä
Ennen Vamos-palvelun aloittamista					
Vamos-palvelun aikana					
Vamos-palvelun jälkeen					
Tällä hetkellä					

30. Mitkä kolme asiaa vaikuttivat hyvinvointiisi joko myönteisesti tai kielteisesti eniten Vamos-palvelun aikana?

- Seurustelusuhde tai vastaava
- Puoliso/perhe
- Ystävät
- Vamos-palvelu
- Muut palvelut, mitkä?

- Opiskelu, työskentely tai muu verrattava toiminta
- Harrastukset/vapaa-ajan toiminta
- Yhteiskunnallinen tai alueellinen tilanne (esim. sopivien palvelujen saatavuus, koulutustarjonta, työllistymis- ja harrastusmahdollisuudet)
- Oman elämän muutokset (esim. muutokset perhesuhteissa, asuinpaikan vaihtuminen)
- Oma itsenäinen asioiden työstäminen
- Sattuma
- Muu asia, mikä?

31. Miten koet seuraavien asioiden vaikuttaneen hyvinvointiisi Vamos-palvelun aikana? Valitse jokaisen asian kohdalla, vaikuttiko kyseinen asia hyvinvointiisi myönteisesti (+), kielteisesti (-) vai ei lainkaan (0). Halutessasi voit kertoa tarkemmin miten kyseiset asiat vaikuttivat hyvinvointiisi.

	+	-	0
Seurustelusuhde tai vastaava			
Puoliso/perhe			
Ystävät			
Vamos-palvelu			
Muut palvelut, mitkä?			
Opiskelu, työskentely tai muu verrattava toiminta			
Harrastukset/vapaa-ajan toiminta			
Yhteiskunnallinen tai alueellinen tilanne (esim. sopivien palvelujen saatavuus, koulutustarjonta, työllistymis- ja harrastusmahdollisuudet)			
Oman elämän muutokset (esim. muutokset perhesuhteissa, asuinpaikan vaihtuminen)			
Oma itsenäinen asioiden työstäminen			
Sattuma			
Muu asia, mikä?			

32. Mitkä kolme asiaa vaikuttivat hyvinvointiisi joko myönteisesti tai kielteisesti eniten Vamos-palvelun jälkeen?

- Seurustelusuhde tai vastaava
- Puoliso/perhe
- Ystävät
- Vamos-palvelu
- Muut palvelut, mitkä?
- Opiskelu, työskentely tai muu verrattava toiminta

- Harrastukset/vapaa-ajan toiminta
- Yhteiskunnallinen tai alueellinen tilanne (esim. sopivien palvelujen saatavuus, koulutustarjonta, työllistymis- ja harrastusmahdollisuudet)
- Oman elämän muutokset (esim. muutokset perhesuhteissa, asuinpaikan vaihtuminen)
- Oma itsenäinen asioiden työstäminen
- Sattuma
- Muu asia, mikä?

33. Miten koet seuraavien asioiden vaikuttaneen hyvinvointiisi Vamos-palvelun jälkeen? Valitse jokaisen asian kohdalla, vaikuttiko kyseinen asia hyvinvointiisi myönteisesti (+), kielteisesti (-) vai ei lainkaan (0). Halutessasi voit kertoa tarkemmin miten kyseiset asiat vaikuttivat hyvinvointiisi.

	+	-	0
Seurustelusuhde tai vastaava			
Puoliso/perhe			
Ystävät			
Vamos-palvelu			
Muut palvelut, mitkä?			
Opiskelu, työskentely tai muu verrattava toiminta			
Harrastukset/vapaa-ajan toiminta			
Yhteiskunnallinen tai alueellinen tilanne (esim. sopivien palvelujen saatavuus, koulutustarjonta, työllistymis- ja harrastusmahdollisuudet)			
Oman elämän muutokset (esim. muutokset perhesuhteissa, asuinpaikan vaihtuminen)			
Oma itsenäinen asioiden työstäminen			
Sattuma			
Muu asia, mikä?			

34. Mitkä kolme asiaa vaikuttivat työelämä- tai opiskelutilanteeseesi joko myönteisesti tai kielteisesti eniten Vamos-palvelun aikana?

- Seurustelusuhde tai vastaava
- Puoliso/perhe
- Ystävät
- Vamos-palvelu
- Muut palvelut, mitkä?
- Opiskelu, työskentely tai muu verrattava toiminta
- Harrastukset/vapaa-ajan toiminta

- Yhteiskunnallinen tai alueellinen tilanne (esim. sopivien palvelujen saatavuus, koulutustarjonta, työllistymis- ja harrastusmahdollisuudet)
- Oman elämän muutokset (esim. muutokset perhesuhteissa, asuinpaikan vaihtuminen)
- Oma itsenäinen asioiden työstäminen
- Sattuma
- Muu asia, mikä?

35. Miten koet seuraavien asioiden vaikuttaneen työelämä- tai opiskelutilanteeseesi Vamos-palvelun aikana? Valitse jokaisen asian kohdalla, vaikuttiko kyseinen asia työelämä- tai opiskelutilanteeseesi myönteisesti (+), kielteisesti (-) vai ei lainkaan (0). Halutessasi voit kertoa tarkemmin miten kyseiset asiat vaikuttivat työelämä- tai opiskelutilanteeseesi.

	+	-	0
Seurustelusuhde tai vastaava			
Puoliso/perhe			
Ystävät			
Vamos-palvelu			
Muut palvelut, mitkä?			
Opiskelu, työskentely tai muu verrattava toiminta			
Harrastukset/vapaa-ajan toiminta			
Yhteiskunnallinen tai alueellinen tilanne (esim. sopivien palvelujen saatavuus, koulutustarjonta, työllistymis- ja harrastusmahdollisuudet)			
Oman elämän muutokset (esim. muutokset perhesuhteissa, asuinpaikan vaihtuminen)			
Oma itsenäinen asioiden työstäminen			
Sattuma			
Muu asia, mikä?			

36. Mitkä kolme asiaa vaikuttivat työelämä- tai opiskelutilanteeseesi joko myönteisesti tai kielteisesti eniten Vamos-palvelun jälkeen?

- Seurustelusuhde tai vastaava
- Puoliso/perhe
- Ystävät
- Vamos-palvelu
- Muut palvelut, mitkä?
- Opiskelu, työskentely tai muu verrattava toiminta
- Harrastukset/vapaa-ajan toiminta

- Yhteiskunnallinen tai alueellinen tilanne (esim. sopivien palvelujen saatavuus, koulutustarjonta, työllistymis- ja harrastusmahdollisuudet)
- Oman elämän muutokset (esim. muutokset perhesuhteissa, asuinpaikan vaihtuminen)
- Oma itsenäinen asioiden työstäminen
- Sattuma
- Muu asia, mikä?

37. Miten koet seuraavien asioiden vaikuttaneen työelämä- tai opiskelutilanteeseesi Vamos-palvelun jälkeen? Valitse jokaisen asian kohdalla, vaikuttiko kyseinen asia työelämä- tai opiskelutilanteeseesi myönteisesti (+), kielteisesti (-) vai ei lainkaan (0). Halutessasi voit kertoa tarkemmin miten kyseiset asiat vaikuttivat työelämä- tai opiskelutilanteeseesi.

	+	-	0
Seurustelusuhde tai vastaava			
Puoliso/perhe			
Ystävät			
Vamos-palvelu			
Muut palvelut, mitkä?			
Opiskelu, työskentely tai muu verrattava toiminta			
Harrastukset/vapaa-ajan toiminta			
Yhteiskunnallinen tai alueellinen tilanne (esim. sopivien palvelujen saatavuus, koulutustarjonta, työllistymis- ja harrastusmahdollisuudet)			
Oman elämän muutokset (esim. muutokset perhesuhteissa, asuinpaikan vaihtuminen)			
Oma itsenäinen asioiden työstäminen			
Sattuma			
Muu asia, mikä?			

38. Jos kuvittelet itsesi viiden vuoden päähän, niin miten tyytyväinen olisit silloin nykyiseen elämäntilanteeseesi ja hyvinvointiisi?

- Erittäin tyytyväinen
- Tyytyväinen
- En tyytyväinen enkä tyytymätön
- Tyytymätön
- Erittäin tyytymätön

Jos toivot muutosta, niin mille osa-alueelle elämässä?

39. Vamoksen kanssa samanaikaisia mahdollisia tukitoimia/palveluita olivat?

- Tukitoimi tai palvelu 1
- Tukitoimi tai palvelu 2
- Tukitoimi tai palvelu 3
- Tukitoimi tai palvelu 4
- Tukitoimi tai palvelu 5
- Tukitoimi tai palvelu 6

40. Nykyisin käyttämiäni mahdollisia palveluita ovat?

- Palvelu 1
- Palvelu 2
- Palvelu 3
- Palvelu 4
- Palvelu 5
- Palvelu 6

41. Minulla oli/on mahdollisuus vaikuttaa saamiini palveluihin ja niiden sisältöön (esimerkiksi voin esittää toiveita ja koen tulevani kuulluksi/ymmärretyksi)

	Kyllä	Ei	En ole osallistunut
Vamoksen kohdalla			
Muiden palveluiden kohdalla, minkä palveluiden?			

42. Seuraavaksi kysymme Vamos-palvelun vaikutuksen suuntaa (+ = myönteinen, - = kielteinen) ja voimakkuutta (5 = suurin vaikutus, 0 = ei vaikutusta) elämäsi osa-alueisiin ja kokemuksiisi. (Lomakkeessa kaikkien seuraavien kohtien alla oli jana, jolta vastaaja sai valita haluamansa myönteisen tai kielteisen lukeman.) Jos haluat, voit kertoa tarkemmin vaikutuksista.

- Vamos-palvelu on vaikuttanut oman näköiseni elämän elämiseen
- Vamos-palvelu on vaikuttanut psyykkiseen/fyysiseen terveydentilaani
- Vamos-palvelu on vaikuttanut itsearvostukseen
- Vamos-palvelu on vaikuttanut omien voimavarojen ja vahvuuksien löytämiseen
- Vamos-palvelu on vaikuttanut motivaatioon, haaveisiin, asenteisiin ja taitoihin
- Vamos-palvelu on vaikuttanut toiveikkuuteen ja luottamukseen
- Vamos-palvelu on vaikuttanut ihmissuhteisiin
- Vamos-palvelu on vaikuttanut taloudelliseen tilanteeseen
- Vamos-palvelu on vaikuttanut arjessa selviytymiseen/elämänhallintaan
- Vamos-palvelu on vaikuttanut opiskelu- tai työelämävalmiuksiin
- Vamos-palvelu on vaikuttanut opiskelupaikan löytämiseen

- Vamos-palvelu on vaikuttanut harrastusten, vapaaehtoistyön tai muun mielekkään toiminnan löytymiseen
- Vamos-palvelu on vaikuttanut työllistymiseen
- Vamos-palvelu on vaikuttanut muiden tarpeellisten palveluiden piiriin hakeutumiseen
- Vamos-palvelu on vaikuttanut johonkin muuhun
- Jos Vamos-palvelu on vaikuttanut johonkin muuhun, niin mihin?

43. Mihin asiaan olisit toivonut Vamos-palveluista apua, mutta et saanut sitä?

44. Mahdollisia kehittämis ehdotuksia Vamos-palveluun

45. Kenelle suosittelisit Vamos-palvelua?

46. Vapaa sana

Liite 4. Työeläkemaksu

Työeläkemaksun huomioiminen taloudellisten hyötyjen laskennassa on monimutkaista johtuen sen vastikkeellisuudesta ja rahoituksen kompleksisuudesta. Työeläkemaksu on nykyisin noin 25 prosenttia palkasta. Työeläkemaksu poikkeaa verosta siten, että se on vastikkeellista; työeläkemaksua vastaan syntyy työeläkeoikeutta 1,5 prosenttia palkasta. Työeläkeoikeus tulee maksuun henkilön eläköityessä, sitä maksetaan koko elinajan ja siitä maksetaan tuloveroa. Aikanaan eläkkeestä maksettavan tuloveron osalta laskenta tapahtuu kuten tuloveron osalta, mutta johtuen valtion takaamasta minimieläkkeestä, takuueläkkeestä noin 838 € kuukaudessa, taloudellisen hyödyn laskenta on hieman monimutkaisempaa. Takuueläkettä laskettaessa siitä vähennetään täysimääräisesti työeläke, eli jokainen ansaittu työeläkeoikeus vähentää valtion maksamaa eläkettä 100 prosenttia, kunnes kertynyt eläkeoikeus on takuueläkkeen suuruinen. Näin ollen valtion säästö on 100 prosenttia työeläkkeistä takuueläkkeeseen asti. Takuueläkkeen määrä saavutetaan, kun elinäkainen palkkakertymä on 670 400 euroa. 2 500 euron kuukausipalkalla tähän menee 21,5 täyttä työllisyysvuotta. Nuorten tapauksessa koko elinkaaren kertyneet palkkasummat ovat reilusti kyseisen summan ja kertynyt työeläkeoikeus alle voidaan laskea säästöksi kokonaisuudessaan. Keskimääräisellä eliniällä aikanaan maksettava elinkaaren aikainen (vanhuus)eläke on suuruudeltaan 25,5 prosenttia elinkaaren palkoista, joka on samaa luokkaa kuin työntekijän TyEL-maksu.

Maksettavan eläkkeen nykyarvo on (diskonttokorosta riippuen) pienempi kuin työeläkemaksu. Jos hyödyissä halutaan käyttää nykyarvoa, on huomioitava, että noin neljäsosa työeläkemaksusta rahastoidaan työeläkelaitosten toimesta ja sille saadaan tuottoa keskimääräiseen elinikään asti, vaikka tuotolla ei olekaan vaikutusta eläkkeen määrään. Ei-rahastoitavalla työeläkemaksun osalla kustannetaan suoraan kyseisen vuoden eläkemenoa ja hyöty määräytyy kuten verotuloilla.

Kun henkilö jää eläkkeelle, eläkkeestä maksetaan tuloveroa progressiivisesti. Takuueläkkeen kokoinen eläke on niin pieni, että siitä ei makseta veroja. Kun takuueläkkeen määrä on saavutettu, uudesta eläkeoikeudesta hyöty ei määräydy enää vähentyneen eläkkeen perusteella vaan lisääntyneen verokertymän perusteella ja on marginaaliveroprosentin mukainen. Todellisuudessa takuueläkkeen mukainen eläke ei useinkaan riitä elämiseen vaan tarvitaan lisäksi asumis- ja toimeentulotukia. Niissä käytetään kuitenkin subjektiivista harkintaa eikä tilastotietoa eläkkeen ja tukien välisen yhteyden arvioimiseksi ole, joten vaikutusta tukiin on vaikea arvioida.

Koska nuorilla uran kertynyt palkkasumma on oletettavasti alle 670 400 euroa, edellä mainituin perustein työeläkemaksut lasketaan täysimääräisesti yhteiskunnalliseksi hyödyksi.

Liite 5. Kustannustekijöiden erittely ja laskentamalli

Tässä liitteessä on kuvattu laskentamalli ja eri ikäluokkien ja kustannustekijöiden kehitys kohorttiaineistossa.

Laskentamalli

Vaikutukset lasketaan kahden skenaarion erotuksena: skenaariosta, jossa nuoret ovat osallistuneet interventioon vähennetään skenaario, jossa nuoret eivät ole osallistuneet interventioon. Interventio-skenaariossa osallistujat jaetaan tavoitepoluille eli koulutus- tai työllisyyspoluille ohjautuneisiin ja muulle polulle siirtyneisiin. Muu polku tarkoittaa käytännössä työttömänä tai työvoiman ulkopuolella jatkamista. Muulle polulle siirtyneiden palkat ja kustannukset ovat keskimäärin samantasoisia myös intervention jälkeen, joten ne kumoavat toisensa ja laskennassa voidaan ottaa huomioon vain ne nuoret, jotka ovat onnistuneesti ohjautuneet tavoitepoluille. Odotetut taloudelliset hyödyt lasketaan kaavalla

$$\mathbb{E}(\text{vaikutukset}) = \sum_{l \in L} \eta_l^I \left(\sum_{t=0}^T ((\varphi_t^{\rho_l} + \tau_t) \rho_t^I - (\varphi_t^{\rho_t^M} + \tau_t) \rho_t^M) \right) + \sum_{t=0}^T (\varphi_t^{\epsilon_t^M} \epsilon_t^M - \varphi_t^{\epsilon_t^I}) + \sum_{j \in J} \sum_{t=0}^T (\kappa_{t,j}^M - \kappa_t^I),$$

missä η^I on interventioskenaariossa / tavoitepoluille ohjautuneiden lukumäärä, φ on ajasta t ja keskimääräisen vuosiansion määrästä ρ ja työttömyysetuuksien määrästä ϵ riippuva ansiotuloveroprosentti, τ työeläkemaksuprosentti ja κ on tarkasteltava keskekustannus tarkasteltavien kustannusluokkien joukossa J . Yläindeksi I viittaa tavoitepoluille siirtyneisiin ja M muulle polulle siirtyneisiin, L koulutusasteisiin (perus- ja keskiaste). Parametrit riippuvat myös iästä, jolloin interventio on päättynyt, koska tällä oli vaikutusta rahamääriin. Ikäindeksi on jätetty pois yksinkertaisuuden vuoksi, mutta koskee kaikkia parametreja, joissa on alaindeksinä aika t . Aikaindeksi T määräytyy sen mukaan, miten pitkälle laskentaa halutaan jatkaa. Tässä oletetaan eläkeiäksi 65 vuotta, jolloin työura on noin 40 vuotta riippuen, missä iässä työelämään siirrytään. Koska työeläkemaksut huomioidaan jo työuran aikana, eläkeikää ei oteta huomioon (tulisi kaksoislaskenta eläkkeiden suhteen).

Kaavan parametreista kustannukset κ on laskettu kohorttiaineistosta 28 ikävuoteen saakka ja ovat sen jälkeen vakio arvoltaan nolla, koska vastaavaa tietoa ei ole saatavilla vanhemmista ikäluokista, pois lukien työkyvyttömyyseläkkeet ja toimeentulotuki. Palkka- ja työttömyysetuudet on laskettu 28 ikävuoteen saakka kohorttiaineistolla. Sen jälkeinen aika perustuu oletuksiin keskimääräisestä työllisyysasteesta, mediaanipalkasta, työttömyysetuuksista, työkyvyttömyyseläkkeestä ja toimeentulotuesta sekä niitä vastaavista ansiotuloveroprosentista. Eläkkeet, toimeentulotuet ja työttömyyskorvaukset ovat yleensä substituutteja, esimerkiksi työttömyysturvalta putoaminen johtaa samantasoiseen nousuun toimeentulotuessa

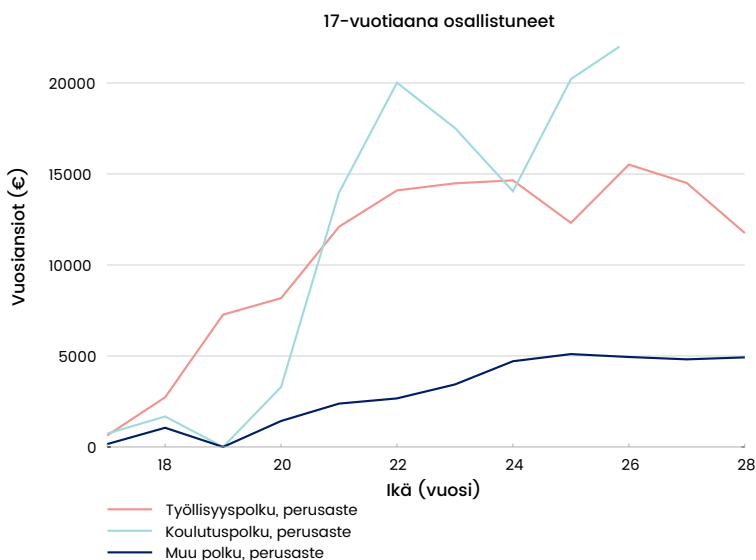
Kaavan parametrit

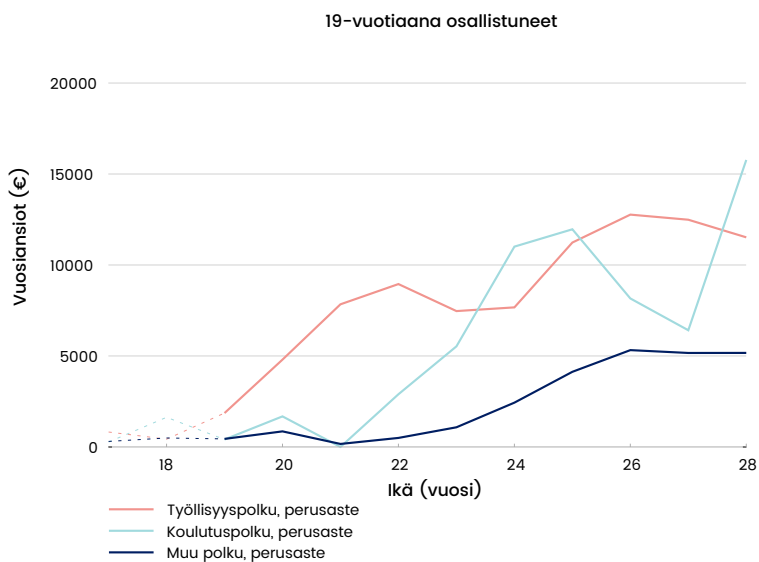
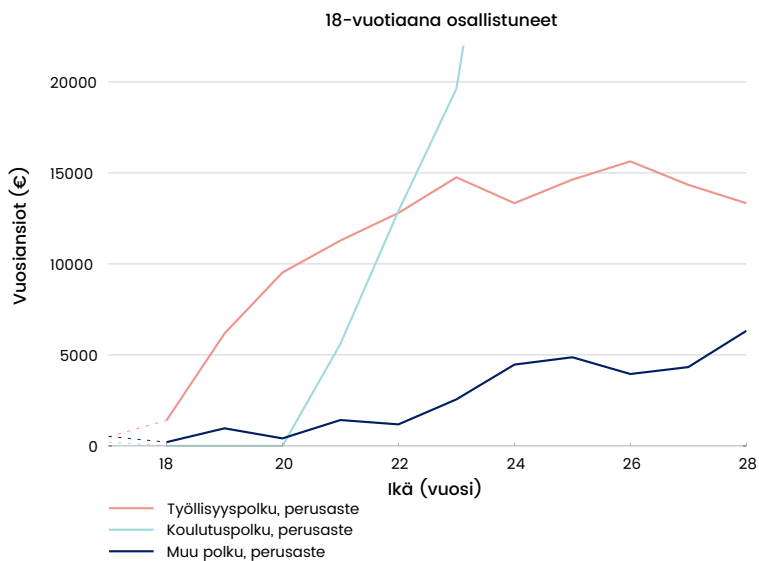
Vuosiansiot eri koulutuspoluille on esitetty kuvioissa L5.1 (perusaste) ja L5.2 (keskiaste) verrokki-intervention päättymisiän mukaan. Molemmissa koulutusasteissa palkkatasot ovat sitä korkeampia, mitä

nuorempana kiinnittyminen työllisyys- tai koulutuspolulle on saavutettu. Myös muulle polulle siirtyneiden nuorten ryhmässä tapahtuu vuosiansion nousua ajan myötä. Tämä voi tapahtua joko itsestään tai johonkin interventioon, esimerkiksi työllisyystoimenpiteisiin, osallistumisesta johtuen. Työllisyystoimenpiteisiin osallistuneiden kustannukset on huomioitu kustannusten laskennassa.

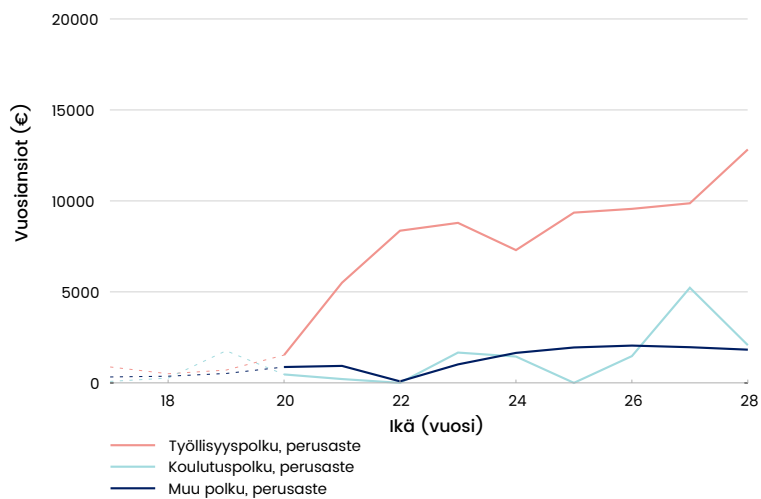
Perus- ja keskiasteen palkkatasossa ei ole suurtakaan eroa, mikä on linjassa palkkatilastojen kanssa. Perusasteen koulutuksen varassa olevien nuorten keskimääräistä heikompi menestys tulee työllistymistodennäköisyyden alhaisuudesta, mutta työelämään ohjautuneilla mediaanipalkka on samaa tasoa keskiasteen koulutustason kanssa.

Kuvio 15.1. Vuosiansiot ennen verrokki-interventiota (katkoviivalla) ja sen jälkeen (ehyellä viivalla) perusasteen suorittaneilla nuorilla ikäluokittain sekä koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneilla että muulle polulle siirtyneillä.

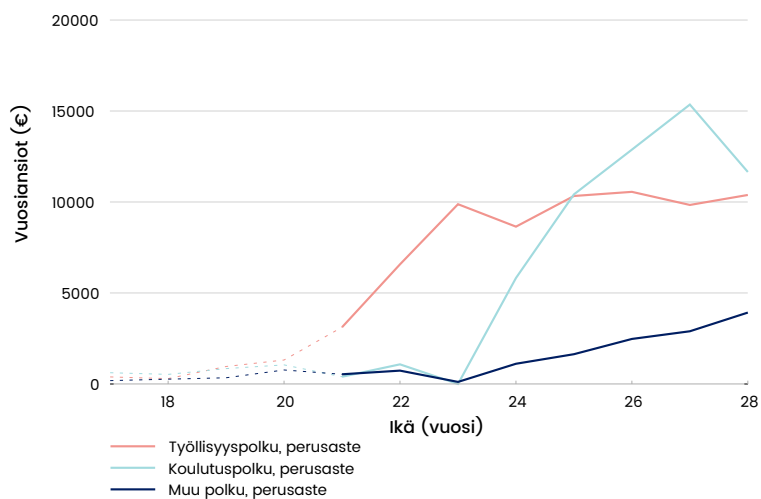

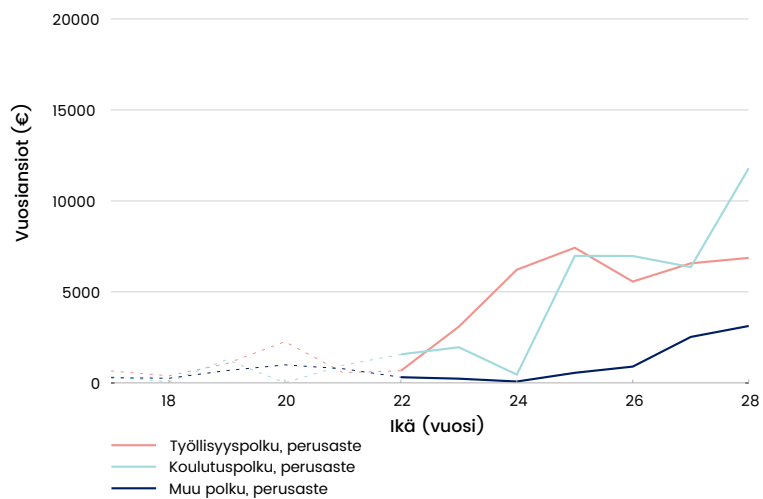
20-vuotiaana osallistuneet

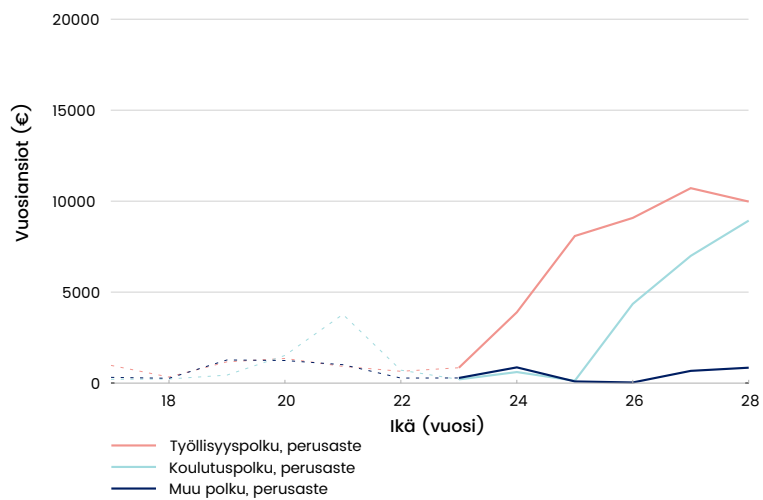
21-vuotiaana osallistuneet

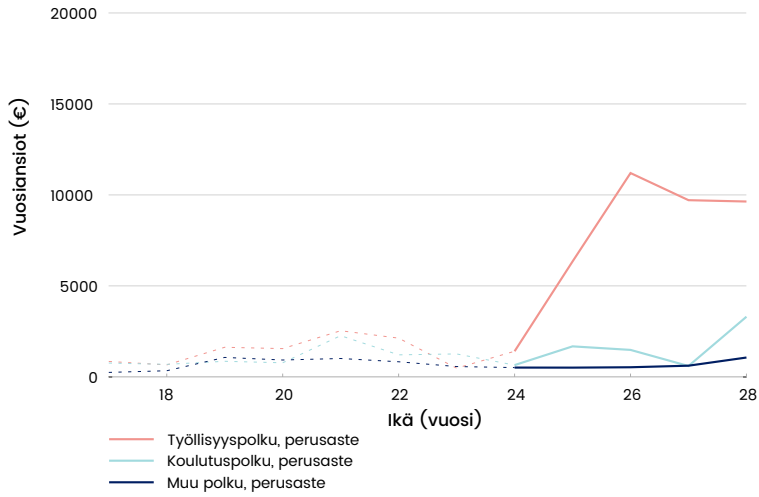
22-vuotiaana osallistuneet

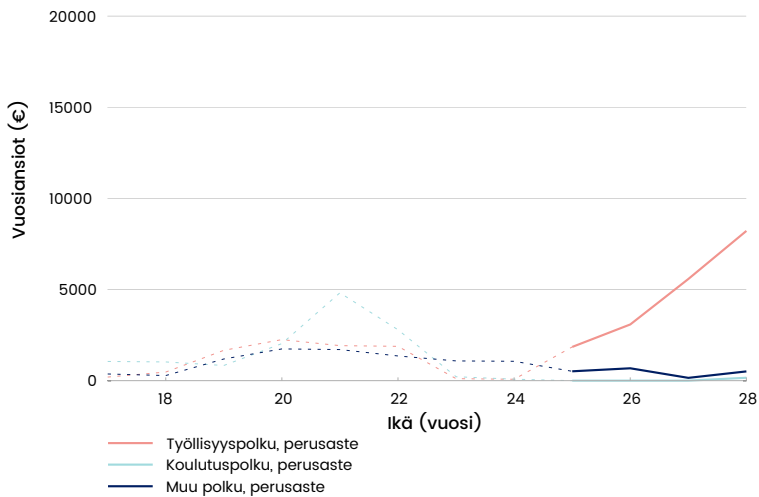
23-vuotiaana osallistuneet

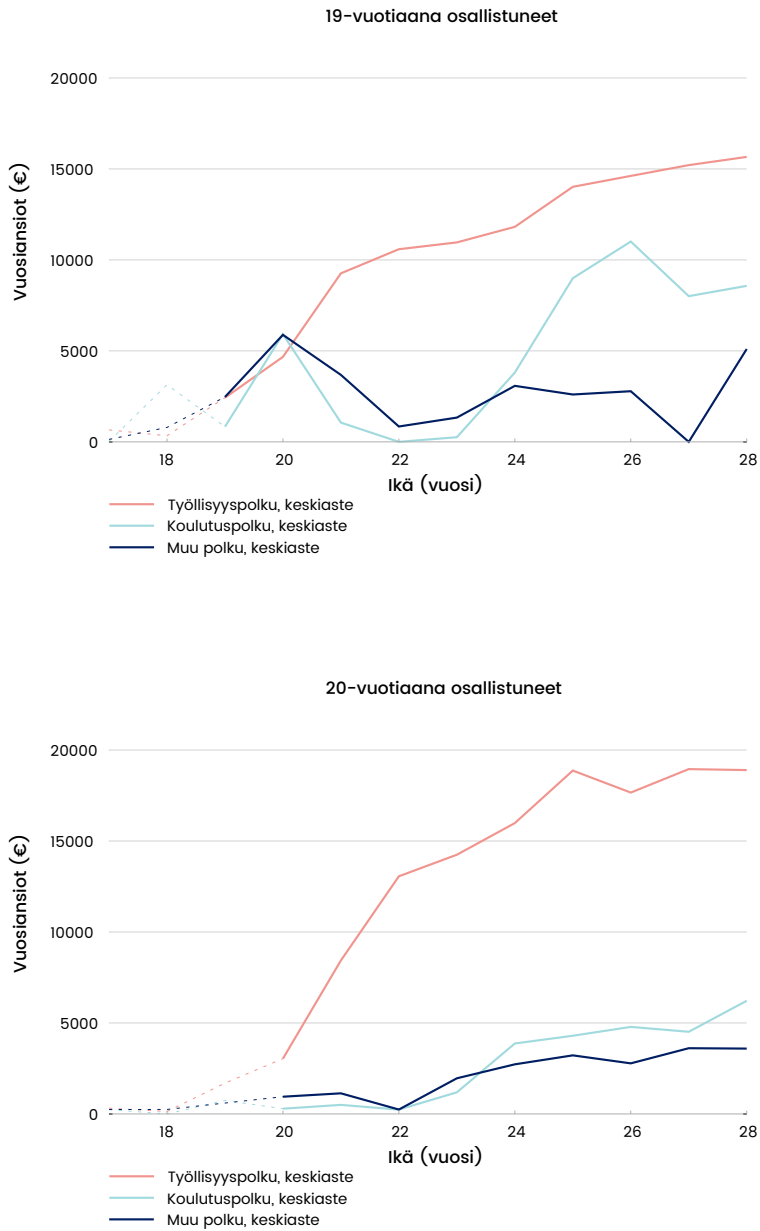
24-vuotiaana osallistuneet

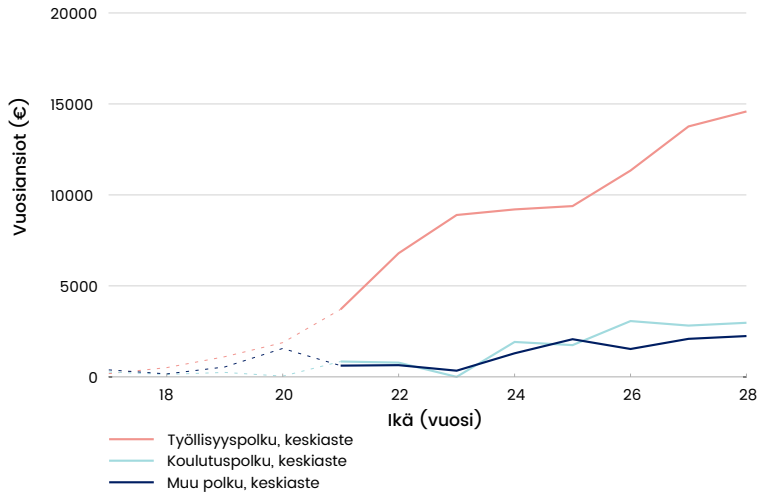
25-vuotiaana osallistuneet

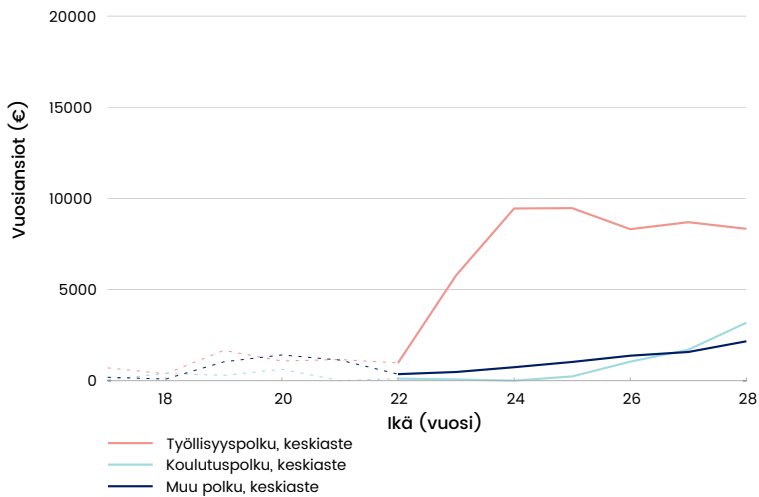
Kuvio 15.2. Vuosiansiot ennen verrokki-interventiota (katkoviivalla) ja sen jälkeen (ehyellä viivalla) keskiasteen suorittaneilla nuorilla ikäluokittain sekä koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneilla että muulle polulle siirtyneillä.

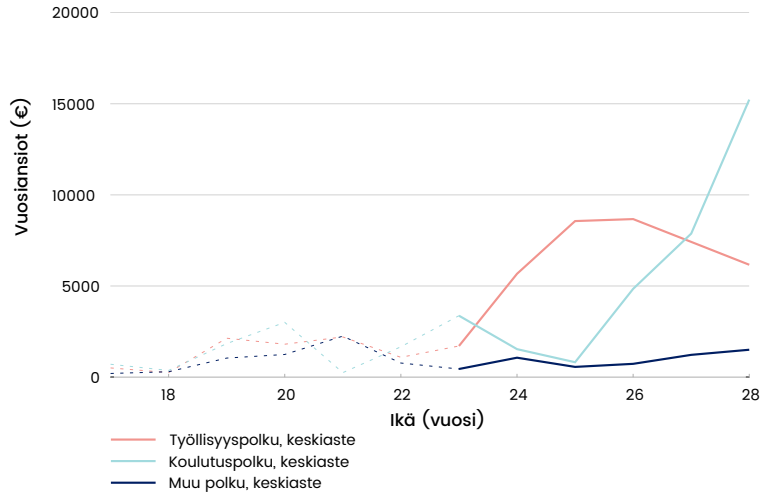
21-vuotiaana osallistuneet

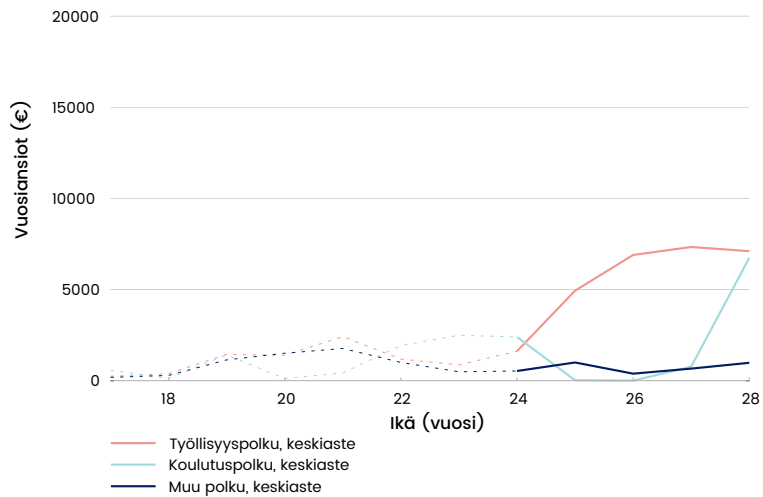
22-vuotiaana osallistuneet

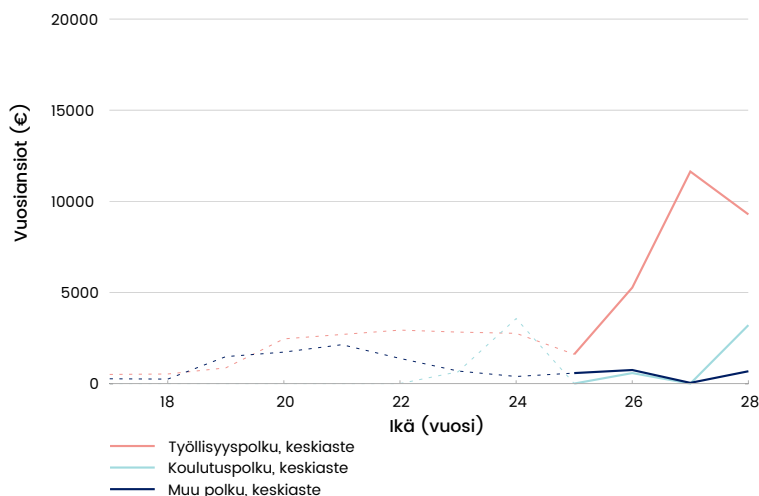
23-vuotiaana osallistuneet

24-vuotiaana osallistuneet

25-vuotiaana osallistuneet

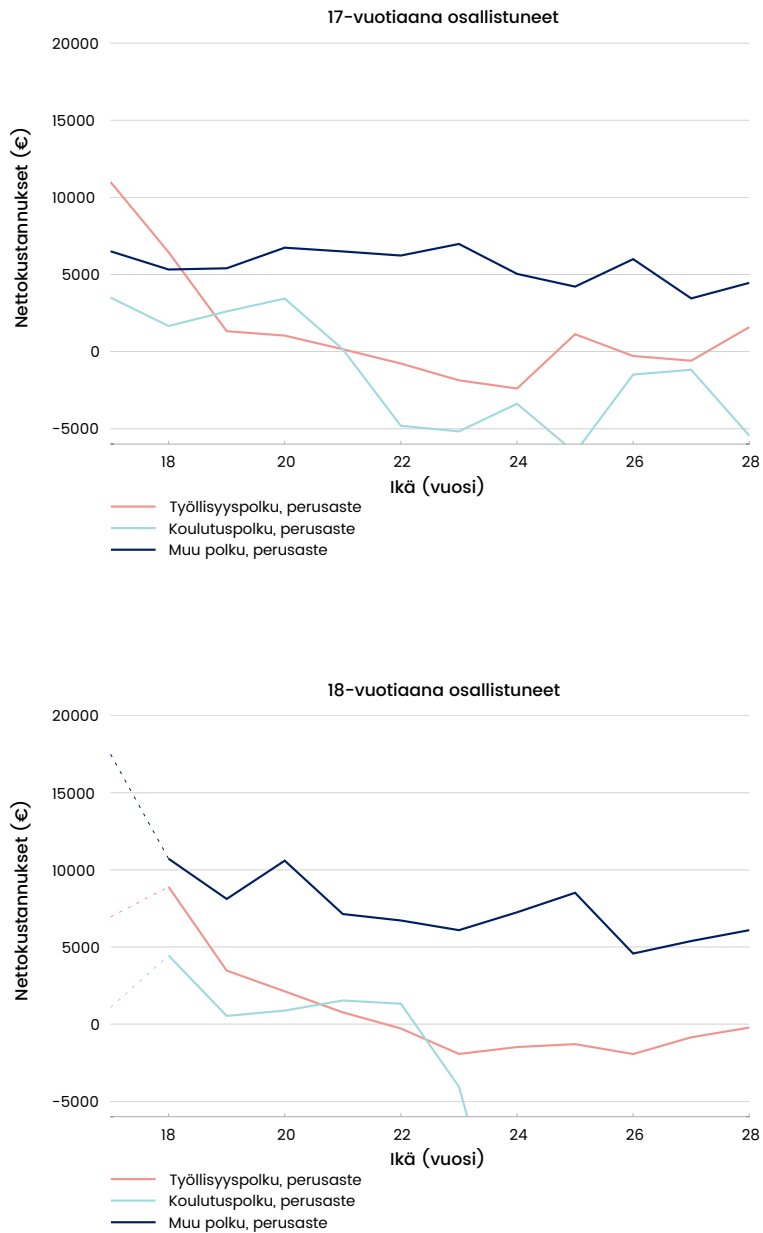

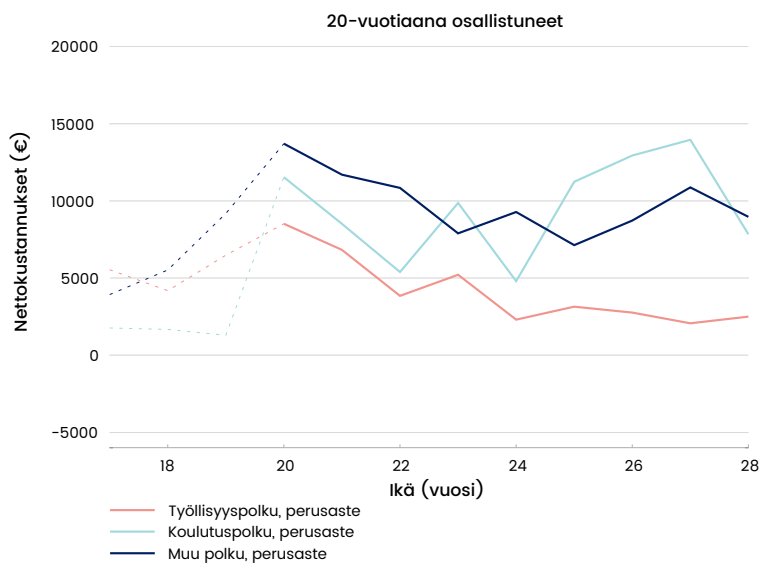
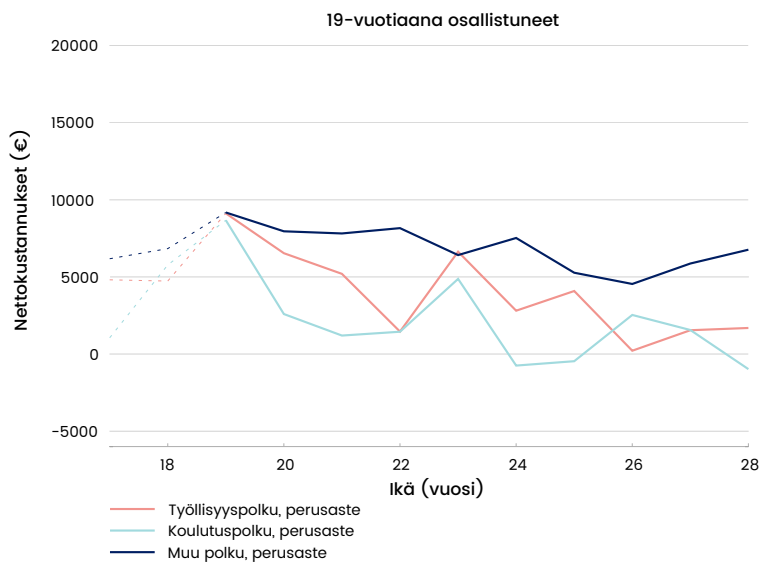
Taloudellisten vaikutusten kokonaisuus on esitetty kuvioissa L5.3 ja L5.4 koulutusasteittain. Kuviin on laskettu henkilöiden kustannukset ja vähennetty niistä maksetut tuloverot ja työeläkemaksut. Negatiivinen arvo tarkoittaa, että kyseisessä ryhmässä maksetaan keskimäärin enemmän veroja ja työeläkemaksuja kuin syntyy kustannuksia etuuksista ja sairaanhoidosta. Ottaen huomioon otoskoosta johtuva heilunta ikäluokkien välillä, kustannuskehitys ennen interventiota on keskimäärin varsin samankaltainen.

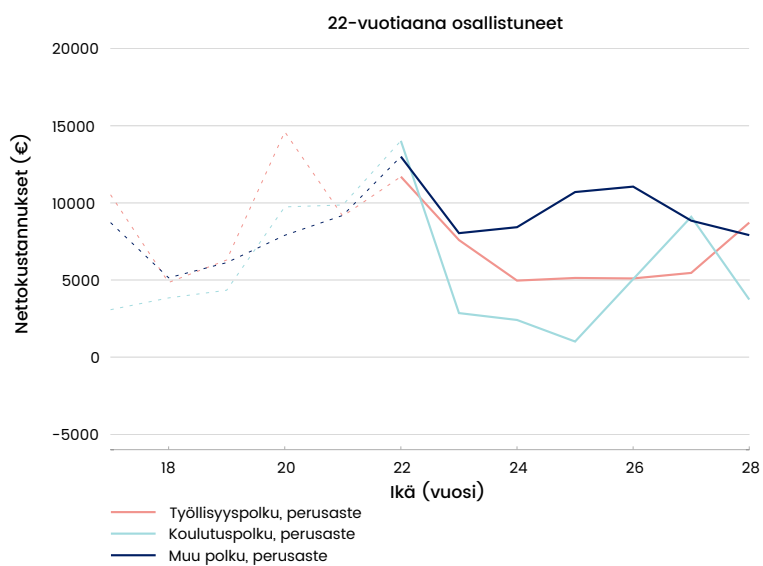
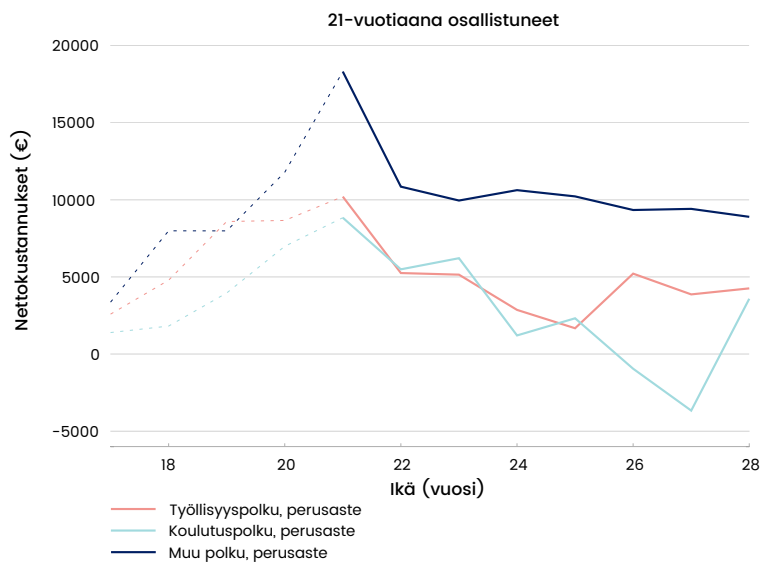
Kuviossa L5.5 on esitetty kustannukset eriteltynä ja suhteessa ryhmään muut ennen ja jälkeen intervention, vuosi 0 on intervention päättymisvuosi. Kuvassa on yhdistetty kaikki tarkastellut ikäluokat ja keskiarvo on painotettu osallistujamäärien mukaan. Erotuksen ollessa nolla muu polun ja koulutus- ja työllisyyspolkujen kustannukset ovat keskimäärin yhtä suuret, positiivinen arvo kertoo, että kyseisen muuttujan osalta interventioon osallistujista on tullut keskimäärin taloudellista hyötyä ja negatiivinen arvo merkitsee korkeampaa menoa. Koulutuspolun suurempi hajonta johtuu edelleen pienestä otoskoosta.

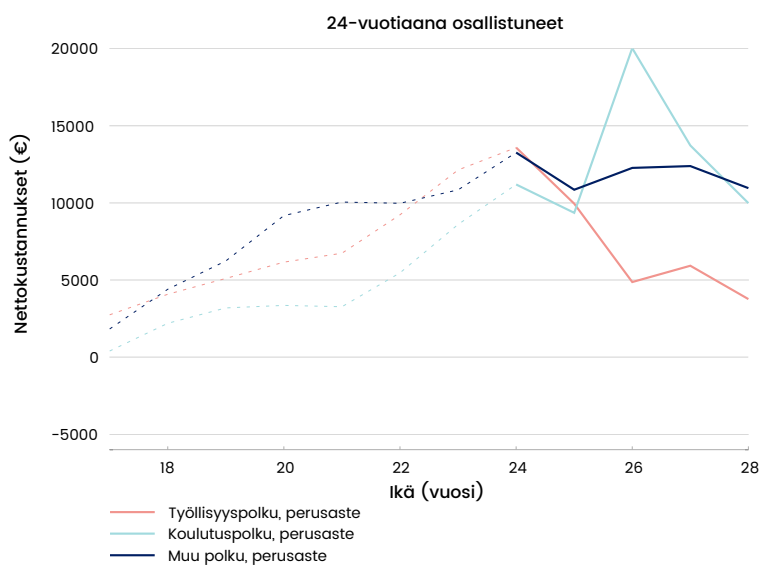
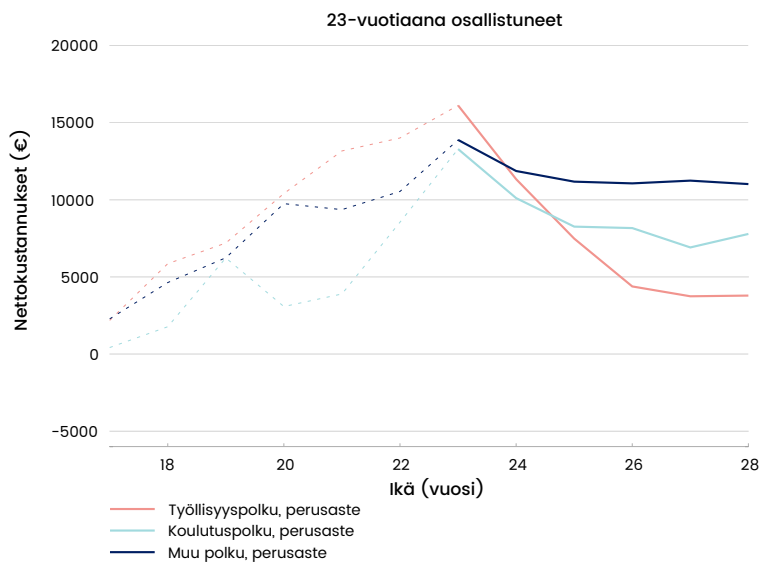
Tuloksia tarkasteltaessa on hyvä huomioida, että työmarkkina- ja toimeentulotuki ovat jossain määrin toistensa vaihtoehtoja nuorten työttömyyden kustannuksia tarkasteltaessa. Alle 25-vuotias perusteen varassa oleva ei pääsääntöisesti ole oikeutettu työmarkkinatukeen ja tästä syystä he käyttävät enemmän toimeentulotukea, mikä näkyy säästönä työmarkkinatuessa mutta lisääntyneenä toimeentulotukena. Työmarkkinatuki on veronalaista ja toimeentulotuki ei, mikä monimutkaistaa tulosten tulkintaa.

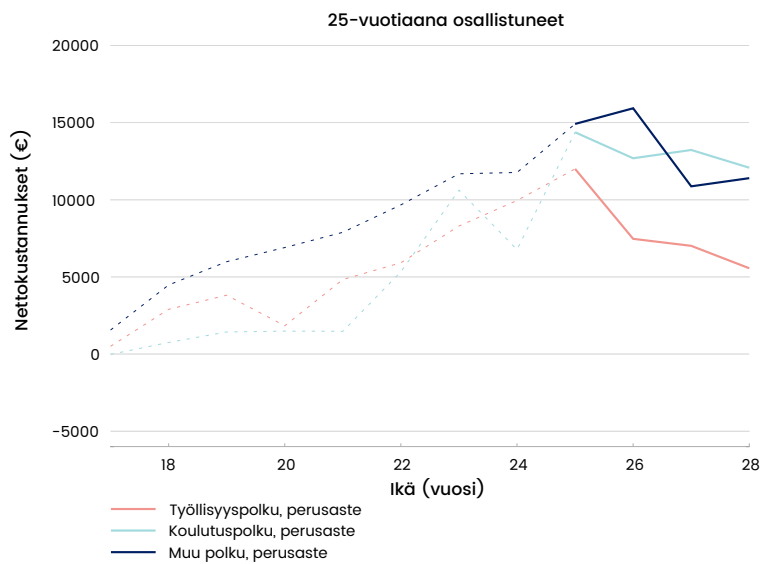
Kuvio 15.3. Nettokustannukset ennen verrokki-interventiota (katkoviivalla) ja sen jälkeen (ehyellä viivalla) perusasteen suorittaneilla nuorilla ikäluokittain sekä koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneilla että muulle polulle siirtyneillä.

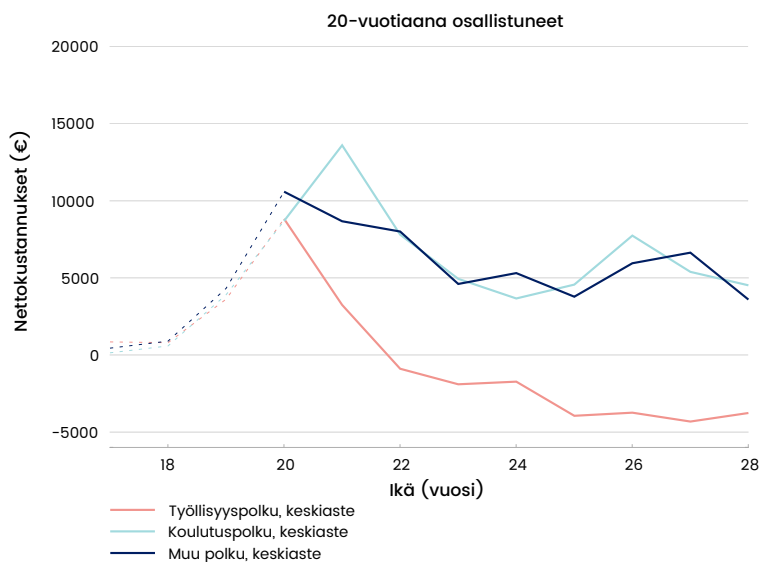
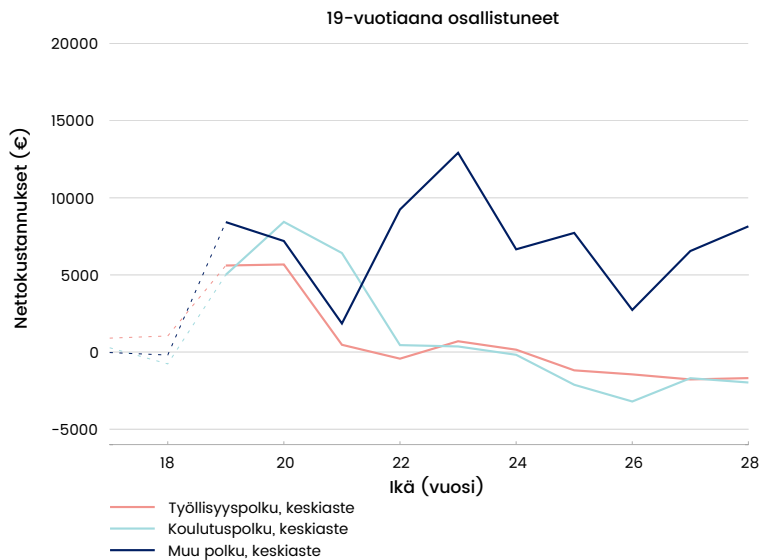

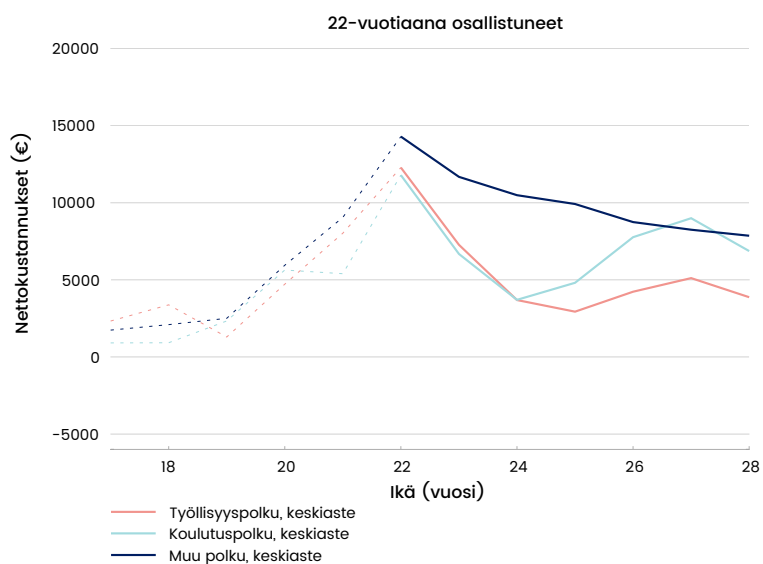
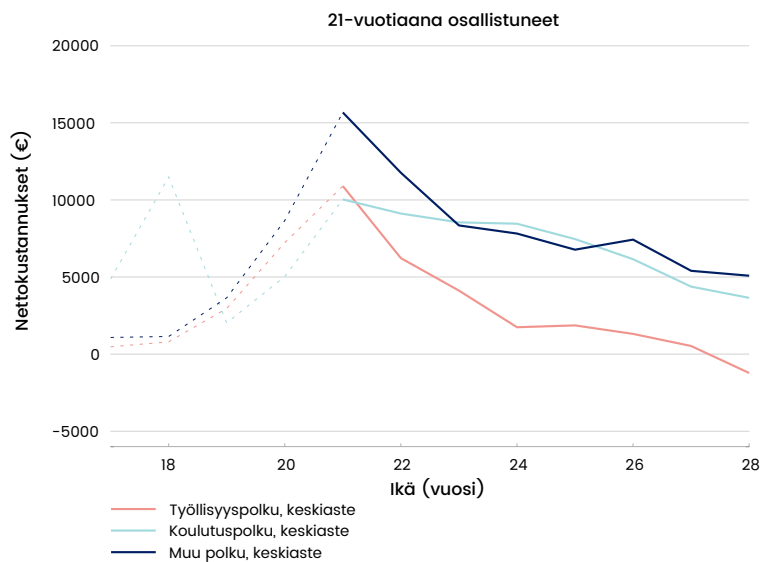

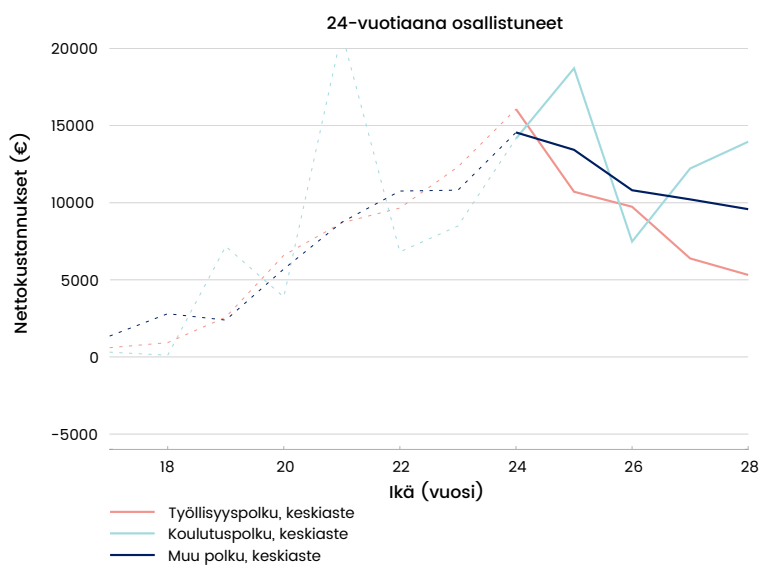
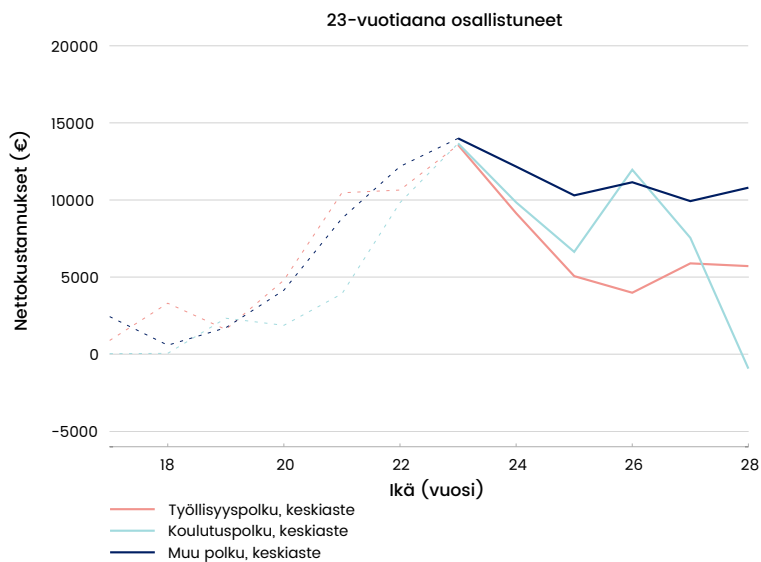

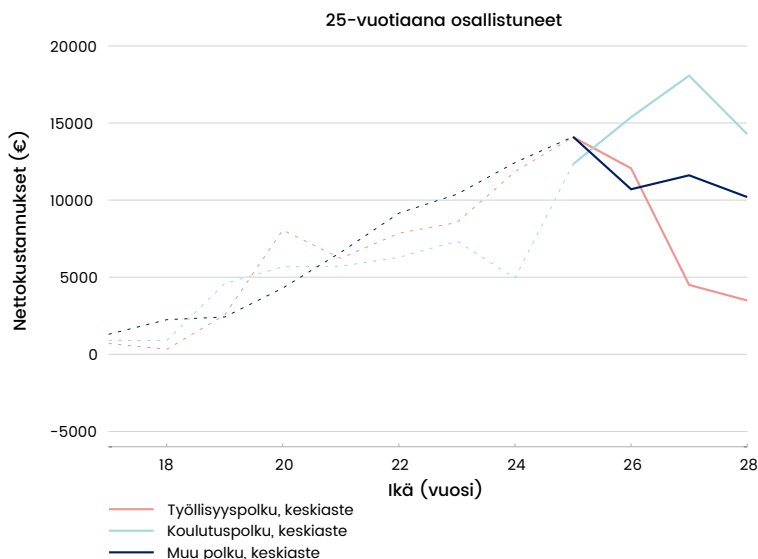

Kuvio 15.4. Nettokustannukset ennen verrokki-interventiota (katkoviivalla) ja sen jälkeen (ehyellä viivalla) keskiasteen suorittaneilla nuorilla ikäluokittain sekä koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneilla että muulle polulle siirtyneillä.

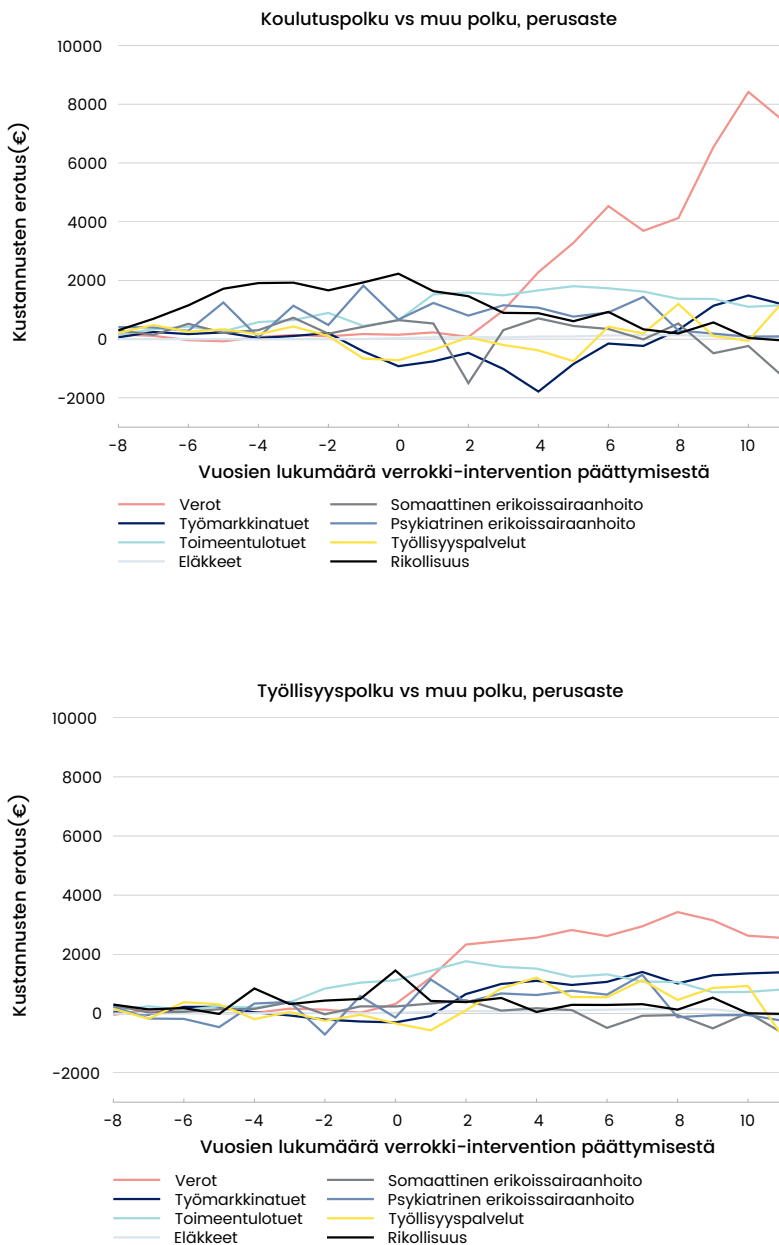

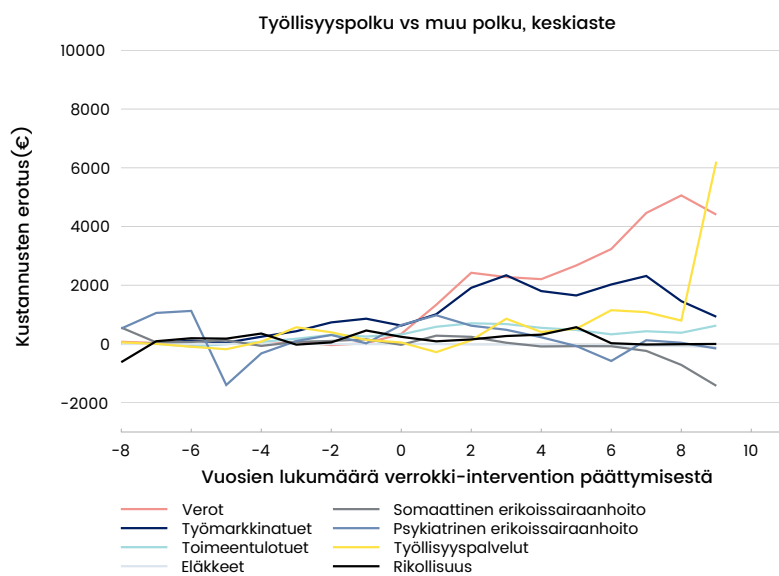
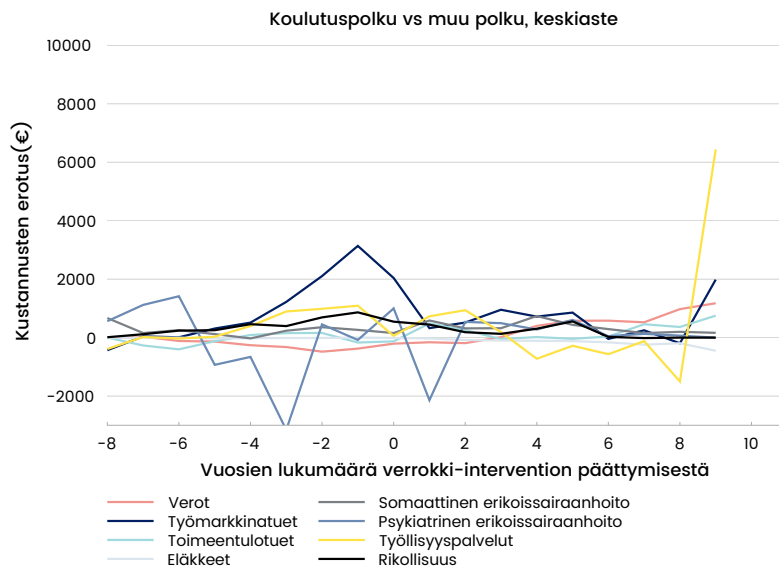
Vaikutukset 28 ikävuoteen asti

Vaikutukset lasketaan erottamalla interventio- ja verrokkiryhmän erotus. Verrokkiryhmää ei ole mahdollista muodostaa, koska olennaisilta osin samankaltaista ryhmää ei jälkikäteen voida muodostaa. Näin ollen vertaillaan kustannuksia ennen ja jälkeen intervention olettaen, että kustannukset olisivat jatkuneet intervention jälkeen samantasoisina kuin heillä, jotka eivät ohjautuneet koulutus- tai työllisyyspoluille.

Kuviossa L5.5 on esitetty koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneiden nuorten kustannusten sekä maksettujen tuloverojen ja työeläkemaksujen erotus suhteessa muulle polulle siirtyneisiin. Kuvio on laskettu siten, että kustannukset on laskettu verrokki-intervention päättymisvuodesta 28-ikävuoden loppuun. Näin ollen 17-vuotiaiden osalta hyötyä kertyy 12 vuoden ajalta ja 25-vuotiaiden osalta neljän vuoden ajalta. Lisäksi on laskettu kolmen vuoden liukuva, osallistujamäärällä painotettu keskiarvo (alussa ja lopussa kahden), koska pienestä osallistujajoukosta johtuen erotus heiluu voimakkaasti vuosien välillä. Kuviossa katkoviiva on alkuperäinen vuosittainen keskiarvo ja jatkuva käyrä tasoitettu. Erityisesti koulutuspolulle onnistuneesti ohjautuneiden määrä on hyvin pieni aiheuttaen voimakasta heiluntaa.

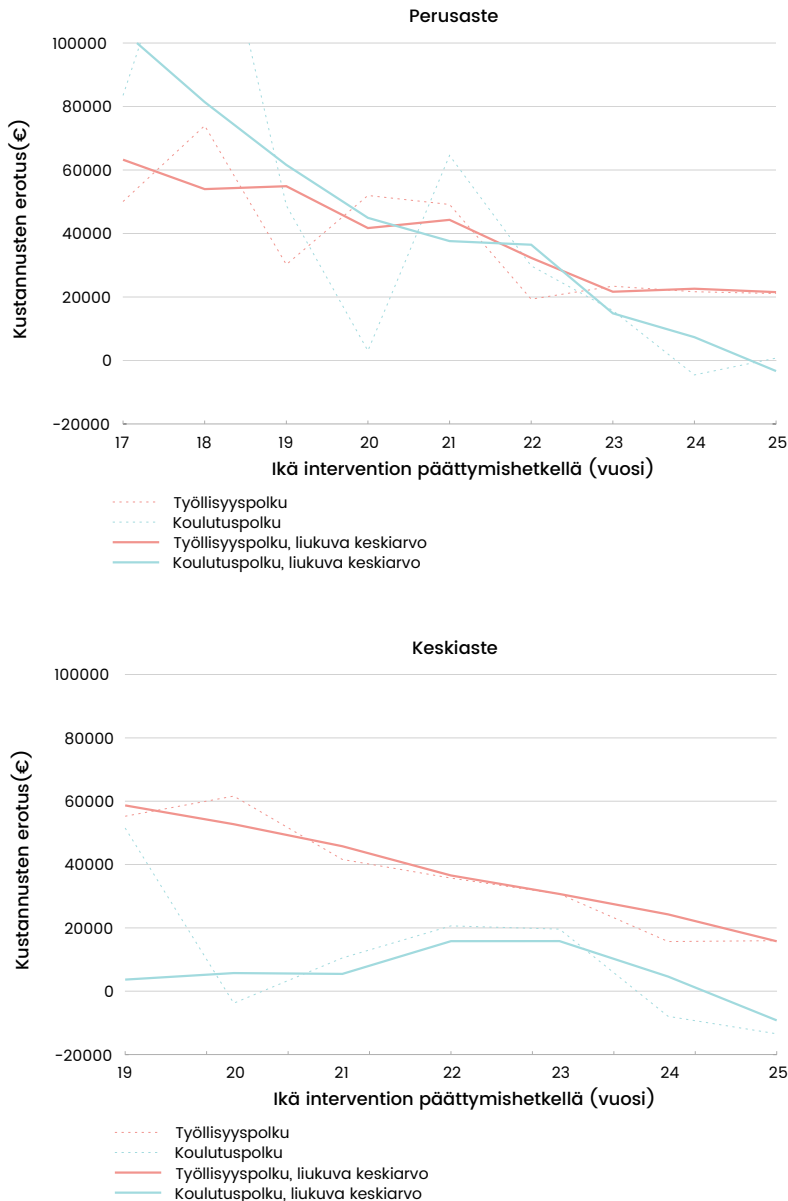
Kuvio 15.5. Koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneiden ja muulle polulle siirtyneiden nuorten kustannusten sekä maksettujen tuloverojen ja työeläkemaksujen erotus verrokki-intervention päättymisen jälkeen.

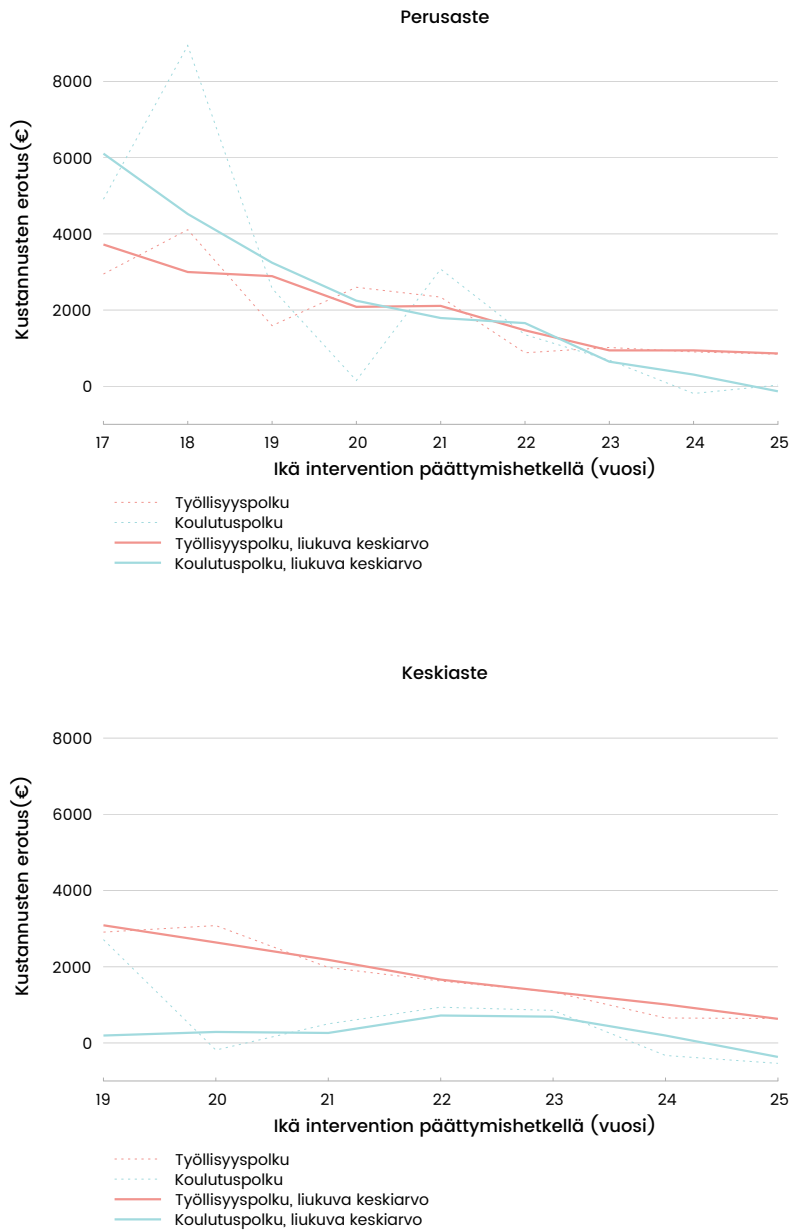

Kuviossa L5.6. on esitetty vastaavat kustannusten erotukset kokonaissummasta perus- ja keskiasteen suorittaneilla nuorilla. Kuviossa L5.7 puolestaan on esitetty keskimääräiset vuotuiset kustannuserotukset, missä näkyy selvemmin, että nuorempana onnistuminen tuottaa keskimäärin suuremman vuosihyödyn, sen lisäksi että työssä vietetty aika on pidempi.

Kuvio L5.6. Koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneiden nuorten kustannusten erotukset kokonaissummasta perusasteen ja keskiasteen suorittaneilla nuorilla.

Kuvio I5.7. Keskimääräiset koulutus- ja työllisyyspoluille ohjautuneiden nuorten vuotuiset kustannusten erotukset suhteessa muulle polulle siirtyneisiin nuoriin perusasteen ja keskiasteen suorittaneilla nuorilla.

Osa, jotka ovat siirtyneet muulle polulle kuin koulutus- tai työllisyyspoluille, ovat myöhemmin olleet uudelleen kuntouttavassa työtoiminnassa tai muissa työllisyysinterventioissa, ja sitä kautta ohjautuneet työllisyyspolulle tai työllistyneet muuten. Tämä tulee otettua huomioon analyyseissa sitä kautta, että kaikkien polkujen kustannuksissa on mukana myös intervention jälkeisten työnvälitystilastossa merkittynä olevien uusien interventioiden kustannukset.

Liite 6. Nuorten kertomaan pohjautuvat tyyppitarinat

Haastattelujen kertomasta yhdisteltiin koottuja tyyppitarinoita sen perusteella, minkälaisia muutoksia nuoret olivat kokeneet Vamoksen aikana, millaisiin tekijöihin Vamoksen mahdolliset vaikutukset pohjautuivat, missä määrin ja mihin suuntaan Vamos nuorten mukaan vaikutti ja miten he kertoivat muista samoihin aikoihin vaikuttaneista tekijöistä. Tyyppitarinoiden rakentamisessa sovellettiin mm. Toiviaisen (2018, 39–45) tutkimuksessaan käyttämää tyyppitarinamenetelmää. Tyyppitarinat luotiin siten, että syntyy realistinen yleiskuva nuorten kokemuksista, mutta yksittäisten nuorten tunnistetiedot on häivytetty esimerkiksi muuttamalla niitä yleiskategorioiksi. Tyyppitarinat ovat haastattelut suorittaneen tutkijan kokoamia. Joku toinen tutkija olisi voinut päätyä erilaiseen tyyppittelyyn. Lisäksi on hyvä tiedostaa, että kukaan nuorista ei yksiselitteisesti sijoitu mihinkään tarinoista, mutta jokainen tarina pohjautuu pääosin tiettyjen nuorten kertomaan. Tarinoiden hahmojen nimet ovat keksittyjä. Esimerkiksi nuorten ajankohtaiseen voitiin viitattaessa tarkoitetaan nuorten kokemuksia haastatteluhetken tilanteesta.

Eerin tarinassa Vamos-ryhmän ja sen pysyvyyden merkitys korostuu. Osalla nuorista oli ennen ryhmää ollut myös Vamoksen yksilöpalvelu, jonka myönteinen vaikutus oli niin ikään suuri. Nuorilla oli myös muuta verkostoa vahvasti mukana elämässä, pääosin myönteisessä mutta osin myös kielteisessä mielessä. Haastatteluhetkellä nuorilla oli koettu suotuisa jatkumo meneillään opinnoissa tai työssä sekä yleisesti elämässä, vaikka haasteitakin oli. *Kuuran* tarinassa nousee esiin niin ikään Vamos-ryhmän merkitys varsin suurena. Muutoin elämässä on ristiriitaisia vaikuttavia tekijöitä. Haastatteluhetkellä nuorilla oli meneillään ajankohtaisia suuria prosesseja sekä muutostoiveita. *Selmin* tarinassa Vamos on erityisen korostuneessa roolissa kokonaisvaltaisesti. Opiskelut olivat haastatteluhetkellä oleellisin nuoria kannatteleva tekijä. Muita tukitahoja he toivat esiin vähemmän kuin Eeri ja Kuura. *Valolla* puolestaan oli selkeä ja konkreettinen tavoite Vamokseen mennessään. Yksilöllisen tuen oleellisuus korostui. Vamoksen ohessa lähipiiri ja koetut elämänmuutokset yhteisvaikuttivat pääosin myönteisesti.

EERIN TARINA

Vamos:

Eerille etenkin Vamoksen ryhmän ja siihen liitetyn yksilöllisen tuen merkitys oli suuri itsetuntemuksen, sosiaalisen kanssakäymisen, oman itsen hyväksynnän ja armollisuuden kehittymisen kannalta. Alkuvaiheen yksilöpalvelu toi kohtaamiset ja avun ensin Eerin kotiin tai muuhun Eerin valitsemaan paikkaan, kuten kahvilaan. Sitten ryhmän pysyvyyden ja samojen ohjaajien merkitys oli suuri. Huijarisyndrooma väheni, kun Vamoksen ryhmässä Eerille sanottiin että ”hei, sähän oot hyvä tässä!” Eeri koki elämänhallinnan opettelun muuttuneen sallivammaksi, kun Vamoksessa sallittiin epäonnistumisetkin. Eeri pystyi vähitellen harjoittelemaan omien käsitystensä haastamista tilanteessa, jossa häneltä ei odotettu mitään ja jossa oli aikaa ja tilaa keskittyä vain tähän. Eeri huomasi vähitellen, että mitään ikävää ei tapahdu, vaikka hän istuu ja keskustelee muiden kanssa sekä tulee nähdyksi ja huomioduksi. Eeri huomasi, että on sallittua ja jopa toivottavaa, että hän ilmaisee tunteitaan. Toisaalta puhumiseen ei painostettu ja oli mahdollisuus ottaa omaa tilaa ja rauhaa. Päivärytmin ja syömisen kannalta ryhmässä

käymisen merkitys oli suuri. Oli paikka, jonne säännöllisesti lähteä kotoa. Myös ateriarytmi säännöllistyi, mikä vaikutti Eerin mukaan hyvinvointiin suuresti.

Eeri huomasi, että onkin pitkää aikaa ”ihan ok vain toipua ja olla”. Eeri alkoi hyväksyä itseään sosiaalisissa tilanteissa paremmin. Ryhmätilanteissa Eeri huomasi, miten puhuu itselleen ankarammin kuin muille. Eeri koki ryhmätoiminnan erittäin oleelliseksi myös myöhemmän opiskelu- ja työelämän sekä järjestötyön onnistumisen kannalta. Vamoksen vapaamuotoisessa harrastustoiminnassa Eeri sai uuden kimmokkeen luovaan toimintaan ja liikuntaan. Avun käytännön asioiden, kuten Kela-asioiden hoitamisessa Eeri koki niin ikään tärkeäksi. Vamoksella oli kontakti, johon voi luottaa ja oli ongelma mikä hyvänsä, valmentajille uskalsi puhua ja he auttoivat eteenpäin, oli haasteena sitten esimerkiksi ajatusvääristymä tai jokin yhteiskunnan järjestelmiin liittyvä ongelma. Toiminnan joustavuus mahdollisti esimerkiksi keskusteluhetket valmentajan kanssa tilanteen mukaan.

Vamos tarjosi Eerille mahdollisuuden vaikeiden tunteiden turvalliseen käsittelyyn. Yksilöohjauksessa suunniteltiin uusia tavoitteita ja epämuodollisten alueiden kokeilua. Tukea löytyi myös Vamoksen toisen toimintamuodon yksilötyöntekijältä. Ryhmässä Eeri pääsi altistumaan sosiaalisille tilanteille ja sai kokea haastavat tunteet tilanteessa, jossa oli apu ja ymmärrys ohjaajilta sekä pääsi käsittelemään tilanteita ja tunteita niin, että sai palautetta ja tukea. Eeri piti tärkeänä, että tätä kaikkea pääsi kokeilemaan Vamoksessa eikä esimerkiksi vasta opiskelu- tai työyhteisössä, jossa samanlaista tuen mahdollisuutta ei olisi. Eerin vetäytyessä syrjään vaikeissa tilanteissa ohjaaja tuli juttelemaan, Eeri sai rauhoittua ja purkaa tunteita. Ymmärrys ja oma tila auttoivat. Eerin vointi ja toimintakyky eivät parantuneet lineaarisesti, mutta hän sai tukea myös silloin, kun kehitys tuntui pysähtyvän. Vähitellen suhteellisuudentaju tilanteissa lisääntyi, ja vasta itseluottamuksen ja näköalojen laajennuttua oli uusien askelten aika. Eeri sai onnistumisen kokemuksia myös rohkaistuttuaan harjoituksen myötä antamaan myönteistä palautetta muille ja huomattuaan heidän ilahtuvan siitä.

Muut tekijät elämässä:

Terveyspalvelut ja sopiva asunto olivat Kelan psykologin sekä sairauspäivärahan myötävaikutuksella järjestyneet kohdilleen ennen Vamosta, mikä myös tuki Vamokseen osallistumisen alkulähtökohtia. Vamoksen aikana eri tahot ja tukitoimet, kuten läheiset, terapia, terveyspalvelut, uravalmennus, liikunta sekä muut harrastukset ovat tukeneet Eeriä osin erillisempinä tekijöinä mutta osana kokonaisuutta, osin yhteistyössä Vamoksen kanssa. Kaikki Eerin ihmissuhteet eivät tue häntä, mutta Eeri kokee, että oman voinnin koheneminen on auttanut muuttamaan omaa suhtautumista, mikä on helpottanut oloa. Eeri kykenee ammentamaan voimavaroja verkostostaan ja tuo esiin omia haasteitaan, joita työstää itsenäisesti ja lähipiirin tai palveluiden tuella. Tiettyjen, läheisten myötävaikutuksella oppimista itsehoitokeinojen avulla Eeri on alkanut vähitellen uskaltaa kohdata kohtaamista vaativia asioita itsessään tavalla, josta on oikeasti apua. Myös terapia on edesauttanut sitä, että Eeri ei enää pyri väkisin pitämään kaikkia lankoja käsissään.

Muut tekijät ja Vamos yhdessä:

Eeri pääsi Vamoksen avulla terapiaan, jossa kävi yhtäaikaista Vamoksen kanssa. Nämä tukivat Eerin mukaan toisiaan. Huomattuaan Vamoksessa ja muissa palveluissa ihmisten puolustavan Eerin oikeuk-

sia hän oppi itsekin puolustamaan niitä ja sisäisti paremmin olevansa arvokas ja ansaitsevansa hyvää. Vamoksessa Eeri huomasi, että ihmisten keskuudessa oleminen ei enää rasittanutkaan niin paljon kuin ennen. Sen myötä itsevarmuus oman olon kohenemisesta lisääntyi ja Eeri rohkaistui myöhemmin hakemaan työllisyyspalveluiden avustuksella ihmisläheiseen työhön työkokeiluun. Eerillä oli ikäviä kokemuksia tuen puuttumisesta aiempien koulukokeilujen yhteydessä, mutta läheiset ihmissuhteet sekä terapia ja Vamos auttoivat Eeriä käsittelemään asioita eteenpäin ja pohtimaan, mikä voisi olla hänelle sopiva seuraava askel. Yksi Eerin tarinaan vaikuttaneista nuorista eteni työelämäpolullaan Vamoksen ja uravalmennuksen yhteistyön tukemana. Toisella Vamos vaikutti välillisesti alavalinnan keksimiseen, mutta toinen palvelutaho auttoi nimenomaisen uuden toiminnan pariin pääsemisessä. Kolmannella Vamos, perheenjäsenen apu sekä omat aiemmat työelämäkontaktit yhdessä tukivat uutta askelta. Kaikilla työ, opiskelu, niiden yhdistelmä tai työelämään tähtäävä toiminta ovat olleet sittemmin osaltaan kannattelevia ja onnistumisen kokemuksia tuovia tekijöitä, joihin liittyen on myös tulevaisuudenhaaveita. Eerille niin ikään tärkeä vapaaehtoistoiminta alkoi Eerin omasta aloitteesta kuntoutumisprosessin ollessa tarpeeksi pitkällä. Eeri kokee, että hänellä on valmiuksia kokeilla eri asioita aikanaan ja on olemassa laajempia mahdollisuuksia, kuin mitä hän oli aiemmin ajatellut.

KUURAN TARINA

Vamos:

Vamos oli Kuuralle ”pääjuttu elämässä” tuolloin. Kuten Eerin, myös Kuuran kohdalla Vamos on erityisesti vaikuttanut ryhmätoiminnan kautta ensimmäisenä tahona, joka siihen mennessä oli mahdollistanut osallisuuden ja johonkin kuulumisen kokemuksen ja sen myötä onnistumisen tunnetta sosiaalisissa tilanteissa sekä itseilmaisun vapautumista. Tämän myötä itsearvostus ja toiveikkuus lisääntyivät, samoin kuin rohkeus ja kiinnostus tutustua lisää muihin ryhmäläisiin, itseän ja omiin mielenkiinnonkohteisiin jatkossakin. Yksilöohjaajan mainittua, että Kuurasta oli tullut myönteinen voima ryhmässä, oli Kuura alkanut itsekin pohtia, että asiahan voi ollakin niin. Sen jälkeen Kuura mietti entistä enemmän sitä, mitä tuo ihmisille olemalla heidän kanssaan. Vamoksen ryhmä oli myös Kuuralle tärkeä niin ikään päivärytmin ja syömisestä kannalta. Kuuralle oleellista oli vertaisryhmän merkitys: ryhmä oli hyvin avoimesti ajatteleva, mikä oli uusi kokemus. Ohjaus tuki ryhmän omaa vuorovaikutusta. Toisaalta Kuura piti arvokkaana myös sitä, miten valmentajat heittäytyivät interaktiivisesti osaksi ryhmää ja olivat mukana esimerkiksi leikeissä ja vaikuttivat siltä, että oikeasti välittivät. Kuura oli Vamoksen alussa kokenut vastuuta olla aina paikalla ja ajatteli, että tuottaa pettymyksen, jos ei ole. Kiinnostavasti tämän myötä Kuura havaitsi itselleenkin hyväksi olla siellä ja koki, että tämäkin auttoi itsehoidossa aluksi: Kuura opetteli rytmin hallintaa ensin ja sen jälkeen, kun olo alkoi tuntua vapautuneemalta, löysi lisää tavoitteellisuutta elämäänsä ja näitä asioita mietittiin Vamoksessa yhdessä.

Muut tekijät elämässä:

Kuuralla oli Vamoksen aikana myös terapiaa tai muuta mielenterveydellistä apua, mutta toisaalta Kuuralle oli merkittäviä hankaloittavia muita tekijöitä elämässään Vamoksen aikana ja/ tai jälkeen. Kuuralle oli ja on edelleen läheisistä, etenkin perheenjäsenistä, ystävistä tai muista sosiaalisista suhteista ja

vertaisryhmistä tukea. Kuura sai apua myös erilaisista itsehoitokeinoista, harrastuksista sekä toisaalta rauhallisesta kotona oleilusta. Välejä joidenkin lähipiiriin kuuluvien ihmisten kanssa väritti tuen lisäksi myös ristiriitaisuus eikä Kuura kokenut tukea varauksettomana.

Muut tekijät ja Vamos yhdessä:

Eräs Kuuran tarinaan vaikuttaneista nuorista hakeutui uusiin opintoihin osin Vamoksen motivoimana, pidemmän aikaa Vamoksen jälkeen ja viime kädessä perheenjäsenen vinkin avulla. Toisen tarinaan vaikuttaneen nuoren kohdalla uusiin opintoihin hakeutuminen oli nimenomaan Vamoksen vaikutusta: nuori koki saaneensa Vamoksesta tukea tavoitteellisuuteen. Muut asiat elämässä toivat haastatteluhetkellä Kuuralle ajankohtaisesti haastetta (mm. opintojen hankaloituminen uupumisen, sairastelun ja koronan vuoksi, asuminen vieraalla paikkakunnalla yhdessä muiden opiskelijoiden kanssa sekä päivien rakenteen ja kotoa poistumisten väheneminen uudelleen, kun ei ole säännöllisiä menoja). Kuura pitää opintojaan tärkeänä vaiheena: askel on ollut pienempi ja sopivampi kuin aiemmat opiskeluyritykset. Kuura kuitenkin epäilee alavalintaansa ja työstää uusia suunnitelmia. Toiveikkuutta ja kykyä auttaa itseä on ajankohtaisista haasteista ja vaihtelevasta voinnista huolimatta enemmän kuin ennen Vamosta. Yhdellä Kuuran tarinaan vaikuttaneista nuorista oli kokemus Vamoksesta kääntynyt ryhmän jälkeen kielteiseksi, mutta hän on löytänyt sitemmin uuden ammatillisen tukitahon, josta on saanut apua. Kuura kokee tilanteen kuitenkin edelleen haasteellisenä. Koronan aiheuttama eristys on osaltaan taittanut Kuuran sosiaalisissa suhteissa ryhmän aikana tapahtunutta myönteistä käännettä. Kuuralla oli muun tahon kautta järjestynyt terapia aluillaan Vamoksen aikana, mutta Vamos-ohjaajan kanssa sai puhuttua myös esimerkiksi itsehoidosta jossain määrin. Kuura koki, että mielenterveyspalveluissa pysytyi puhumaan syvemmistä asioista enemmän ja Vamoksen yksilötapaamisissa yleisluontoisemmin ja opiskelupohjaisemmin.

SELMIN TARINA

Vamos:

Vamoksen ryhmä sekä siihen kytkeytyvä yksilövalmennus ja yksilöllinen tuki olivat oleellinen hyvinvointiin ja opiskelutilanteeseen vaikuttanut tekijä Selmillä. Hyvinvointi koheni selvästi Vamoksen aikana ja ansiosta. Hän kertoi kokeneensa Vamoksen toimineen eri tavalla kuin aiemmat tukitahot: Selmi ei kokenut Vamoksessa painetta edetä tietyllä tavalla tai vain muutaman vaihtoehdon kautta, vaan sai sanoa, mitä itse halusi. Selmi sai jossain määrin myös vaikuttaa aikatauluun, jolla edisti asioita, mutta tietyt ajalliset tavoitteet Vamoksessa sovittiin. Selmin mukaan aikajänne oli tarpeeksi pitkä hänelle. Selmi koki erityisen merkityksellisenä kiireettömyyden ja kannustavan vertaisryhmän myönteisine kontakteineen sekä sen, että sai Vamoksen avulla tasapainoa ja suuntaa elämälle. Nykytilanteeseen ja sen helpottamiseen keskittyminen, päivärytmi, lupa tulla joka päivä sellaisena kuin on ja yleinen avoimuus erilaisia ihmisiä kohtaan vaikuttivat hyvinvointiin ja toimintakykyyn myönteisesti. Selmi kertoi, että huonona päivänä ei tarvinnut ”näytellä” tai osallistua, jos tuntui, ettei sinä päivänä selviydy tilanteista. Selmi ei kokenut, että olisi ollut valmis työelämään, mutta oli kaivannut päästä opiskelemaan jo ennen Vamosta. Selmi ei tuolloin vielä tiennyt mitä haluaisi opiskella, mutta Vamoksessa käytyjen pohdinto-

jen ja keskustelujen avulla Selmi vähitellen löysi mahdollisen opintoalan ja haki ja pääsi opiskelemaan. Vamoksen yksilöohjaajan kanssa mietittiin, milloin olisi hyvä aika hakea opintojen pariin ja yksilöohjaaja auttoi myös hakemisen käytännöissä. Selmi sai yksilövalmennuksessa apua siihen, mitä itse halusi ja toivoi elämältä ja henkilökohtaisiin asioihin, pääpainona opintoihin hakeminen. Selmi tutustui ryhmässä ensimmäistä kertaa elämässään ihmisiin, joilla oli samanlaisia elämäntilanteita ja myös arvoja. Ryhmätoiminta oli Selmille myös ylläpitävää toimintaa. Elämä keskittyi haastatteluhetkellä hyvin suuressa määrin opiskeluun, joka oli myös kannatteleva tekijä. Selmi kokee opinnot kiinnostavina, mutta korona etäopintoihin on vaikuttanut niihin hieman haitallisesti. Selmi sai uuden hyvän ystävän Vamoksesta. Selmin kohdalla kiireettömyys ja paineettomuus ja toisaalta rytmi elämälle sekä selviytymisuskon vahvistuminen kohtaamisten myötä edesauttoivat sitä, että hän pääsi opintojen pariin jopa aiemmin kuin olisi uskonut.

Muut tekijät elämässä:

Selmillä oli Eeriä ja Kuuraa vähemmän Vamoksen aikaisia muita tiiviitä ja säännöllisiä tukitahoja. Selmin jo aiemmin jossain määrin alkanut suotuisa itsekä kasvamisen tie sai tukea Vamoksesta. Läheisverkostoja jossain määrin oli jo ennen Vamosta, mutta Selmi ei tuonut niitä erityisesti esiin, vaikka kertoikin ihmissuhteiden muuttuneen luontevammiksi Vamoksen jälkeen. Selmille oli ehdotettu Vamokseen hakeutumista toisessa palvelussa. Selmi sai Vamoksesta apua tiettyjen palveluiden järjestämiseen ja näiden kontaktien ylläpitämiseen. Kuitenkin nyt Vamoksen päätyttyä yksi Selmin tarinaan vaikuttaneista nuorista toivoisi, että mieliala paranisi ja tasoittuisi. Terapia, joka oli suunnitteilla jo ennen Vamosta, ei onnistunut jonojen ja korkeiden maksujen vuoksi. Selmi ei tuonut esiin muita erityisiä ulkoisia hankaloittavia muutoksia tai tekijöitä Vamoksen aikana eikä sen jälkeen.

VALON TARINA

Vamos:

Valolla oli Vamokseen mentäessä yksi tai kaksi melko selkeää tavoitetta, joiden hän kertoi toteutuneen Vamoksen avulla. Osa Valon tarinaan vaikuttaneista nuorista kertoi voineensa suhteellisen hyvin ennen Vamosta, osa kertoi huonommasta voinnista ja heikosta omanarvontunteesta. Valo koki opiskelu- ja työvalmiutensa haastatteluhetkellä erittäin hyvinä. Osa Valon tarinaan vaikuttaneista nuorista koki, että näihin valmiuksiin itsessään ei ole viime vuosina vaikuttanut mikään, vaan tarve Vamoksessa oli saada tukea nimenomaan uuden konkreettisen askelen ottamiseen. Valo asioi pääasiassa Vamoksen yksilövalmennuspalveluissa, mutta osa tarinaan vaikuttaneista nuorista kävi myös ryhmässä. Läsnäolo, välittäminen ja aito kiinnostus sekä paneutuminen Vamoksessa olivat Valon kokemuksen mukaan tärkeimpiä vaikuttimia hyvinvointia ja jatkopolkua ajatellen: ihmisiin suhtauduttiin ihmisinä. Valon tavoitteet ja toiveet otettiin Vamoksessa aidosti huomioon ja lähdettiin kunnolla selvittämään. Siitä Valolle tuli kokemus, että juuri hänen asioistaan ollaan oikeasti kiinnostuneita. Selviytymisusko Valolla lisääntyi, sekä rohkeus elää omanlaistaan elämää kuten myös usko omiin mahdollisuuksiin, vaikka oma tie oli mennyt eri tavalla kuin kokee useimmilla muilla menneen. Valon itsearvostus koheni entisestään kohtaamisten, kannustuksen ja onnistumisten myötä. Asioiden edistymisestä myös keuhuttiin Vamok-

sessä. Valo koki tärkeänä löytää oman tiensä, saada otetta elämästään sekä saavuttaa tavoitteitaan opiskelun ja työelämän suhteen. Yksi Valon tarinaan vaikuttaneista nuorista ei kokenut uuden suunnan ja inspiraation tarvetta opintojen suhteen, mutta tarvitsi ja sai Vamoksen avulla järjestyneen palvelun kautta tukea ehtiäkseen keskittyä enemmän opintoihin ja saadakseen niiden edistämiseen käytännön keinoja.

Valolle oli tärkeää myös se, että Vamoksessa kerrottiin, että siellä ei tarvitse suorittaa. Oli mahdollisuus kuulostella omia kiinnostuksenkohteitaan ja niistä innostuttiin Valon kanssa. Vamoksen jälkeen Valoa on epäilyksen hetkinä kannatellut kokemus siitä, että asiat hoituvat, koska pohjalta on päässyt aiemminkin eteenpäin. Vaikeina hetkinä mielikuvana Vamos-valmentajien innostuneesta suhtautumisesta auttaa. Valo myös halusi saada valmiiksi aloittamiaan asioita ja löytää ratkaisuja siihen, että ei tarvitse luovuttaa. Osa Valon tarinaan vaikuttaneista nuorista koki, että tämä oli eräs syy myös aiempaan huonoon vointiin, mutta samalla he kokivat tärkeäksi mahdollisuuden iloita saavutuksistaan. Valo alkoi Vamoksessa tuntea, että mitään elämän osa-aluetta ”ei tarvitse stressata valmiiksi”: Vamoksessa rauhoiteltiin ja autettiin myös hyväksymään asioita ja luottamaan siihen, että nykyhetken voinnin kohe-
neminen auttaa asioiden hyvään jatkumoon myöhemminkin. Valo kertoi myös paremmin osaavansa kohdata itsensä siten, kuin tuli Vamoksessa kohdatuksi. Valon mukaan päiväkirja, jonka avulla häntä Vamoksessa tuettiin seuraamaan omaa kehitystä tietyn osa-alueen kohdalla, auttoi huomaamaan myös pienet askelet ja niiden merkityksen.

Yksi Valon tarinaan vaikuttaneista nuorista koki Vamoksen aktiivisuuden ja periksiantamattomuuden olleen oleellinen tekijä siinä, että hän pääsi tarvitsemansa arjen tukipalvelun piiriin: ilman Vamoksen työntekijän hanakkuutta häneltä itseltään olisi luultavasti loppunut usko kesken ja yrittäminen olisi jäänyt. Kaksi Valon tarinaan vaikuttanutta nuorta pääsi opiskelemaan Vamoksen tukemana alaa, joka jo aiemmin oli ollut jossain määrin mielessä. Valon mukaan Vamoksen vaikutukset jatkuvat yhä, mutta on vaikea selittää, miten: ”On motivaatio pitää kiinni nykyisestä, kun on tähän asti saanut tehtyä.”

Muut tekijät elämässä:

Valolla oli ja on edelleen Vamoksen lisäksi myös muita kannattelevia tahoja ja tekijöitä elämässä: esimerkiksi läheisiä ihmissuhteita (kumppani, ystävät tai perhe) tai harrastuksia ja muita mielenkiinnon kohteita. Yhdelle Valon tarinaan vaikuttaneista nuorista tärkeää oli vaikuttamistyö. Osalla on lisäksi muita palvelutahoja, jotka ovat osaltaan auttaneet esimerkiksi mielenterveysasioissa ja omalta tuntu-
van alan kirkastumisessa, osa kertoi, ettei ole kokenut näille tarvetta. Yksi nuorista teki käytännön hake-
misen uusiin opintoihin sekä keikkatöihin läheisen kannustamana. Koronatilanne toi Valolle ajoittain
hieman huolta opintojen toteutukseen liittyen. Samoin mietitytti heikohkon taloudellisen tilanteen jat-
kuminen opiskelun myötä ja sen vaikutus vointiin, mutta toisaalta osa-aikainen työ uuden alan parissa
toi turvaa. Toisissa vahvistui Valon käsitys uuden alan mielekkyydestä. Parisuhteet tai yhteisöt, joihin
Valo on kuulunut, ovat opettaneet Valolle, että jos itsellä ei ole voimavaroja niin toinen voi olla apuna
ja tukena. Aiemman läheissuhteissa tapahtuneen muutoksen myötä Valo oli huomannut, mitkä asiat
itselle ovat tärkeitä ja ymmärsi, että niistä on tarpeen pitää kiinni. Yhden Valon tarinaan vaikuttaneen
nuoren elämää on koetellut yksinäisyyden kokemus, jolloin nuoren on pitänyt ammentaa enemmän it-
sestään ja omasta toiminnastaan.

Muut tekijät ja Vamos yhdessä:

Uuden palvelun piiriin Vamoksen avulla hakeutunut Valon tarinaan vaikuttanut nuori koki palvelun merkittävänä elämänlaadun, opiskelukyvyn ja toimijuuden tukijana. Toiselle tarinaan vaikuttaneelle oli iso apu, kun Vamoksessa yhdessä työntekijän kanssa mietittiin, mikä työkokeilupaiikka voisi olla hänelle toiveopintoja ajatellen hyvä. Paikan hakemisen käytännössä Valo hoiti itse. Valo sai Vamoksesta myös linkkejä mahdollisiin sopiviin oppilaitoksiin liittyen. Oppilaitoksen Valo päätti työkokeilun työntekijän suosituksen perusteella.

Yhdellä Valon tarinaan vaikuttaneista uusiin opintoihin pääseminen ei tapahtunut suoraan Vamoksen jälkeen, mutta sen myötä hänellä oli tarpeellisiksi koettuja jäsentelymahdollisuuksia ja -aikaa välissä. Yksi Valon tarinaan vaikuttaneista nuorista kertoi, että päihteen käytön vähentäminen alkoi onnistua Vamoksen tuella, koska se oli tavoitteena ja ”sitten tuli yritettyä”. Pitkäkestoisemmin siihen auttoi lopulta vielä Vamosta enemmän uuden uusien opintojen alkaminen: hän huomasi, että ei tarvitsekaan päihdettä enää niin paljon. Tilanne opiskelujen suhteen sekä yleinen vointi oli Valolla haastatteluhetkellä hyvä. Valo koki opintojen / uusien opiskelunäkymien osaltaan edesauttavan hyvinvointia ja elämänsuunnan löytymistä ja elämänhallintaa.

Liite 7. Mitä Vamos oli nuorten mielestä?

Tässä liitteessä kerrotaan lyhyesti Vamos-palvelun käytännön sisällöistä sen perusteella, miten haastatellut nuoret niitä kuvasivat. Palveluita kuvataan tässä joko konkreettisten toimintakäytäntöjen tai nuorten kuvaaman onnistuneen toiminnan ideaalin kautta, ja varsinaisen vaikuttavuusraportin tulosoiossa kerrotaan, miten nuoret kokivat toiminnan onnistumisen kohdallaan.

Tietyissä yksilöpalveluissa, joihin osa nuorista oli osallistunut, työntekijää oli mahdollista tavata esimerkiksi kahviloissa tai nuoren kotona. Intensiivinen palvelu tarjosi esimerkiksi käytännön apua arjenhallintaan ja asioiden hoitamiseen sekä keskusteluapua mieltä painaviin asioihin ja haasteisiin. Useimpiin yksilövalmennuksen muotoihin osallistuneet nuoret kertoivat tavanneensa valmentajaa noin 1–4 kertaa kuukaudessa. Käynnit koostuivat nuoren tilannetta, tarpeita ja toiveita koskevista keskusteluista ja asioiden työstämisestä eteenpäin yhdessä. Osaa asioista hoidettiin valmentajan tuella tapaamisissa, osan nuori hoiti sovitusti itsenäisemmin tai piti esimerkiksi kotona päiväkirjaa tiettyihin teemoihin liittyen. Tapaamiset kestivät useimmiten noin tunnin verran. Yleensä tapaamistiheys räätälöitiin nuoren tilanteen mukaan. Myös tapaamisten välissä oli yleensä mahdollista soittaa tai viestittää valmentajalle, jos tuli kysyttävää.

Ryhmä- ja yksilövalmennuksen yhdistelmään tai pelkkään ryhmämuotoiseen toimintaan osallistuneet nuoret kävivät Vamoksessa 1–4 kertaa viikossa, noin neljä tuntia kerrallaan. Useimmilla valmennusta oli useampi kerta viikossa. Ryhmissä päivät koostuivat (päivästä riippuen) esimerkiksi kuulumiskierroksesta, aamupalan valmistelusta ja syömisestä, eri aihepiireihin liittyvistä keskusteluista, lautapeleistä sekä erilaisista tehtävistä. Keskustelun aiheet vaihtelivat kevyistä raskaampiin sisältäen esimerkiksi erilaisista tunteista keskustelua ja työelämään tai opiskeluun liittyviä teemoja. Myös rauhalliseen oleiluun ja rentoutumiseen käytettiin ryhmissä aikaa. Joskus ryhmässä kokeiltiin luovaa kirjoittamista, tehtiin kollaaseja tai katsottiin elokuvaa. Ryhmässä saatettiin myös esimerkiksi opetella, miten sanotaan ei tai harjoitella mindfulnessia ulkopuolisen vierailijan ohjaamana. Ryhmätoiminta sisälsi myös taidetta sekä liikuntaa ja luonnossa käymistä. Nuoret saattoivat myös kehittää erilaisia projekteja ja osallistua hyväntekeväisyyteen. Joskus oli sovittu, kuka vastaa minkäkin päivän toiminnan ideoinnista. Ryhmän tarkoituksesta riippuen mukana saattoi olla enemmän suoraan työelämään suuntautuvaa toimintaa, kuten vierailukäyntejä ja uratarinoista kuulemista. Nuorille kerrottiin myös erilaisista palveluista ja saatettiin esimerkiksi harjoitella lomakkeiden täyttämistä. Ryhmissä pyrittiin myös yhdessä ratkomaan esimerkiksi eri osallistujien haasteita: avointa yhteiskeskustelua oli usein. Useimmat ryhmiiin osallistuneet tapasivat valmentajaa myös yksilötapaamisissa, esimerkiksi parin viikon välein. Siellä keskusteltiin henkilökohtaisemmista asioista, kuten oman tilanteen etenemisestä ja jatkosuunnitelmista. Usein ohjaajan kanssa pystyi tarpeen vaatiessa keskustelemaan kahden kesken myös spontaanisti.

Suurin osa tutkimukseen osallistuneista nuorista ei osannut sanoa, mitä Vamoksessa voisi tai olisi tarpeen tehdä toisin. He kertoivat kokeneensa, että kaikki toimi varsin hyvin ja saivat Vamoksesta mitä tarvitsivat. Yksi heistä kertoi, että ryhmässä ollessaan hänellä luultavasti oli myös kritisoitavaa, mutta haastatteluhetkellä hän totesi, että ei enää muista kritiikin aiheita ja näkee nyt jälkikäteen kaiken asiaan kuuluneen tarpeellisen kokonaisprosessin kannalta. On oletettavaa, että myös muilla osa kokemuksista on voinut unohtua etenkin, mikäli palvelusta on kulunut hieman pidempi aika. Toisaalta, kuten edellä mainittu nuori totesi, kauempaa katsominen voi joskus mahdollistaa kokonaisuuden ja sen osien merkityksen hahmottamisen elämänculussa paremmin. Kyselylomakkeen avoimissa vastauksissa nuoret olivat tuoneet esiin valtaosin hyvin myönteistä, sisällöltään usein haastateltavien kertomaan verrattavissa olevaa palautetta. Özbasin (2018) tutkimuksessa Vamos-valmentajat toivat selkeänä kehittämis-kohteena esiin sen, että nuorten pitäisi olla enemmän mukana toiminnan kehittämisessä, esimerkiksi yhteisissä ideointihetkissä. Samoin sekä valmentajat että nuoret toivat esiin avoimuuden lisäämisen, jotta nuoret tietäisivät, mihin he voivat osallistua. Muutama haastatteluun tai lomakekyselyyn osallistuneista nuorista toi niin ikään esiin kehittämiskohteita tai kriittistä palautetta koskien Vamoksen toimintaa ja vaikuttavuutta.

Yksi nuorista kertoi jääneensä Vamoksen tietyissä toimintamuodoissa sekä yleisesti Vamoksen taholta vaille vastaamista tarpeisiinsa ja kysymyksiinsä. Nuori olisi toivonut esimerkiksi tukea asioiden hoitamiseen, kuten valmentajan mukaan tulemistä asiointikäynneille tai vieressä olemista, kun hän soittaa asioidenhoitopuhelua tai etsii tilanteeseensa sopivaa palvelutahoa. Nuori kertoi, että hänen pyytäessään apua edellä mainittuihin tilanteisiin Vamoksesta oli kehoitettu hoitamaan nämä asiat itsenäisesti.

Esiin tuli myös nuoren kokemus ohitetuksi tulemisesta sekä eri toimintamuotoihin osallistuneiden nuorten epätasa-arvoisesta kohtelusta esimerkiksi tiedonvälityksessä, yhteydenottoihin vastaamisessa ja vaikutusmahdollisuuksien tai jatkotukitoimien tarjoamisessa ja mahdollistamisessa. Tämä vaikutti kyseisen nuoren mukaan siten, että osalla nuorista tilanne heikkeni Vamoksen järjestämän toiminnan päätyttyä heidän kohdallaan. Nuori koki, että Vamoksen toiminnasta päätettiin liiaksi nuoria kuuntelematta. Näistä syistä hän epäili Vamoksen toiminnan motiiveja ja koki, että aitoa halua auttaa ei ollut.

Moni nuorista oli kokenut valmentajien tavan vähitellen rohkaista osallistumaan asioihin kannustavana. Kaksi nuorista kuitenkin kertoi, että ryhmässä olisi voinut olla enemmän vaihtoehtoja tekemisiin, niin että kaikkien ei olisi odotettu tekvän samaa. Avun oli muutoin koettu olleen hyvin yksilöllistä ja kohtaavaa, mutta nuorten mukaan pakko ja sosiaalinen paine osallistua aktiviteetteihin, jotka eivät vieneet omaa prosessia eteenpäin tai joihin nuori ei ollut valmis, oli tarpeetonta ja aiheutti ahdistusta. Nuoret toivoivat, että tässä mielessä huomioitaisiin paremmin se, että mikä toimii yhdelle ei välttämättä toimi kaikille ja että tärkeintä ja hyödyllisintä olisi pitää yllä turvallisuudentunnetta ja kohtaamista näissäkin tilanteissa. Tähän aiheeseen liittyen nuorten kokemukset yleisesti olivat vaihtelevia. Moni kertoi, että ei ollut painetta osallistua sellaisiin aktiviteetteihin tai tekemisiin, joihin ei pystynyt, mutta esiin tuli myös kokemus siitä, että osaan ryhmän osallistujista tätä painetta kohdistui enemmän kuin toisiin ja nuoren elämäntilannetta esimerkiksi samanaikaisen Vamoksen ulkopuolisen toiminnan osalta ei aina

huomioitu aikaansaamisodotuksissa. Myöskään asian puheeksi ottaminen valmentajien kanssa ei ollut tuonut muutoksia.

Yksi nuorista toi esiin, että olisi tarvinnut enemmän yksilöohjausta omiin opiskeluasioihin liittyen. Ohjaus tapahtui nuoren kertoman mukaan yleensä ryhmässä, jossa nuorilla oli hyvin vaihtelevia tilanteita. Nuori koki, että olisi yksilöllisemmän ohjauksen avulla voinut ehkä tarkemmin miettiä vielä uutta opintoalaa sen alan sijaan, jonne päätyi hakeutumaan. Toinen nuori koki, että Vamoksesta olisi ehkä vähän aiemmin ja enemmän voitu ohjata myös ulkopuolisten toimintojen (esimerkiksi harrastukset) pariin ja ehdottaa enemmän vaihtoehtoja tekemisiin, mutta toisaalta nuori pohti, että jälkeinpäin katsottuna ohjaaminen saattoi olla ihan oikea-aikaistakin.

Tutkimuksessa tuli myös esiin erään nuoren pohdinta liittyen Vamoksen kuntoutuksen työtoiminnan järjestämiseen. Nuori oli tietoinen siitä, että kyseinen toimintamuoto oli Vamoksessa kevään 2020 aikana päättynyt kokonaan, mutta päättymisen syyt olivat nuoren mukaan jääneet epäselviksi. Nuori kertoi toimintaan osallistuneiden jääneen siihen käsitykseen, että kaupunki olisi ollut halukas rahoittamaan toimintaa jatkossakin, mutta Vamoksessa ei tähän enää tartuttu, minkä nuori koki olleen ikävä käänne kyseistä toimintaa tarvinneiden nuorten kannalta. Nuori olisi myös toivonut, että ratkaisun syistä olisi kerrottu avoimemmin.

Yksi vastaajista kertoi, että hänen tapaamansa työntekijät Vamoksessa olivat mukavia ja kohteliaita, mutta nuori koki, ettei tullut ymmärretyksi syrjintään liittyvien kokemustensa osalta. Hän peräänkuulutti lisää monikulttuurisuuteen liittyvää kompetenssia Vamokseen sekä ehdotti, että työntekijöinä voisi olla enemmän ulkomaalaistaustaisia ihmisiä. Nuori olisi myös kaivannut (sekä Vamoksessa että muissa palveluissa) enemmän kommunikointia siitä, miten hän voisi kiinnittyä harrastuksiin ja sosiaalisiin aktiviteetteihin voidakseen olla enemmän vuorovaikutuksessa suomalaisen yhteisön kanssa. Eräs yksilövalmennuksessa asioineista nuorista kertoi, että Vamoksessa keskityttiin silloiseen, työ- ja opiskelutilanteeseen liittyneeseen tavoitteeseen, joka saavutettiin. Nuori toteaa nyt jälkeinpäin, että omien sosiaalisten taitojen ja sosiaalisen verkoston olisi ollut hyvä myös tulla Vamoksessa tarkasteluun.

Koska Vamos-palvelu toimintana on osa yhteiskunnan palvelurakennetta, monissa haastatteluissa nousi esiin myös se, millaisista palveluista nuorten mielestä on apua ja millaisista ei, ja miten erilaiset instituutiot ja niiden käytännöt vaikuttavat nuorten elämään ja siirtymiin. Näillä tekijöillä on merkitystä myös Vamoksen vaikuttavuutta ajatellen, koska palvelu toimii vuorovaikutuksessa ja yhteydessä nuoren muuhun elettyyn todellisuuteen eikä yhtä palvelua ole siten mielekästä tarkastella irrallaan kokonaisuudesta ja nuorten jatkumoista.

Haastattelujen perusteella nuoret pitivät elämässä tärkeänä esimerkiksi mahdollisuutta oivaltaa uutta ja tuoda myös omaa panostaan yhteiskuntaan. Moni nuori kuitenkin koki opiskelijoihin ja työelämään liittyvät odotukset ja rakenteet usein yksilön ohittavina (ks. myös Gretscher & Myllyniemi 2021). Nuoret kaipasivat esimerkiksi enemmän ymmärrystä ja joustoa suhteessa opiskelujen aikana vaihteleviin tilanteisiin ja niiden vaikutuksiin opiskelussa. Nuorten kerronnassa kuvastuu ajatus siitä, että on paljon nuoresta itsestään kiinni, miten pystyy haitallisiksi koettuja normeja ja niiden vaikutusta vastustamaan: ”Yritän olla kiltti itelleni” (sitaatti haastattelusta). Jokainen elää, toimii ja tasapainoilee näiden usein tukea ja mahdollisuuksia tuovien mutta osin myös normatiivisten ja eriarvoisuuden johtavien rakenteiden verkostoissa. Haastatteluaineiston perusteella vastustamisen ja oman tilanteen helpottamisen mahdollisuuksiin vaikuttavat myös esimerkiksi taloudellinen tilanne, järjestyneet etuudet, asumisolot ja läheisten (käytännön) apu ja saatavilla olo. On mahdollista, että nämä vaikuttavat osaltaan myös Vamoksesta hyötymiseen pidemmällä tähtäimellä: Onko nuorella ollut mahdollisuus kuunnella itseään, kuten tarvittaessa käsitellä kokemaansa rauhassa, käydä esimerkiksi terapiassa ja hakeutua vasta sitten jatkopoluille, tai vaikkapa opiskella osa-aikaisesti. Useampi nuorista koki, että saadakseen apua tai kevennystä esimerkiksi opiskelutilanteeseensa ihmisen tulisi olla täysin toimintakyvytön.

” – ei pitäisi olla sitten mitään intoa mihinkään jotta uskottaisiin että ei välilläkään pysty – – jos ei pystyisi mihinkään niin ei tarttis siitä myöskään väentää että kykeneekö vai ei. – – Kun tietää kuitenkin miten paljon hyvää vois saada aikaseks sen jälkeen, kun pystyis rauhassa tekemään asioita, kokoamaan itsensä ja pääsemään eteenpäin.” (Touko)

Kyselylomakevastauksissa vaihtoehto *oma itsenäinen asioiden työstäminen* oli kärkijoukoissa hyvinvointiin ja työllisyystilanteeseen vaikuttaneena tekijänä Vamoksen ja puolison/perheen jälkeen. Oma työskentely jaksamisen mukaan muutosten aikaansaamiseksi onkin tärkeää ja tuo nuorten kertoman mukaan pystyvyyden ja toimijuuden kokemuksia. Eräs haastatteluhetkellä elämäänsä suhteellisen tyytyväisistä nuorista kertoi, että tärkeintä Vamoksessa oli se, kun ”sai itseään niskasta kiinni” ja näki muutoksen itse. On myös aiheellista nostaa esiin aiemmissa tutkimuksissa tehty havainto, miten nuorten työttömien kertomuksissa korostui oma yritteliäisyys sekä miten nuoret sisäistävät kulttuurissa vallitsevan eetoksen omien valintojen vaikutuksesta kaikkein määrittävimpana tekijänä tai ajatuksen siitä, että ensisijaisesti heidän pitää muuttua, jotta he sopisivat rakenteisiin, ei rakenteiden itsessään (esim. Lähteenmaa 2011; Toiviainen 2019, 85; Toiviainen 2020). Gretscherin ja Myllyniemen (2021, 39–40) tutkimuksessa elämäänsä tyytyväiset nuoret kokivat useimmin, että suurimmat mahdollisuudet vaikuttaa omaan elämään on heillä itsellään. Elämäänsä tyytymättömät sen sijaan nimesivät yhteiskunnan instituutioita, jotka voisivat toisin toimimalla auttaa heitä. Alasen ym. (2014, 43) tutkimuksessa

havaittiin, että yli 60 prosenttia tutkimukseen osallistuneista Vamoksen asiakkaista syytti elämäntilanteestaan omia valintojaan ainakin osittain tai jopa täysin, ja vajaa puolet ei kohdistanut syytä omalle tilanteelleen lainkaan yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuuden suuntaan. Samanlaisia tuloksia sai myös Loukas (2019) niin ikään Vamoksessa asioivia nuoria koskevassa tutkimuksessaan. Itsemyötätunnon määrä vaikuttaa suuremmalta tutkimukseemme haastateltujen nuorten kohdalla, mikä voi liittyä myös siihen, että kyseessä ovat Vamoksen jo päättäneet nuoret, joista suurin osa on edennyt koulutuspoluille, kokenut saaneensa tukea itsensä hyväksymiseen ja uskallukseen hakea muilta tukea sekä tuntenut kuuluvansa yhteisöön (ks. myös Toiviainen 2019, 85). Tutkimukseemme haastatelluista moni kertoi kokeneensa yhteiskunnan tukiverkot myönteisinä tekijöinä, mutta lähes kaikilla oli omakohtaisia haitallisia kokemuksia liittyen erilaisiin yhteiskunnan normeihin ja odotuksiin esimerkiksi työllistymiseen ja opintopolulla etenemiseen liittyen.

"No kyl mä koen aika paljon negatiiviseks ehkä tää tän hetkinen malli, tai tää tämmönen yleinen ajattelu, että ihmiset vaan on kotona koska ne on laiskoja tai ne ei halua että... Siinä on hyvin paljon muitakin syitä takana. Et se on monen asian summa mitä pitää sillain hitaasti alkaa purkamaan, et ei se oo vaan niin että tässä on sulle työpaikka ja mene – – Eihän se toimi silleen ihmisille, – – on vuosien aikaset traumat ja sairaudet ja muut yleensä taustalla mitkä on aiheuttanu tän työttömyyden ja että ei oo mitään opiskelupaikkaa. Et se on niinkun hyvin konkreettinen asia jota on hyvin hankala hoitaa millään yhdellä tietyllä palvelulla tai millään semmosella nopeella keinolla." (Paju)

Vamos-toiminta on rakentunut sen havainnon pohjalle, että usein toiminnassa aloittavan nuoren toimintakyky ei mahdollista opintoihin tai työelämään etenemistä, vaan ensin on autettava nuorta kohentamaan hyvinvointiaan (Alanen ym. 2014, 9). Tutkimusaineiston perusteella voidaan vahvistaa tätä havaintoa sekä aiempien tutkimusten antamia selkeitä viitteitä sen suhteen, että kyetäkseen edistämään omaa opiskelu- tai työelämäpolkuaan perustarpeiden, toimintakyvyn ja psyykkisen sekä fyysisen hyvinvoinnin tulee olla riittävällä tasolla, muuten niin sanotuista täsmätoimenpiteistä palveluiden piirissä ei välttämättä ole lainkaan hyötyä vaan päinvastoin (vrt. esim. Pietikäinen 2019, 4; Uusikangas & Hiilamo 2020). Mikäli esimerkiksi työttömyysturvan ehtojen täyttäminen osoittautuu ihmiselle ylivoimaiseksi, hän voi olla vaarassa tulla institutionaalisesti poiskäännytetyksi tarvitsemiensa palveluiden piiristä näiden rakenteellisten käytäntöjen vuoksi ja tällöin myös ensisijaiset ongelmat ovat vaarassa jäädä ratkomatta (Määttä ym. 2016; Uusikangas & Hiilamo 2020). Hyvin moni haastateltavistamme oli ottanut myös uuden askelen opintojen tai töiden suhteen saatuaan aikansa "vain olla", tullessa kuulluksi ja kohdatuksi vailla etenemispainetta sekä huomattuaan olevansa tärkeä osa yhteisöä ja voivansa osaltaan edesauttaa myönteistä ja turvallista ilmapiiriä ryhmässä. Edellä mainituilla kokemuksilla voidaan nähdä myös oma itseisarvonsa nykyisinä epävarmoina työmarkkina-aikoina (ks. Toiviainen 2020, 40) ja riippumatta siitä, johtiko toiminta ainakaan toistaiseksi siirtymiin opintojen tai työelämän suhteen.

"– – siel tietty sai niitä keinoja ja kaikkia, ja taitoja johki juttuihin, mut se et koki olevansa osa jotain tavallaan ekaa kertaa elämässään ja sit että, koki – – arvostetuks sillai ja sit just niinku pysty oleen sellanen ku on" (Kuisma)

Myös aiemmassa Vamosta koskeneessa tutkimuksessa tunne siitä, että on merkityksellinen muille ihmisille sekä onnistumisen kokemukset nousivat esiin nuoren hyvinvointia ja näköalojen laajenemista erityisesti edistäneinä asioina (Alanen ym. 2014, 51–53). Esimerkiksi Gretscher ja Myllyniemi (2021, 83–84) ovat tutkimuksensa pohjalta tuoneet esiin näkemyksen siitä, miksi nuorta itseään tulisi kuunnella ja hänen asiantuntijuuttaan oman elämänsä ja tarpeidensa suhteen kunnioittaa. Gretscherin ja Myllyniemen (2021), Toiviaisen (2019) sekä Honkatukian ja hänen kollegoidensa (2020) mukaan työn ja koulutuksen ulkopuolella oleville nuorille on tärkeää järjestää nuorilähtöisiä ja kohtaavia palveluita sen sijaan että liian aikaisin pakotetaan sanktioiden kautta koulutuksen tai työelämän piiriin: Valmiiksi suunnitelluille poluille ohjaaminen saa liian usein aikaan epäonnistumisten kierteen toistuvien eteenpäin ohjauksen ja pysähtymättömyyden kautta, mutta kohtaavien, nuoren yksilöllisen elämäntilanteen huomioivien palveluiden kautta myös työelämä tulee usein mahdollisemmaksi. Tutkimukseemme haastateltujen nuorten voimien kehityksen ja nykytilanteen perusteella vaikuttaa siltä, että heistä suurimman osan kohdalla Vamos-palvelu oli toiminut tällaisena kohtaamisen ja itsetuntemuksen kehittämisen mahdollistavana tahona.

On myös otettava huomioon, että Vamoksella ei ole institutionaalista roolia esimerkiksi etuuksien määrittelijänä tai muiden päätösten tekijänä, ja palvelu on vapaaehtoinen. Nämä lähtökohdat eivät kuitenkaan vielä yksinään takaa sitä, että palvelukokemukseen ja sen vaikutuksiin oltaisiin tyytyväisiä. (Wrede-Jäntti & Westerback 2020, 62.) Tärkeä kysymys on myös se, missä määrin Vamoksessa tehdään nimenomaan nuorten yksilöllisiin valmiuksiin keskittyvää työtä sekä sovitetaan yhteen nuorten tarpeita ja palvelukentän sekä organisaatioiden ja oppilaitosten vaatimuksia (Toiviainen 2020, 40). Tässä Vamos vaikuttaa haastatteluiden perusteella onnistuneen hyvin. Mutta kiinnitetäänkö Vamoksessa myös tarpeeksi huomiota yhteiskunnan ja eri järjestelmien rakenteisiin liittyviin, nuoriin heijastuviin ongelmiin, ja mietitäänkö, miten näitä luonnollisina näyttäytyviä epäkohtia, kuten erilaisia syrjiviä käytäntöjä tai reippauden ja itsejärjäämisen ideaalia voitaisiin haastaa? Millä tavoin instituution raamit ja sille asetetut odotukset ohjaavat valmentajien toimintamahdollisuuksia ja nuorten toimijuutta? (Toiviainen 2020, 27–29, 41). Ja toisaalta, paikkaako Vamos osaltaan enemmän kontrolliin ja sanktioihin perustuvan palvelujärjestelmän jälkiä?

Laineen ja Sarmian (2021) mukaan nuorten hakeutuminen Vamokseen koronapandemian alun jälkeen ensin väheni ja sitten kasvoi voimakkaasti, ja siirtymät opiskelujen pariin tai työelämään ovat pandemian aikana hidastuneet. Tutkimukseemme haastatellut nuoret eivät tuoneet erityisesti esille koronapandemian vaikutuksia Vamos-toiminnan toteuttamistapoihin ja sisältöihin. Tämä on huomionarvoista, koska nuorista seitsemän oli mukana toiminnassa pandemian rantauduttua Suomeen. Kaikki haastatellut nuoret olivat vähintään aloittaneet palvelun ennen koronapandemiaa. Osa heistä asioi yksilövalmennuksessa, johon pandemia ymmärrettävästi vaikutti vähemmän. Lisäksi monella Vamos oli jo pian päättymässä ja Vamos-toimintaa taustalla jo pidempi aika, jolloin muutokset mahdollisesti tuntuivat pienemmiltä. Kaksi nuorista kertoi koronatilanteen vaikuttaneen ryhmän kestoon. Yksi ryhmässä asioineista nuorista kertoi kysyttäessä, että jonkin aikaa tapaamiset järjestettiin ulkona. After Vamos -ryhmien peruuntuminen koronatilanteen vuoksi on osalla haastatelluista jättänyt tämän jatkotuen pois.

Vamokseen osallistuneiden nuorten sekä työntekijöiden kokemuksia etävalmennuksesta COVID-19-kriisin aikana selvittäneessä tutkimuksessa havaittiin, että suurin osa nuorista oli erittäin tyytyväisiä etävalmennukseen ja huojentuneita siitä, että valmennusta oli mahdollista jollakin tapaa jatkaa. Osalle etävalmennus oli sopinut jopa paremmin kuin kasvotusten tapahtuva, osa oli kokenut päinvastoin. Kriittisissä vastauksissa olivat erityisesti korostuneet tietotekniset ongelmat, kokemukset joidenkin ryhmäläisten passiivisuudesta sekä aidon kontaktin puute. (Jukarainen & Kylliäinen 2021, 18–19.) On huomattava, että haastattelemistamme nuorista he, joille etäopiskelu ja livekontaktien puute on tuntunut raskaimmalta, eivät olleet Vamoksen piirissä enää korona-aikana eivätkä siten kokeneet siellä ollessaan siirtymää etävalmennukseen.

Vaikka moni haastateltavista haki ja pääsi esimerkiksi opiskelemaan pandemian aikana, noin viidelle haastatellulle koronatilanne on heidän kertomansa mukaan aiheuttanut haittaa tai huolta opinnoissa etenemiselle, sosiaalisille suhteille tai muulle toiminnalle. Osa koki haitan merkittävänä. Nuori oli esimerkiksi saanut Vamoksessa myönteisiä vuorovaikutuskokemuksia ja olisi halunnut jatkaa niiden hankkimista, mutta korona tuli esteeksi. Tai nuori oli juuri päässyt alkuun uusissa harrastuksissa löydettyään Vamoksesta kavereita, joiden kanssa harrastaa, mutta tämä toiminta keskeytyi alkuunsa. Muutama nuorista kertoi, että opinnot Vamoksen jälkeen alkoivat hyvin, mutta etäopiskeluun siirtymisen ja sen jatkumisen myötä opiskelu oli nyt paljon enemmän itsen varassa, mikä oli kuormittavaa. Yksi nuorista oli hakeutunut ja päässyt koronan aiheuttamien opiskeluongelmien vuoksi nopeasti avun piiriin. On myös huomionarvoista, että moni haastatelluista ei maininnut koronaa lainkaan haastatteluna aikana. Osalle koronatilanne oli aiheuttanut myönteisiksi koettuja seurauksia. Oli esimerkiksi mahdollistunut enemmän lepoa ja paine siitä, että pitäisi jatkuvasti olla kodin ulkopuolella suorittamassa asioita tai sosialisoida oli helpottanut. Kaikki eivät myöskään tavanneet ennen koronaa (perheen ulkopuolisia) ihmisiä kasvotusten kovin usein, minkä vuoksi tilanteen aiheuttama muutos ei välttämättä ollut tuntunut kovin suurelta, tai sitten sosiaalinen vuorovaikutus oli jopa lisääntynyt aiemmasta Vamos-toiminnan ajoittuessa osittain korona-aikaan. Haastatteluhetkellä opiskelevista nuorista muutamalla oli opintoalan luonteen vuoksi koronatilanteen aikana ollut joko pelkästään lähiopintoja

tai sekä lähi- että etäopintoja, joista lähiopintoja vähintään harjoitteluiden muodossa. Monella opiskelu tai työskentely tapahtui lähes kokonaan etäyhteyksin. Eräs haastateltavista kertoi, että etenkin korona-aikana painetta vapaamuotoiseen vuorovaikutukseen uudessa yhteisössä ei ole kovin paljon, mikä on alussa helpottanut asettumista. Nuori koki itsensä vielä muita huonommaksi kyseisissä tilanteissa, mutta valmiudet hän koki paljon paremmiksi kuin aiemmin ja odotti pääsevänsä niitä harjoittamaan käytännössä.

Liite 11. Kyselylomakeaineisto valikoituvien osin

Taulukko L11.1. Kyselylomakeaineiston kysymysten jakaumat valikoituvien osin (N = 47).

Tekijä	Määrä (n)	Osuus (%)
Sukupuoli		
Nainen	22	46,8
Mies	17	36,2
Muu	4	8,5
En halua kertoa	4	8,5
Kotikieli		
Suomi	45	95,7
Englanti	2	4,3
Ruotsi	1	2,1
Paikkakunta, jossa osallistunut Vamosiin		
Tieto puuttuu	12	25,5
Espoo	8	17,0
Lahti	8	17,0
Turku	8	17,0
Helsinki	6	12,8
Kuopio	2	4,3
Oulu	2	4,3
Rovaniemi	1	2,1
Opinnot ja suoritettut tutkinnot ennen Vamosta		
Peruskoulu	37	78,7
Toisen asteen tutkinto	31	66,0
Opinnot olivat keskeytyneet tai keskeytymässä	10	21,3
Muu tutkinto	5	10,6
Opinnot olivat käynnissä	4	8,5
Korkeakoulu	1	2,1
Opinnot ja suoritettut tutkinnot Vamoksen aikana		
Ei opintoja, ei tutkintoja	28	59,6
Opinnot olivat keskeytyneet tai keskeytymässä	4	8,5
Opinnot olivat käynnissä	4	8,5

taulukko jatkuu seuraavalla sivulla

Tekijä	Määrä (n)	Osuus (%)
Peruskoulu	3	6,4
Korkeakoulu	3	6,4
Toisen asteen tutkinto	2	4,3
Aloitin opinnot	2	4,3
Muu tutkinto	1	2,1
Opinnot ja suoritettut tutkinnot Vamoksen jälkeen		
Ei opintoja, ei tutkintoja	28	59,6
Opinnot ovat käynnissä	11	23,4
Aloitin opinnot	4	8,5
Peruskoulu	2	4,3
Toisen asteen tutkinto	2	4,3
Opinnot ovat keskeytyneet tai keskeytymässä	1	2,1
Mahdollisen peruskoulun päättötodistuksen keskiarvo		
5,0–5,9	1	2,1
6,0–6,9	3	6,4
7,0–7,9	14	29,8
8,0–8,9	23	48,9
9,0–10,0	5	10,6
Tieto puuttuu	1	2,1
Asuinpaikkatyyppi tällä hetkellä		
Uusimaa	22	46,8
Päijät-Häme	10	21,3
Varsinais-Suomi	8	17,0
Pohois-Savo	3	6,4
Pohjois-Pohjanmaa	2	4,3
Lappi	1	2,1
Tieto puuttuu	1	2,1
Asumismuoto tällä hetkellä		
Yksin	25	53,2
Vanhempien/vanhempien kanssa	11	23,4
Avo- tai avioliitossa	9	19,1
Muu	2	4,3

taulukko jatkuu seuraavalla sivulla

Tekijä	Määrä (n)	Osuus (%)
Muutokset työllisyys- ja opiskelutilanteessa Vamoksen aikana tai jälkeen		
Hakeuduin opiskelemaan	18	38,3
Hakeuduin muuhun työllisyyttä edistävään palveluun	11	23,4
Ei muutosta aiempaan	8	17,0
Työllistytin	7	14,9
Jatkoin kesken olleita opintojani	5	10,6
Muu muutos	4	8,5
Keskeytin opinnot	3	6,4
Hakeuduin muuhun toimintaan	2	4,3
Tämänhetkinen työllisyys- tai opiskelutilanne		
Opiskelen	22	46,8
En käy työssä	13	27,7
Haen työtä tai opiskelupaikkaa	9	19,1
Saan kuntoutustukea	8	17,0
Käyn palkkatyössä	6	12,8
Saan kuntoutustukea	6	12,8
Muu tilanne	2	4,3
Olen mukana muussa toiminnassa/muun palvelun piirissä	2	4,3
Olen eläkkeellä	1	2,1
Olen yrittäjä	1	2,1
Saan sairauspäivärahaa	1	2,1
Mitkä kolme asiaa vaikuttivat hyvinvointiisi joko myönteisesti tai kielteisesti eniten Vamoksen aikana? (Suluissa myönteisesti ajattelevien osuus, %. Muut arvot: ei lainkaan, kielteisesti, tieto puuttuu)		
Vamos-palvelu (89,4)	33	70,2
Oma itsenäinen asioiden työstäminen (57,4)	17	36,2
Puoliso/perhe (51,1)	16	34,0
Ystävät (68,1)	14	29,8
Harrastukset/vapaa-ajan toiminta (61,7)	12	25,5
Seurustelusuhde tai vastaava (34,0)	12	25,5
Oman elämän muutokset (esim. muutokset perhesuhteissa, asuinpaikan vaihtuminen) (23,4)	10	21,3

taulukko jatkuu seuraavalla sivulla

Tekijä	Määrä (n)	Osuus (%)
Opiskelu, työskentely tai muu verrattava toiminta (23,4)	8	17,0
Sattuma (21,3)	3	6,4
Yhteiskunnallinen tai alueellinen tilanne (esim. sopivien palvelujen saatavuus, koulutustarjonta, työllistymis- ja harrastusmahdollisuudet) (23,4)	2	4,3
Muut palvelut (29,8)	2	4,3
Mitkä kolme asiaa vaikuttivat hyvinvointiisi joko myönteisesti tai kielteisesti eniten Vamoksen jälkeen? (Suluissa myönteisesti ajattelevien osuus, % Muut arvot: ei lainkaan, kielteisesti, tieto puuttuu)		
Ystävät (51,1)	21	44,7
Puoliso/perhe (48,9)	19	40,4
Opiskelu, työskentely tai muu verrattava toiminta (48,9)	18	38,3
Oma itsenäinen asioiden työstäminen (48,9)	11	23,4
Seurustelusuhde tai vastaava (25,5)	11	23,4
Harrastukset/vapaa-ajan toiminta (53,2)	9	19,1
Oman elämän muutokset (esim. muutokset perhesuhteissa, asuinpaikan vaihtuminen) (27,7)	7	14,9
Vamos-palvelu (48,9)	4	8,5
Yhteiskunnallinen tai alueellinen tilanne (esim. sopivien palvelujen saatavuus, koulutustarjonta, työllistymis- ja harrastusmahdollisuudet) (19,1)	4	8,5
Sattuma (2,8)	2	4,3
Muut palvelut (19,1)	2	4,3
Muu asia (2,1)	1	2,1
Mitkä kolme asiaa vaikuttivat työelämä- tai opiskelutilanteeseesi joko myönteisesti tai kielteisesti eniten Vamoksen aikana? (Suluissa myönteisesti ajattelevien osuus, % Muut arvot: ei lainkaan, kielteisesti, tieto puuttuu)		
Vamos-palvelu (76,6)	30	63,8
Puoliso/perhe (44,7)	18	38,3
Oma itsenäinen asioiden työllistäminen (44,7)	17	36,2
Harrastukset/vapaa-ajan toiminta (40,4)	12	25,5
Ystävät (48,9)	12	25,5
Seurustelusuhde tai vastaava (17,0)	8	17,0
Opiskelu, työskentely tai muu verrattava toiminta (25,5)	6	12,8

taulukko jatkuu seuraavalla sivulla

Tekijä	Määrä (n)	Osuus (%)
Yhteiskunnallinen tai alueellinen tilanne (esim. sopivien palvelujen saatavuus, koulutustarjonta, työllistymis- ja harrastusmahdollisuudet) (19,1)	5	10,6
Oman elämän muutokset (esim. muutokset perhesuhteissa, asuinpaikan vaihtuminen) (25,5)	5	10,6
Sattuma (12,8)	2	4,3
Muut palvelut (17,0)	2	4,3
Muu asia (4,3)	2	4,3
Mitkä kolme asiaa vaikuttivat työelämä- tai opiskelutilanteeseesi joko myönteisesti tai kielteisesti eniten Vamoksen jälkeen?		
Ystävät (48,9)	17	36,2
Oma itsenäinen asioiden työllistäminen (46,8)	17	36,2
Puoliso/perhe (42,6)	15	31,9
Opiskelu, työskentely tai muu verrattava toiminta (42,6)	12	25,5
Vamos-palvelu (48,9)	12	25,5
Seurustelusuhde tai vastaava (19,1)	11	23,4
Harrastukset/vapaa-ajan toiminta (42,6)	7	14,9
Yhteiskunnallinen tai alueellinen tilanne (esim. sopivien palvelujen saatavuus, koulutustarjonta, työllistymis- ja harrastusmahdollisuudet) (14,9)	7	14,9
Muu asia (2,1)	3	6,4
Sattuma (10,6)	2	4,3
Oman elämän muutokset (esim. muutokset perhesuhteissa, asuinpaikan vaihtuminen) (19,1)	2	4,3
Muut palvelut (12,8)	2	4,3
Jos kuvittelet itsesi viiden vuoden päähän, niin miten tyytyväinen olisit silloin nykyiseen elämäntilanteeseesi ja hyvinvointiisi?		
Erittäin tyytyväinen	3	6,4
Tyytyväinen	17	36,2
En tyytyväinen enkä tyytymätön	13	27,7
Tyytymätön	8	17,0
Erittäin tyytymätön	2	4,3
Tieto puuttuu	4	8,5

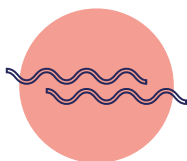
Taulukko L11.2. Kyselylomakeaineistoon vastanneiden määrät mihin Vamos on vaikuttanut -kysymysten osalta asteikolla (-5)-5, missä 5 on myönteisin vastausvaihtoehto (N = 47).

Vamos on vaikuttanut...	-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5	.
oman näköiseni elämän elämiseen					1	1	2	2	3	5	15	1
psykkiseen/fyysiseen terveydentilaani	1			1			8	9	6	4	14	4
itsearvostukseeni	1	1		1		1	5	7	5	4	11	11
omien voimavarojen ja vahvuuksien löytämiseen		1			1	1	8	10	4	8	11	3
motivaatioon, haaveisiin, asenteisiin ja taitoihin				2	1		9	10	6	5	12	2
toiveikkouteen ja luottamukseen						1	7	5	12	4	12	6
ihmissuhteisiin	1		1	1		1	8	5	7	2	8	13
taloudelliseen tilanteeseen	1		2			4	7	6	8	3	1	15
arjessa selviytymiseen/ elämänhallintaan	1					2	7	5	12	3	10	7
opiskelu- tai työelämävalmiuksiin				1			9	11	2	6	14	4
opiskelupaikan löytämiseen	1				1	4	3	2	4	2	11	19
vaikuttanut työllistymiseen	1			1	2	1	6	7	9	1	3	16
muiden tarpeellisen palveluiden piiriin hakeutumiseen	1		1		1	4	5	5	3	2	6	19
johonkin muuhun			1			7	1			1	6	31

Kyselylomakkeen vastausten ja haastattelujen osalta pyrittiin lisäksi tulkitsemaan nuorten lähitulevaisuuden muutostoiveita suhteessa nykyhetken vointiin ja työelämätilanteeseen. Tavoitteena oli tehdä päätelmiä nuorten toiveikkuudesta sekä siitä, millaisen voinnin tai elämäntilanteen he kokevat riittävän hyvänä, ja tämän kautta selvittää, miten haastatteluihin osallistuneiden elämäntytyväisyys ja odotukset tulevalta suhteutuivat koko aineistoon. Tämän yhdistelmän käsittely osoittautui kuitenkin haasteelliseksi, ja siksi analysoimme tässä vastauksia yleisesti, mukaan lukien haastattelut ja kyselylomakkeet. Nuori oli saattanut esimerkiksi vastata, että olisi tyytyväinen nykytilanteeseen myös viiden vuoden kuluttua mutta esitti kuitenkin perustavanlaatuisia asioita, joihin toivoo muutosta. Osalla vointi oli nykyhetkessä huono ja muutostoiveet ja -tarpeet laaja-alaisia. Muutostoiveet voivat viestiä sekä toiveikkuudesta (nuori ei ole luovuttanut) että tyytymättömyydestä nykytilanteeseen ja sen raskaaksi kokemisesta. Toisaalta viisi vuotta on niin pitkä aika, että sen hahmottaminen etenkin nuorelle voi olla vaikeaa eikä sitä välttämättä edes halua tai uskalla ajatella, kuten osa haastateltavista totesikin. Aikahorisontti voi etenkin haasteellisemmassa tilanteessa ulottua vain parin kuukauden päähän (Toiviainen 2018, 44).

Erityisenä muutostoiveena kaikki nuoret eivät ole välttämättä erikseen maininneet nykyistä hyväksi kokemaansa jatkumoa, kuten esimerkiksi opintojen luontevaa etenemistä ja valmistumista, kun taas osa on sen maininnut. Yleisesti voi kuitenkin todeta, että selkeitä muutostoiveita ja pettymystä siihen, jos tilanne viiden vuoden päästä näyttäisi samanlaiselta kuin nyt, esiintyi sekä hyvin että huonosti tässä hetkessä voivilla ja erilaisissa työelämätilanteissa olevilla nuorilla. Suurin osa nuorista ilmaisi vähintään pieniä muutostoiveita. Pidemmällä tähtäimellä nykytilanteeseen tyytyväisiä oli myös mukana, mutta odotetustikin heitä oli hyvin vähän huonommin voivien joukossa sekä heidän joukossaan, jotka kokivat ja kertoivat olevansa kaiken toiminnan ulkopuolella. Täyttä toivottomuutta tulevaisuuden suhteen näytti vastauksissa esiintyvän hyvin vähän, mutta odotukset elämältä ja toisaalta kunkin perustyytyväisyyteen tarvitsema elämäntilanne ja vointi vaikuttivat vaihtelevan vastaajasta riippuen. Voidaankin erottaa toisistaan hyvinvoinnin taso itsessään sekä se, missä määrin kenelläkin on muihin verrattuna vapautta ja mahdollisuuksia pyrkiä saavuttamaan korkea hyvinvoinnin taso ja miten nämä mahdollisuudet pystyy tai valitsee käyttää (Sen 1985, 5). Voidaan myös nostaa esiin Alasen ym. (2014, 29) pohdinta siitä, vaikuttaako tyytyväisyyden tasoon esimerkiksi se, onko lähipiirissä samankaltaisessa elämäntilanteessa olevia.

HORISONTTI
Itlan tutkimukset 2021:3